

ศึกษาการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
A STUDY OF USING THE ALMS-BOLW IN THERAVADA BUDDHISM

นายวีรพล พิचनाหะรี

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นายวีรพล พิचनाหะรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Using the Alms-Bolw in Theravada Buddhism

Veerapon Pichanaharee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษารูปแบบการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.อภิญวัณน์ โพธิ์सान)

กรรมการ

(รศ.วิเชียร ชาบุดรบุญชริก)

กรรมการ

(พระมหาภักขวัชร เขมทสสี, ดร.)

กรรมการ

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลปโย, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระมหาภักขวัชร เขมทสสี, ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูวินัยธรอำนาจ พลปโย, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายวีรพล พิचनाหะรี)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : นายวีรพล พิचनाหะรี

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาภักขวัชร์ เขมทสสี,ดร. ป.ธ.๙, ศน.บ.(รัฐศาสตร์การปกครอง),
ร.ป.ม.(นโยบายสาธารณะ), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

: พระครูวินัยธรอำนาจ พลปัญญา, ดร. ป.ธ.๓, ศศ.บ.(ปรัชญา),
ศน.ม.(พุทธศาสนาและปรัชญา), ศน.ด.(พุทธศาสนาและปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

งานวิจัยเล่มนี้เป็นงานวิจัยคุณภาพ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาเรื่องการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้คือ (๑) ศึกษาประวัติของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) ศึกษาทบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและ (๓) ศึกษาประโยชน์ของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลจากการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของบาตรนั้น เริ่มมีการใช้มาก่อนสมัยพุทธกาล โดยนักบวชสันยาสีได้นำผลน้ำเต้าบ้าง เมล็ดมะม่วงหิมพานต์บ้างซึ่งแห้งและมีขนาดใหญ่โดยเอาเมล็ดออก บางที่เป็นดินเผา บางครั้งเป็นกะโหลกผี แล้วใช้เชือกร้อยเป็นห่วงสำหรับใช้ถือ หิ้ว หรือคล้องปาประสงค์เพื่อรับอาหาร ส่วนบาตรใบแรกของพระพุทธเจ้า คือ บาตรที่ขมิถุการพรหมนำมาถวาย คราวเสด็จออกบวช พระวินัยปิฎกจลวรรคกล่าวถึงบาตรที่อนุญาตไว้ ๒ ชนิด คือบาตรดินและบาตรเหล็กจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นได้ว่า การทำบาตรในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันการทำบาตรแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) การทำบาตรใหม่ (๒) การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ และ (๓) การซ่อมแซมบาตร

พระพุทธเจ้าได้ทรงวางบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ดังนี้ (๑) การใช้บาตรเพื่อรับปัจจัยสี่ (๒) พระอุปัชฌาย์บอกการใช้บาตรแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ว่าเป็นกิจวัตร (๓) การใช้บาตรเป็นส่วนหนึ่งของพุทธกิจและ (๔) การใช้บาตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธุดงค์วัตร พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเรื่องบาตรไว้หลายข้อ เช่นพระภิกษุไม่ควรแสวงหาบาตรนอกจากบาตรนอกอธิษฐานไม่ควรขายบาตรหรือตั้งร้านขายบาตรและห้ามสะสมบาตร ส่วนการสะสมบาตรมี ๓ ลักษณะ คือ ต้องสะสมแก่สงฆ์ ต้องสะสมแก่คณะ และ ต้องสะสมแก่บุคคล หากภิกษุต้องการขอบาตรใหม่ควรได้รับอนุญาตจากพระภิกษุผู้ผ่านการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ก่อน และพระภิกษุรูปนั้นควรมีความรู้รอบเรื่องพระธรรมวินัย เป็นผู้ฉลาด กอปรด้วยคุณสมบัติ ๕ อย่าง คือ (๑) ต้องไม่ลำเอียงเพราะชอบ (๒) ต้องไม่ลำเอียงเพราะชัง (๓) ต้องไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔) ต้องไม่ลำเอียงเพราะกลัว และ (๕) รู้จักวิธีว่าสมควรเปลี่ยนหรือไม่สมควรเปลี่ยน

ส่วนพระพุทธรูปบัญญัติเกี่ยวกับการรับบิณฑบาตระบุไว้ว่าภิกษุผู้ออกรับบิณฑบาตควรนุ่งห่มจีวรให้เรียบร้อย คาดประคตเอวห่มจีวร ขณะเข้าไปรับอาหารบิณฑบาต ควรมีความสำรวม ไม่หัวเราะเสียงดัง ไม่ควรเดินโคลงกายไม่เดินแกว่งแขนไม่เดินโคลงศีรษะไม่เท้าสะเอวไม่คลุมศีรษะ ควรรับบิณฑบาตแต่พอเหมาะ ส่วนพระพุทธรูปบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาบาตรนั้น ทรงแนะนำพระภิกษุควรเอาบาตรผึ่งแดดเพื่อป้องกันกลิ่นเหม็น ไม่ควรเก็บบาตรไว้ในกลด ไม่วางบาตรบนตั่ง ไม่ควรแขวนบาตร และขณะอุ้มบาตรไม่ควรผลักประตู่ พุทธบัญญัติเหล่านี้เป็นไปเพื่อสุขภาพของตัวภิกษุเอง และป้องกันการถูกตีเตียนจากชาวบ้าน สำหรับประโยชน์ของบาตรมี ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ (๒) ด้านการพัฒนาพฤติกรรมของพระภิกษุ (๓) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ (๔) ด้านสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

Thesis Title : A Study of Using the Alms-Bowl in Theravada Buddhism

Researcher : Mr.Veerapon Pichanaharee

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee:

: Dr. Phramaha Phatchawat Khematassi (Suksen)
Pali IX., B.A.(Government Political Science), M.P.A.(Public Policy),
Ph.D.(Buddhist Studies)

: Dr. PhraKruwinaithorn Amnat Palapanyo, Pali III,
B.A.(Philosophy), M.A.(Buddhism & Philosophy),
Ph.D.(Buddhism & Philosophy)

Date of Graduation : November 1, 2017

Abstract

The quality research is aim to study the using of alms-bowl in Theravada Buddhism. The object of research is 1) to study the background of alms-bowl in Buddhism, 2) to study the disciplinary promulgation of using alms-bowl in Buddhism and 3) to study the benefit of using alms-bowl in Buddhism.

The results of research as follows;

The alms-bowl was used by the wonderers before the Buddha's time. Mostly, alms-bowl was made from calabash, big cashew without seeds, terra-cotta and dead-skull. It was stringed around for taking by hand and hanging on shoulder. For the first alms-bowl of the Buddha, it was offered by Ghatikara Brahma when the Buddha gave up lay-life and became the wanderer. According to Buddhist canon, there are 2 kinds of alms-bowl; clay and iron. The story of alms-bowl in Thailand can trace since the king Rama I of Ratanakosindra period. Currently, the method of making alms-bowl can divide into 3 ways; 1) to make new one, 2) to modify it and 3) to amend it.

According to disciplinary codes, the Buddha promulgated regulations for using alms-bowl as follows: 1) using alms-bowl for four requisites, 2) preceptor should introduce the important of using for the new comer, 3) using alms-bowl is one of the Buddha' routine and 4) using for wandering activity. The disciplinary regulations also prohibited Buddhist monksnot to find new alms-bowl except wished-alms-bowl and not sell cotta alms-bowl. The Buddha not allowed his disciples to collect alms-bowl. Whoever violated his prohibition, he would punish

according to disciplinary codes. The Buddha introduced his disciples to quit owns alms-bowl into 3 ways; 1) donate for Sangha, 2) donate for group and 3) donate for personality. For the regulation of getting new alms-bowl, the Buddha promulgated disciplinary rules by appointing one monk who is excellency in disciplinary codes and should compose 5 qualities; 1) without bias for love, 2) without bias for hate, 3) without bias for fascination and 4) without bias for fear and 5) he should know whether alms-bowl was changed or not.

For the disciplinary codes for going around for collecting food, monks should wear their robes properly before going around. They should calmly collect food. They should refrain from bad manner; laugh, flounce body, sway alms, flounce head, akimbo, and cover head. For disciplinary codes about preserving their alms-bowl, the Buddha introduced his disciples to solarize owns alms-bowl to remove smell and not allowed them to keep owns alms-bowl inside long handled-umbrella and put on small bench. The alms-bowl should not hang and not open the gate while alms-bowl in hand. Those codes are for monk's healthy and protect from laymen's complaint. The benefit of alms-bowl can find 4 sections; 1) by living style of monks, 2) by practicing monk's behavior, 3) by propagating the Buddha teaching and 4) by showing the symbol of Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี ก็ด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือในการทำวิจัยในครั้งนี้มา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณพระศรีปรียัติธาดา (ป.ธ.๙) ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโญ,ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, พระมหาภักขุวัชร เขมทสฺสี,ดร. ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์, และ พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโญ, ดร. กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่คอยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ เป็นอย่างดี ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ผู้สอนในหลักสูตรทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้กับผู้วิจัยตลอดระยะเวลาของการศึกษาในหลักสูตร ผู้วิจัยได้รับการอุปการคุณจากคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ชี้แนวทางสว่างแห่งปัญญา ทั้งให้แนวความคิด หลักการ พร้อมทั้งคำแนะนำต่าง ๆ ในการศึกษาและการดำเนินการทำการวิจัย ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่คอยอนุเคราะห์ให้ความสะดวกตลอดระยะเวลาของการศึกษาและการทำวิทยานิพนธ์ รวมถึงเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดหอสมุดแห่งชาติอำเภอประโคนชัย ที่ได้เอื้อเฟื้ออำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสาร และการบริการที่เป็นมิตรไม่ตรีจิต อนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานด้านหนังสือและงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมิกพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑ ทุกท่านสำหรับมุมมองที่เป็นประโยชน์และให้กำลังใจตลอดช่วงการทำวิทยานิพนธ์ และขอกราบขอบพระคุณพ่อเลิม คุณแม่จินต์ พิชนาหารี ท่านทั้งสองคือผู้ให้ชีวิตที่มีค่าที่สุด อีกทั้งยังคอยประคับประคองป้องกัน ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนตลอดมา

คุณงามความดีและประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอน้อมบูชาคุณแต่พระรัตนตรัย และอุทิศส่วนกุศลแด่บุพการีบุคคล คุณปู่ ยา ตา ยาย ทั้งผู้ให้กำเนิดบำรุงเลี้ยงดู ทั้งที่มีชีวิตอยู่และได้ล่วงลับไปแล้ว คณาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ กัลยาณมิตรทุกท่าน ที่ได้ให้การช่วยเหลือสนับสนุนให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

นายวีรพล พิชนาหารี

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑ ความหมายลักษณะและประเภทของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายตามนัยของพระไตรปิฎก	๑๐
๒.๑.๒ ความหมายตามทรรศนะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑.๓ ความหมายโดยทั่วไปที่เข้าใจ	๑๑
๒.๒ ประวัติและความเป็นมาของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของบาตรในสมัยพุทธกาล	๑๑
๒.๒.๒ ความเป็นมาของบาตรกับประวัติศาสตร์ไทย	๑๓
๒.๒.๓ ประวัติความเป็นมาของบาตรในสมัยปัจจุบัน	๑๔
๒.๒.๔ เครื่องมืออุปกรณ์ใช้ในการทำบาตรในสมัยปัจจุบัน	๑๕
๒.๒.๕ วิธีการผลิตบาตรในสมัยปัจจุบัน	๑๕
๑) การทำบาตรใหม่	๑๕
๒) การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ	๑๗
๓) การซ่อมแซมบาตร	๑๗
๒.๒.๖ ความแตกต่างในการทำบาตรแบบโบราณกับวิธีสมัยใหม่	๑๗
๒.๓ ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๙
๒.๓.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรด้านประเพณี	๑๙
๒.๓.๒ ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตร ด้านไสยศาสตร์	๑๙

๒.๓.๓	บาตรแตกกับทางสองแพร่ง	๒๑
๒.๓.๔	ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรด้านสังฆกรรม	๒๓
	๑) สาเหตุในการคว่ำบาตร	๒๔
	๒) วิธีคว่ำบาตรและกรรมวาจา	๒๔
	๓) สาเหตุแห่งการหยายบาตร	๒๕
	๔) วิธีหยายบาตรและกรรมวาจา	๒๕
๒.๔	ประโยชน์และโทษของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๕
๒.๔.๑	ประโยชน์ของการใช้บาตร	๒๕
	๑) ด้านการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน	๒๕
	๒) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๒๖
	๓) ด้านปฏิมากร	๒๖
	๔) ด้านศาสนพิธี	๒๗
๒.๔.๒	โทษของการใช้บาตร	๒๘
๒.๔.๓	โทษที่เกิดจากวิธีการเก็บรักษาบาตร	๒๙
๒.๕	สรุปท้ายบท	๓๐
บทที่ ๓	การใช้บาตรตามพุทธบัญญัติในพระพุทธศาสนา	๓๓
๓.๑	ความหมายและความสำคัญของพระพุทธบัญญัติ	๓๓
	๑) อาทิพรหมจรรย์การศึกษา	๓๔
	๒) อภิสมาจาริกาศึกษา	๓๔
๓.๑.๑	ความเป็นมาแห่งพระพุทธบัญญัติ	๓๕
๓.๑.๒	เหตุที่ทรงบัญญัติพระวินัย	๓๕
๓.๑.๓	ความสำคัญของพระพุทธบัญญัติที่มีต่อเพศนิกบวชและฆราวาส	๓๖
	๑) เพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ส่วนรวม ๒ ประการ	๓๗
	๒) เพื่อประโยชน์แก่บุคคล (ภิกษุ) ในท่ามกลางสงฆ์ ๒ ประการ	๓๗
	๓) เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ๒ ประการ	๓๗
	๔) เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป ๒ ประการ	๓๗
	๕) เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ๓ ประการ	๓๗
	๑) เพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน	๓๘
	๒) เพื่อประโยชน์สุขในอนาคต	๓๘
	๓) เพื่อการบรรลุธรรมของภิกษุและคฤหัสถ์	๓๘
๓.๒	การแสวงหาบาตรตามพุทธบัญญัติ	๓๙
๓.๒.๑	พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการสะสมบาตร	๓๙
	๑) เรื่องภิกษุสะสมบาตร	๔๐
	๒) เรื่องภิกษุณีสะสมบาตร	๔๐
๓.๒.๒	วิธีสละบาตรที่เป็นนิสสัคคีย์	๔๑
	๑) สละแก่สงฆ์	๔๑

๒) สละแก่คณะ	๔๑
๓) สละแก่บุคคล	๔๑
๓.๒.๓ โทษทางพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับบาตร	๔๒
๓.๒.๔ พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการขอบาตร	๔๓
๑) พุทธบัญญัติข้อห้ามสำหรับการขอบาตร	๔๓
๒) พุทธบัญญัติสำหรับการขอบาตร	๔๓
๓.๒.๕ ข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร	๔๔
๑) พระพุทธบัญญัติเรื่องการขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม	๔๔
ก) พระพุทธบัญญัติ เรื่องการขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง	๔๔
ข) พระพุทธบัญญัติ เรื่องการขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง	๔๔
ค) พระพุทธบัญญัติ เรื่องการขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง	๔๕
๒) การปรับอาบัติหรือโทษของภิกษุ	๔๕
ก) ภิกษุขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม	๔๕
ข) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง	๔๕
ค) ภิกษุขอบาตรบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง	๔๕
ง) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง	๔๕
จ) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๔ แห่ง	๔๕
๓) ภิกษุขอบาตรไม่ต้องอาบัติ	๔๕
๓.๓ การบิณฑบาตและการเก็บรักษาบาตรตามพุทธบัญญัติ	๔๖
๓.๓.๑ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการบิณฑบาต	๔๗
๓.๓.๒ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการฉันอาหารในบาตร	๔๗
๓.๓.๓ พุทธบัญญัติการเก็บรักษาบาตร	๔๘
๑) พระพุทธบัญญัติ เกี่ยวกับเรื่องการล้างบาตร	๔๘
๒) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรที่ยังไม่แห้ง	๔๙
๓) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้ในที่ร้อน	๔๙
๔) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไม่มีเชิงรอง	๔๙
๕) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ที่ไม่มีเชิงรอง	๔๙
๖) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้ที่พื้นดิน	๔๙
๗) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้บนเตียง	๕๐
๘) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บบาตรไว้บนกลด	๕๐
๙) พระพุทธบัญญัติ ภิกษุถือบาตรอยู่ผลักบานประตู	๕๐
๓.๔ พุทธบัญญัติในการใช้บาตรเพื่อบิณฑบาต	๕๑
๓.๔.๑ การใช้บาตรเพื่อรับปัจจัย ๔	๕๑
๓.๔.๒ พระอุปัชฌาย์บอกการใช้บาตรเป็นกิจวัตรของภิกษุ	๕๑
๑) กรณีตัวอย่างเรื่อง พระมหากัสสปเถระ	๕๑

๒) กรณีตัวอย่างเรื่อง พระมหาโมคคัลลานะ	๕๑
๓) กรณีตัวอย่างเรื่อง พระอานนท์	๕๒
๔) กรณีตัวอย่างเรื่อง พระองคุลิมาล	๕๒
๕) กรณีตัวอย่างเรื่อง พระภัททิยกาฬิโคธาบุตร	๕๒
๓.๔.๓ การใช้บาตรเป็นส่วนหนึ่งของพุทธรกิจ	๕๓
๓.๔.๔ การใช้บาตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธุดงค์วัตร	๕๓
๑) หมวดที่ ๑ บาตรเกี่ยวเนื่องด้วยจีวร	๕๔
๒) หมวดที่ ๒ บาตรเกี่ยวเนื่องด้วยบิณฑบาต	๕๔
๓) หมวดที่ ๓ บาตรเกี่ยวกับเสนาสนะ	๕๔
๔) หมวดที่ ๔ บาตรเกี่ยวกับความเพียร	๕๔
๓.๕ สรุปท้ายบท	๕๕
บทที่ ๔ ประโยชน์ของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๗
๔.๑ ประโยชน์ของบาตรด้านการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์	๕๗
๔.๑.๑ การรักษาข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์	๕๗
๔.๑.๒ การโคจรบิณฑบาต	๕๘
๔.๑.๓ การรักษาข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์เกี่ยวกับ กิริยามารยาทในการรับบิณฑบาต	๕๙
๔.๒ ประโยชน์ด้านการพัฒนาพฤติกรรมของพระภิกษุ	๖๑
๔.๒.๑ การพัฒนาด้านร่างกาย	๖๑
๑) การอุ้มบาตรทำให้กายสงบ	๖๑
๒) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดความสำรวม	๖๒
๔.๒.๒ การพัฒนาด้านจิต	๖๓
๑) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีสมาธิ	๖๓
๒) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีสติสัมปชัญญะ	๖๓
๓) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีความสันโดษ	๖๕
๔.๒.๓ การพัฒนาปัญญา	๖๖
๑) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดการรู้จักคุณค่าของอาหาร	๖๖
๒) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดปัญญา รู้จักการปล่อยวาง	๖๖
๔.๓ ประโยชน์ของบาตรด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๖๘
๔.๓.๑ การอุ้มบาตรเป็นการแสดงธรรมโปรดชาวบ้าน	๖๘
๔.๓.๒ การอุ้มบาตรเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านบำเพ็ญกุศล	๖๙
๔.๔ ประโยชน์ด้านสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา	๗๑
๔.๔.๑ สัญลักษณ์ด้านพระธรรมวินัย	๗๒
๔.๔.๒ สัญลักษณ์ด้านงานศิลปะ	๗๓
๔.๔.๓ สัญลักษณ์ด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี	๗๔
๑) ความเชื่อด้านประเพณีตักบาตรเทโว	๗๔

๒) ความเชื่อด้านไสยศาสตร์	๗๕
๓) ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง	๗๖
๔) ประเพณีตักบาตรดอกไม้	๗๗
๔.๔.๔ สัญลักษณ์ด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น	๗๗
๔.๔.๕ สัญลักษณ์ด้านศาสนพิธี	๗๙
๔.๕ สรุปรายบท	๘๑
บทที่ ๕ สรุปลผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๓
๕.๑ สรุปลผลการวิจัย	๘๓
๕.๑.๑ ประวัติของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๓
๕.๑.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๓
๕.๑.๓ ประโยชน์ของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๕
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	๘๕
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป	๘๕
บรรณานุกรม	๘๗
ภาคผนวก	๙๑
ก. ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านบาตร	๙๑
ข. รูปภาพวัสดุและอุปกรณ์ในการทำบาตร	๙๖
ค. ความเชื่อของช่างผู้ทำบาตรและรูปภาพขั้นตอนการทำบาตร	๑๐๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้การอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้อ้างอิงใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ อ้างอิงระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่นที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกคัมภีร์อรรถกถาโดยใช้อ้างอิงใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ อ้างอิงระบุ เล่มที่/เล่ม/ภาค/ตอน หลังอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์ เช่น ส.ข.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓. หมายถึง สารัตถปกาสินี ขันธวารวรรค อรรถกถา เล่มที่ ๔๒ เล่ม ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุลวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิทามวรรค	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บาตร หมายถึง ภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต^๑ ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า บาตร (Patta) a bowl; alms-bowl.^๒ เป็นบริวารประจำตัวคู่กับไตรจีวร ซึ่งผู้จะอุปสมบทต้องมีจึงจะบวชได้ ดังที่เรียกรวมกันว่า “ปัตตจีวร” และจัดเป็นอย่างหนึ่งในบริวาร ๘ ของภิกษุ, บาตรที่ทรงอนุญาต มี ๒ อย่าง คือ บาตรเหล็กและบาตรดิน หมายถึงบาตรดินเผาซึ่งสุ่มดำสนิท^๓ บาตร ได้มีการริเริ่มการใช้ก่อนสมัยพุทธกาล นักบวชสันยาสีได้มีการการนำผลไม้, เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ ขนาดใหญ่ที่แห้ง เอาเมล็ดออก ดินเผา กะโหลกผี ใช้เชือกร้อยเป็นห่วงสำหรับใช้ถือหรือหิ้ว หรืออาจจะคล้องที่บ่าด้วยก็ได้เพื่อใช้รับอาหาร แต่อาหารส่วนใหญ่จะเป็นอาหารสด^๔ ส่วนความเป็นมาของบาตรในสมัยพุทธกาล พระอรุณกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า บาตรใบแรกของพระพุทธเจ้าคือบาตรที่ขมิถุการพรหม^๕ นำมาถวายครวเสด็จออกทรงผนวช ณ ฝั่งแม่น้ำอนาบาตรนั้นเกิดหายไปตอนรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา ท้าวจตุมหาราช เทพผู้อภิบาลรักษาโลกประจำอยู่ทิศทั้งสี่ ทรงหยั่งทราบในพระอริยาศัยจึงนำบาตรศิลาที่มีพรรณรังสีเขียวมาถวายองค์ละ ๑ ใบ รวมเป็น ๔ ใบ พระพุทธองค์ทรงรับบาตรทั้งสี่อธิษฐานเข้าเป็นใบเดียวกันในวินัยพุทธบัญญัติ บาตรเป็นบริวารดั้งเดิมของภิกษุอย่างหนึ่งคู่กับไตรจีวร ผู้มุ่งจะบวชพระจำต้องมีไว้ก่อน เป็นข้อที่พระสงฆ์จะต้องซักถามในขณะที่ขอบวชในที่ประชุมสงฆ์ ถ้าไม่มีก็ยังไม่บวชไม่ได้บาตร ภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต เป็นบริวารประจำตัวคู่กับไตรจีวร

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติลักษณะของบาตร ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำหรับการดำรงชีพของพระภิกษุ ทรงตรัสว่า ที่ชื่อว่า บาตรได้แก่บาตร ๒ ชนิดคือบาตรเหล็กและบาตรดินเผา ส่วนขนาดของบาตร พุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๓ ขนาด คือ (๑) บาตรขนาดใหญ่ (๒) บาตรขนาดกลาง (๓) บาตรขนาดเล็ก พุทธองค์ทรงตรัสว่าที่ชื่อว่า บาตรขนาดใหญ่ จูข้าวสุกจากข้าวสาร ๒ ทะนาน จูของเคี้ยว

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘๐.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (ครั้งที่ ๓๐, มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๘), หน้า ๓๓๔

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๑๘๐.

^๔ พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน), “การศึกษาวิเคราะห์ บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” , *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^๕ ขมิถุการพรหม พระพรหม ผู้นำสมณบริวารมีบาตรและจีวร เป็นต้น มาถวายแต่พระโพธิสัตว์เมื่อคราวเสด็จออกบรรพชา (มติของพระอรุณกถาจารย์), อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๘), หน้า ๕๔.

เศษหนึ่งส่วนสี่จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น ที่ชื่อว่า บาตรขนาดกลาง จุกข้าวสุกจากข้าวสาร ๑ ทะนานจุกของเคียวเศษหนึ่งส่วนสี่จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้นที่ชื่อว่า บาตรขนาดเล็ก จุกข้าวสุกจากข้าวสารครึ่งทะนาน จุกของเคียวเศษหนึ่งส่วนสี่จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น บาตรมีขนาดใหญ่กว่านั้นเป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้ บาตรมีขนาดเล็กกว่านั้นก็เป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้^๖

ในกรณีที่ทรงอนุญาตให้มีการใช้บาตรเหล็ก และบาตรดินเผา นั้น ในสมัยพุทธกาลได้เกิดเรื่องการตีเตียน คนทั้งหลายต่างก็ตำหนิประณามโพชนะนา พุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติเรื่องของบาตรไว้อย่างเข้มงวดกวดขันจากตัวอย่างกลุ่มของพระฉัพพัคคีย์ก็การใช้บาตรชนิดต่าง ๆ สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้บาตรชนิดต่าง ๆ คือ บาตรทองคำ บาตรเงิน คนทั้งหลายตำหนิประณามโพชนะนาว่า เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมกาม ภิกษุเหล่านั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่าภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้บาตรทองคำ ไม่พึงใช้บาตรเงิน ไม่พึงใช้บาตรแก้วมณี ไม่พึงใช้บาตรแก้วไพฑูรย์ ไม่พึงใช้บาตรแก้วผลึก ไม่พึงใช้บาตรสัมฤทธิ์ ไม่พึงใช้บาตรกระจก ไม่พึงใช้บาตรดีบุก ไม่พึงใช้บาตรตะกั่ว ไม่พึงใช้บาตรทองแดง รูปใดใช้ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตบาตร ๒ ชนิด คือ บาตรเหล็ก บาตรดิน^๗ ภิกษุพึงทรงอดิเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์^๘ และในเรื่องพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมากพวกชาวบ้านเดินเที่ยวตามวิหารเห็นเข้าจึงตำหนิประณามว่าไหนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมากจะขายบาตรหรือตั้งร้านขายภาชนะดินเผาภิกษุฉัพพัคคีย์ทั้งหลายได้ยินพวกชาวบ้านตำหนิประณามโพชนะนาบรรดาภิกษุผู้มีก่น้อยพากันตำหนิประณามไหนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงทำการสะสมบาตรเล่า ภิกษุเหล่านั้นได้นำเรื่องนี้ไปบอกภิกษุทั้งหลายให้ทราบพวกภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายทราบว่าเป็นภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการสะสมบาตรจริงหรือ” ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า ไฉนพวก จึงทำการสะสมบาตรเล่าภิกษุทั้งหลายการกระทำอย่างนี้มีได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย^๙

บาตร จึงถือว่าเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารของพระภิกษุสงฆ์ และถือเป็นสิ่งที่สำคัญและมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้สอนให้พระสงฆ์มีแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม และเอกลักษณ์มรดกของชาติและเนื่องจากสังคมนั้น ๆ ได้มีหลักปฏิบัติและวิถีชีวิตอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงก่อให้เกิดสิ่งที่ตั้งมั่นอันเกี่ยวเนื่องกับบาตรโดยตรงหลายประการ เช่น เป็นที่มาของพระพุทธรูปปางประธานบาตร อีกทั้งภูมิปัญญาในเรื่องของการทำบาตร^{๑๐} รวมถึงบาตรเรียงความเชื่อ

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔.

^๗ วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๕๒/๑๙.

^๘ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๙๙/๑๒๓.

^๙ วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๗๓๓/๗๗-๘๒.

^{๑๐} อิศระพงษ์ พลธानी “บ้านบาตร ภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทย” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๙, หน้า ๖๙๘ – ๗๐๓.

ความศรัทธาอันมั่นคงงามในด้านประเพณี เช่น การบรรพชาอุปสมบท ผู้ที่จะอุปสมบทต้องมีอุปัชฌาย์ และก่อให้เกิดประเพณีการทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะ คือ การที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จลงจากเทวโลก ในพรรษาที่ ๗ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับจำพรรษาในดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาพร้อมทั้งหมู่เทพ ณ ที่นั้น เมื่อถึงเวลาออกพรรษาในวันมหาปวารณา (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑) ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กลับคืนสู่โลกมนุษย์ ณ ประตุมืองสังกัสสะ โดยมีเทวดาและมหาพรหมทั้งหลายแวดล้อมมาส่งเสด็จ

พุทธศาสนิกชนจำนวนมากก็ได้ไปคอยรับเสด็จ กระทำมหาบูชาเป็นการเอิกเกริก มโหฬาร และพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม มีผู้บรรลุคุณวิเศษจำนวนมากชาวพุทธภายหลังปรารภ เหตุการณ์พิเศษนี้แล้ว ถือเป็นกาลกำหนดสำหรับบำเพ็ญกุศล ทำบุญตักบาตร ครั้งใหญ่จึงเป็น ประเพณีนิยมสืบมา ในประเทศไทยเป็นเครื่องหมายของการออกพรรษาเรียกกันว่า ตักบาตรเทโวโรหณะ หรือนิยมเรียกสั้นๆ ว่า ตักบาตรเทโว บางวัดจัดพิธีในวันออกพรรษา คือวันมหาปวารณา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ บางวัดจัดถัดเลยจากนั้น ๑ วัน คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑^{๑๑} ตลอดถึง ขนบธรรมเนียมที่งดงามของพระสงฆ์ที่ต้องเดินทางไปสักการะบริโกศเจดีย์ คือสิ่งของหรือสถานที่ที่ พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอยเกี่ยวข้อง ได้แก่ ตุ่มพัสตูป อังคารสตูป และสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตลอดถึง บาตร จีวร เตียง ตั่ง กุฎี วิหาร ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอย เป็นต้น แต่ในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไปโดยให้ ความสำคัญกับเทคโนโลยีในปัจจุบันมากขึ้น ขนบธรรมเนียมที่งดงามมีความเกี่ยวข้องกับบาตรกำลังเลือนหายไปจากสังคมไทย จนท้ายที่สุดอาจจะเหลือไว้เพียงแค่ความทรงจำ

ดังนั้น การจะให้ชาวพุทธได้เห็นคุณค่าของบาตร รวมทั้งการศึกษาเรื่องการใช้บาตรใน พระพุทธศาสนาเถรวาท จะเป็นการไปสู่การรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ไว้ และเป็นการชี้ ประโยชน์ของบาตร รวมทั้งการเก็บรักษาบาตร ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่พุทธองค์ทรงบัญญัติ ผู้วิจัยจึงสนใจใคร่ที่จะนำมาวิจัย โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ ทั้ง ฝ่ายภิกษุและฆราวาส ผู้ที่มีความเพียรใฝ่เรียนรู้ทางด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาประโยชน์ของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบว่าบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเป็นมาอย่างไร?
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบว่าบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร ?

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๐.

๑.๓.๓ ต้องการทราบว่าประโยชน์ของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร ?

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องศึกษาแนวทางประยุกต์ใช้ภัยทานในสังคมไทยปัจจุบัน โดยศึกษาข้อมูลต่างๆจากเอกสารต่อไปนี้

๑.๔.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยและภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิจัย และข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาของการวิจัย ประกอบด้วย ๑) ศึกษาประวัติของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) ศึกษาบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) ศึกษาประโยชน์ของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

บาตร หมายถึง ภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต
การใช้บาตร หมายถึง การที่พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาเถรวาทใช้รับอาหารบิณฑบาต ที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยบัญญัติ

บิณฑบาต หมายถึง อากาการกิริยาที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทออกเดินรับอาหารในยามเช้าโดยการใช้บาตร

บทบัญญัติ หมายถึง กฎระเบียบ ข้อบังคับที่พระพุทธเจ้าตั้งไว้เป็นพุทธอาณัติคือระเบียบการปกครองภิกษุและภิกษุณี ที่เรียกโดยทั่วไปว่าพระวินัย ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง ศึกษาการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระวินัยปิฎกมหาวิภังค์^{๑๒} ได้กล่าวถึง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมากพวกชาวบ้านเดินเที่ยวตามวิหารเห็นเข้าจึงตำหนิ ประณามโทษนะว่า โฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมากจะขายบาตรหรือตั้งร้านขายภาชนะดินเผาหรือภิกษุทั้งหลายได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทนา บรรดาภิกษุผู้มกน้อย ฯลฯ พวกกันตำหนิ ประณาม โพนทนาว่า โฉนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงทรงอดิเรกบาตร เล่า ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยประการต่าง ๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงทรงอดิเรกบาตรไว้เล่าโมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้น

^{๑๒} วิ.มท. (ไทย) ๒/๕๙๘/๑๒๒-๑๒๓.

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์^{๑๓} พระอนุบัญญัติพุทธองค์ทรงอนุญาตอติเรกบาตรได้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ภิกษุพึงทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์^{๑๔} พุทธองค์ได้ทรง อธิบาย เรื่อง อติเรกบาตร และขนาดของบาตร ทรงตรัสว่า คำว่า ๑๐ วันเป็นอย่างมาก คือ ครอบครองไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมากที่ชื่อว่า อติเรกบาตร ได้แก่ บาตรที่ไม่ได้อิฐฐาน ไม่ได้วิกัป ที่ชื่อว่า บาตร ได้แก่บาตร ๒ ชนิด คือ บาตรเหล็ก และบาตรดินเผาขนาดบาตรบาตรมี ๓ ขนาด คือ (๑) บาตรขนาดใหญ่ (๒) บาตรขนาดกลาง (๓) บาตรขนาดเล็ก ที่ชื่อว่า บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๒ ทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกที่ชื่อว่า บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๑ ทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น ที่ชื่อว่า บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกจากข้าวสารครึ่งทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้นบาตรมีขนาดใหญ่มิฉะนั้นเป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้ บาตรมีขนาดเล็กกว่านั้นก็เป็บบาตรที่ใช้ไม่ได้

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์^{๑๕} พุทธองค์ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับอติเรกบาตรและข้อวัตรปฏิบัติ เมื่ออติเรกบาตรครบ ๑๐ วัน ทรงตรัสว่าบาตรที่เกินกำหนด ๑๐วัน ภิกษุสำคัญว่าเกินกำหนดแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรที่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรที่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่ายังไม่เกิน ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรที่ยังไม่ได้อิฐฐาน ภิกษุสำคัญว่าอิฐฐานแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรที่ยังไม่ได้วิกัป ภิกษุสำคัญว่าวิกัปแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรยังไม่ได้สละ ภิกษุสำคัญว่าสละแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรยังไม่สูญหาย ภิกษุสำคัญว่าสูญหายแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรยังไม่ฉิบหาย ภิกษุสำคัญว่าฉิบหายแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรยังไม่แตก ภิกษุสำคัญว่าบาตรแตกแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรยังไม่ถูกโจรชิงเอาไป ภิกษุสำคัญว่าถูกชิงเอาไป ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรที่เป็นนิสสัคคีย์ ภิกษุยังไม่สละ ใช้สอย ต้องอาบัติทุกกฏ บาตรที่ยังไม่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่าเกินกำหนดแล้ว ใช้สอยต้องอาบัติทุกกฏ บาตรที่ยังไม่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุไม่แน่ใจ ใช้สอย ต้องอาบัติทุกกฏ บาตรที่ยังไม่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่ายังไม่เกินกำหนด ใช้สอยไม่ต้องอาบัติ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย^{๑๖} พุทธองค์ได้ทรงตรัสเรื่องการรับอาหารบิณฑบาต การล้างบาตร วิธีการล้าง ทรงตรัสว่า เมื่อทรงรับน้ำล้างบาตร ไม่ทรงชูปาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับไม่ทรงยื่นบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรคอยรับ ทรงรับน้ำล้างบาตรไม่น้อยนักไม่มากนักไม่ทรงล้างบาตรดั่งชุก ๆ ไม่ทรงล้างบาตรด้วยวิธีหมุน ไม่ทรงวางบาตรที่พื้นทรงล้างบนพระหัตถ์เมื่อทรงล้างพระหัตถ์ก็เป็นอันทรงล้างบาตรเมื่อทรงล้างบาตรก็เป็นอันทรงล้างพระหัตถ์ ทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก และทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ให้น้ำกระเซ็น

^{๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๙๙-๖๐๒/๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๗/๑๒๖.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘-๔๗๙.

เมื่อทรงรับข้าวสุกก็ไม่ทรงชูปาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงยื่นบาตรคอยรับไม่ทรงแกว่งบาตรคอยรับ ทรงรับข้าวสุกไม่น้อยนักไม่มากนักทรงรับกับข้าวเสวยพระกระยาหารพอประมาณกับข้าว ไม่ทรงทำกับข้าวให้เกินกว่าคำข้าวทรงเคี้ยวคำข้าวข้างในพระโอษฐ์สองสามครั้งแล้วทรงกลืน ข้าวยังไม่ละเอียด ไม่ทรงกลืนลงไป ไม่มีข้าวเหลืออยู่ในพระโอษฐ์ จึงน้อมคำข้าวอีกคำหนึ่งเข้าไป ทรงมีปกติกำหนดรสอาหารแล้วเสวยอาหาร แต่ไม่ทรงติดในรส

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)^{๑๗} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ-ชีวิตพุทธ ว่าผู้บวชต้องมีบริขารคือเครื่องใช้ประจำตัว บริขารนี้เรียกชื่อว่าอะไรบ้างก็ต้องรู้ เพราะฉะนั้นจะบอกบริขารให้ด้วย จึงเอาบาตรมาตั้งข้างหน้าบริขารที่จำเป็นสำหรับการบวช ก็มีแค่บาตรกับจีวร บาตรนี้สำหรับเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ

อิสระพงษ์ พลธานี^{๑๘} ได้กล่าวไว้ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๙ เรื่อง บ้านบาตรภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทยบาตรเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารของพระภิกษุและสามเณร นับเป็นหนึ่งในเครื่องอัฐบริขาร บาตรที่อนุญาตไว้ ๒ ชนิด คือบาตรดินและบาตรเหล็ก นอกจากนั้นการทำบาตรยังเป็นหัตถกรรมงานฝีมือที่มีมาแต่สมัยโบราณ สืบทอดกันมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นชื่อว่าบาตร คนทั่วไปอาจไม่มีความสำคัญในการใช้ แต่ในทางหลักพุทธศาสนาแล้วบาตรมีความสำคัญต่อพระสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง เรียกว่าเป็นสิ่งสำคัญ คือเป็นหนึ่งในอัฐบริขาร ๘ ของพระสงฆ์ ดังนั้นบาตรของชาวชุมชนบ้านบาตรจึงมีชื่อเสียงมาก เพราะเป็นบาตรพระบุทำมือที่ต้องขึ้นรูปด้วยการตีเหล็กประสานเข้าด้วยกันทีละแผ่น และแบ่งหน้าที่กันทำตามกระบวนการ ประกอบด้วยช่างตีขอบ ช่างต่อบาตร ช่างแล่น ช่างลาย ช่างตี และช่างตะใบ ซึ่งต้องอาศัยฝีมือและความอดทนอย่างสูง บาตรหนึ่งใบกว่าจะสำเร็จต้องใช้เวลานานหลายวัน นอกจากนั้นการทำบาตรเป็นสมบัติศิลป์ที่สืบทอดโบราณตามพุทธานุญาต โดยทั่วไปบาตรของพระภิกษุสงฆ์สามัญ มีขนาดปากกว้าง ๗-๘ นิ้ว และสำหรับพระภิกษุสายวิปัสสนาซึ่งฉันมือเดียวมักใช้บาตรขนาดใหญ่ปากกว้าง ราว ๙-๑๐ นิ้ว

นฤดี น้อยศิริ^{๑๙} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ คู่มือการบวช บุคคลที่ห้ามอุปสมบท คือ ผู้ที่ยังไม่พร้อม ยังบวชไม่ได้ มีดังนี้ ๑) ผู้ไม่มีอุปัชฌาย์ คือ ไม่มีพระอาจารย์รูปไปไหนรับเป็นศิษย์ ๒) ผู้ไม่มีบาตร ๓) ผู้ไม่มีจีวร ๔) ผู้ไม่มีทั้งบาตรทั้งจีวร ๕) ผู้ยืมบาตรเขามา ๖) ผู้ยืมจีวรเขามา และ ๗) ผู้ยืมทั้งบาตรทั้งจีวรเขามาเครื่องอัฐบริขารเป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญซึ่งภิกษุจะต้องมีไว้ใช้ หรือเป็นเครื่องอาศัยในการดำรงเพศบรรพชิต มีทั้งหมด ๘ อย่าง ได้แก่ บาตร จีวร สบง สังฆาฏิ ผ้าประคตเอว หม้อกรองน้ำ กล่องเข็มพร้อมด้วยด้าย มีดโกน และหินลับมีด ในวันบวชพระอุปชฌาย์ต้องตรวจดูว่ามีเครื่องอัฐบริขารครบถ้วนตามพระวินัยหรือไม่

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ-ชีวิตพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

^{๑๘} อิสระพงษ์ พลธานี, บ้านบาตร ภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทย, เอกสารประกอบการประชุมประชุมวิชาการแห่งชาติ, ครั้งที่ ๙, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน, หน้า ๑๒๓.

^{๑๙} นฤดี น้อยศิริ, คู่มือการบวช, กลุ่มส่งเสริมศาสนาศิลปะและวัฒนธรรมสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, หน้า ๘- ๑๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๒๐} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ว่า บริหาร ของใช้ส่วนตัวของพระ เครื่องใช้สอยประจำตัวของภิกษุ บริหารที่จำเป็นแท้จริง คือ บาตร และ[ไตร]จีวร ซึ่งต้องมีพร้อมก่อนจึงจะอุปสมบทได้ แต่ได้ยึดถือกันสืบมาให้มี บริหาร ๘ (อัฐบริหาร) คือ ไตรจีวร (สังฆาฏิ อุตราสงค์ อันตร-वासก) บาตร มีดเล็ก (วาสี, อรรถกถามักอธิบายว่าเป็นมีดตัดเหลาไม้สีฟัน แต่เรานิยมพูดกันมาว่ามีดโกนหรือมีดตัดเล็บ) เข็ม ประคดเอว ผ้ายกรองน้ำ (ปริสสาวณะ,หรือกระบอกกรองน้ำคือ ฆมกรก, ฆมกรณ์, ฆัมมกรกหรือฆัมมกรณ์)

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน)^{๒๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ ในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลจากการศึกษาพบว่า บาตร คือ ภาชนะสำหรับรองรับอาหารจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธา ได้นำ อาหารมาใส่บาตร ของภิกษุ สามเณรในพระพุทธศาสนา ผู้บวชใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา จะได้รับการบอกอนุศาสน์จากพระอุปัชฌาย์ ในขณะที่กำลังทำพิธีการบวชให้ได้รับ อนุศาสน์ ๔ อย่าง มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ในคำ ว่าอาหารนี้เอง ที่ได้มาจากการบิณฑบาตเพราะฉะนั้น บาตร จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำรงชีพของภิกษุ และสามเณรบาตรนั้น จึงจัดเป็นบริวารถูกต้องตามพระวินัย และมีสิทธิ์มีบาตรได้ ๑ ใบเท่านั้นมากกว่านี้ไม่ได้ อาหารที่ชาวบ้านถวายนี้เรียกว่า บิณฑบาต ต้องใช้ลำแข้งของตัวเองเดินไป เขาศรัทธาก็ใส่บาตรให้ เพราะว่าพระภิกษุจะไปหาเอง ทำ เองก็ไม่ได้ ปากท้องขึ้นอยู่กับประชาชน การบิณฑบาตเป็นบริหารร่างของภิกษุ สามเณร พัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ และรู้คุณค่าของอาหาร จะฉันก็ฉันแต่พอดี พอเหมาะฉันด้วยการสำ รวมระวัง ไม่ได้ฉันเพื่อเพิ่มพูนกำลังทางเพศ หรือประดับความสวยงาม แต่เพื่อเป็นกรตั้งอยู่แห่งอรรถภาพ

พระสุทัศน์ สีลวิโส (อัญสะโส)^{๒๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาการใช้จีวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลจากการศึกษาพบว่า กระบวนการขั้นตอนการบวช ไม่ได้มีข้อกำหนดว่า จะต้องเตรียมจีวรมาให้ พร้อมก่อน บวชแล้วค่อยแสวงหาจีวรภายหลังก็ได้ ต่อมามีความไม่ตึงามเกิดขึ้น กล่าวคือ กุลบุตรบางคนบวชแล้วไม่มีจีวร เปลือยกายเดินบิณฑบาต ดูไม่สวยงาม ชาวบ้านก็ตำหนิติเตียนพระพุทธเจ้าก็ทรงวางข้อกำหนดไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้ไม่มีจีวรไม่พึงให้อุปสมบทรูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ โดยเฉพาะในตอนพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์บวชให้ กุลบุตรโดยวิธี ญัตติจตุตถกรรม มีข้อกำหนดชัดเจนว่า ผู้ประสงค์จะบวช (อุปสัมปทาเปกขะ) ต้องมีบาตร จีวรและเครื่องอัฐบริวารครบ

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗๔.

^{๒๑} พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน), “การศึกษาวิเคราะห์ บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘.

^{๒๒} พระสุทัศน์ สีลวิโส (อัญสะโส), “ศึกษาการใช้จีวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓.

พระลิขิต ทินนปถุญ (เมืองจันทร์)^{๒๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์รูปแบบการใช้ จีวรที่เกื้อกูลการประพาดิพรหมจรรย์ของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลจากการศึกษาพบว่า สิ่ง ช่วยในการขัดเกลาลิตของภิกษุ ได้ชื่อว่าเป็นผู้เลี้ยงง่าย คือ พิจารณาจากบทบัญญัติที่กำหนดให้ภิกษุมี เพียง บริหารคือ บาตร และจีวรเพียง ๓ ผืน ดังนั้น ภิกษุอยู่ได้ด้วยผ้าไตร ๓ ผืนด้วยบริหารเพียงน้อย จุดมุ่งหมายหนึ่งเพื่อต้องการให้ภิกษุเป็นผู้เลี้ยงง่าย เพราะภิกษุมีชีวิตต่อเนื่องด้วยผู้อื่น ตามหลัก อภินิหารปัจเจกชนธรรมสูตรให้ภิกษุพิจารณาถึงความเป็นผู้เลี้ยงง่าย

พระปลัดอัคร อุดตฺตเมธี^{๒๔} ได้กล่าวว่า บาตรเป็นหนึ่งในเครื่องอัฐบริหารชายเมื่อมีอายุ ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ จะสามารถอุปสมบท หรือบวช เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาธรรม วินัยนำมาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติต่อไปในการออกมครองเรือนในภายภาคหน้าได้ สำหรับการบวชเรียนจะมีการไปอยู่วัดเพื่อเตรียมฝึกหัดในการท่องคำขานนาค และฝึกหัดซ้อมเกี่ยวกับวิธี บวช ในช่วงที่มาอยู่วัดนี้ ชาวบ้านจะเรียกผู้เตรียมตัวจะบวชว่า นาค หรือ พ่อนาค กล่าวไว้ในบทความ **เรื่องการบวชและการประพาดิพรหมจรรย์** กล่าวว่า อัฐบริหารซึ่งถือเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดเสียมิได้ มีความหมายว่า บริหาร ๘ แบ่งเป็นผ้า ๕ อย่างคือ สบง ๑ ประคตเอน ๑ จีวร ๑ สังฆาฏิ ๑ ผ้ากรองน้ำ ๑ และเหล็ก ๓ อย่างคือ บาตร ๑ มีดโกน ๑ เข็มเย็บผ้า ๑

จากการทบทวนเอกสารสรุปได้ว่า บาตร มีปรากฏการใช้มาก่อนสมัยพุทธกาล บาตรใน แรกของพระพุทธเจ้า คือ บาตรที่ขมิกรพรหมนำมาถวายครวเสด็จออกบวช พระวินัยปิฎกจลวรรค กล่าวถึงบาตรที่อนุญาตไว้ ๒ ชนิด คือบาตรดินและบาตรเหล็ก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชี้ให้เห็นได้ว่า การทำบาตรในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์ ใน พระไตรปิฎกว่า พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปัตตวรรค พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงลักษณะของบาตรไว้ดังนี้ บาตร ได้แก่บาตร ๒ ชนิด คือ บาตรเหล็ก และบาตรดินเผา บาตรมี ๓ ขนาด คือ (๑) บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๒ ทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ ๑ จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุก (๒) บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๑ ทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกับข้าวพอสสมควรแก่ ข้าวสุก (๓) บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกจากข้าวสารครึ่งทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกับข้าว พอสสมควรแก่ข้าวสุก บาตรมีขนาดใหญ่กว่านั้นเป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้ บาตรมีขนาดเล็กกว่านั้นก็เป็น บาตรที่ใช้ไม่ได้ พระพุทธองค์ได้มีพุทธบัญญัติ พระวินัยเกี่ยวกับเรื่องบาตร เป็นการแสดงถึง เจตนารมณ์สร้างความปลอดภัยที่เป็นแบบเดียวกัน ให้เกิดความเรียบร้อย ดึงตามถูกต้องตามพระธรรม วินัยและประโยชน์สุขทางสังคม เพื่อรักษาคุณค่าและศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คือ ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources) จากพระไตรปิฎกภาษาไทยและภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลง

^{๒๓} พระลิขิต ทินนปถุญ (เมืองจันทร์), “การวิเคราะห์รูปแบบการใช้จีวรที่เกื้อกูลการประพาดิพรหมจรรย์ของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๐.

^{๒๔} พระปลัดอัคร อุดตฺตเมธี, “เรื่องการบวชและการประพาดิพรหมจรรย์”, [บทความ], [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/> [๒๗.เม.ย.๒๕๕๘].

กรณีราชวิทยาลัย และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources) จากเอกสารงานวิชาการต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย (Research Process) ตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ รวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาประวัติความเป็นมา บทบัญญัติ และประโยชน์ที่เกี่ยวกับบาตร จากพระไตรปิฎกและเอกสารงานวิชาการต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติความเป็นมา บทบัญญัติ หลักธรรม พระวินัย เกี่ยวกับบาตร และประโยชน์ของการใช้บาตร เป็นต้น

ขั้นที่ ๒ นำข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาศึกษา วิเคราะห์และสังเคราะห์

ขั้นที่ ๓ สรุปการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ความคิดเห็นของผู้วิจัยเรียงเรียงเป็นงานวิจัย

ขั้นที่ ๔ นำเสนอเผยแพร่ผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบเกี่ยวกับเรื่องบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบประโยชน์ของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหาสาระของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาททางด้านต่าง ๆ ที่มีปรากฏเป็นหลักฐานในพระไตรปิฎก รวมทั้งอรรถกถาหรือตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้องนำมาประกอบการอธิบาย โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑) ความหมาย ลักษณะ และประเภทของบาตร ๒) ประวัติและความเป็นมาของบาตร ๓) ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรในพระพุทธศาสนา และ ๔) ประโยชน์และโทษของการใช้บาตร

๒.๑ ความหมาย ลักษณะ และประเภทของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายตามนัยของพระไตรปิฎก

คำว่า บาตร มาจากภาษาบาลีว่า ปตต์ แปลว่า บาตร ในหลักฐานชั้นปฐมภูมิ พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปัตตวรรค พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงลักษณะของบาตรไว้ดังนี้ บาตร ได้แก่บาตร ๒ ชนิด คือ บาตรเหล็ก และบาตรดินเผา บาตรมี ๓ ขนาด คือ (๑) บาตรขนาดใหญ่จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๒ ทะนาน จุกของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ ๑ จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุก (๒) บาตรขนาดกลางจุข้าวสุกจากข้าวสาร ๑ ทะนาน จุกของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุก (๓) บาตรขนาดเล็กจุข้าวสุกจากข้าวสารครึ่งทะนาน จุกของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุก บาตรมีขนาดใหญ่กว่านั้นเป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้ บาตรมีขนาดเล็กกว่านั้นก็เป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้^๑

๒.๑.๒ ความหมายตามพระคัมภีร์นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ให้ความหมายคำว่า บาตร ภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต เป็นบริวารประจำตัวคู่กับไตรจีวร ซึ่งผู้จะอุปสมบทจำเป็นต้องมีจึงจะบวชได้ ดังที่เรียกว่ารวมกันว่า ปัตตจีวร และจัดเป็นอย่างหนึ่งในบริวาร ๘ ของภิกษุ บาตรที่ทรงอนุญาตมี ๒ อย่างคือ บาตรเหล็ก (อโย ปตต์) และบาตรดิน (มตติกาปัตต หมายถึงเอาบาตรดินเผาซึ่งสุ่มดำสนิท)^๒

ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี ให้ความหมายคำว่า บาตรเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารสุกของภิกษุชนิดหนึ่ง บาตรนี้เป็นบริวารดั้งเดิมของภิกษุในสมัยพุทธกาล พระภิกษุใช้บาตรดิน เป็นบาตรดินเผาสุ่มไฟจนดำสนิท ในสมัยต่อมาก็พัฒนาการมาเป็นกระเบื้องและบาตรเหล็ก (ปัจจุบันนิยมบาตรแสตนเลส เพราะสะดวกในการดูแลรักษา) อย่างอื่นสำหรับภิกษุไม่ทรงอนุญาตให้ใช้ และให้มีใช้ได้ลูกเดียว^๓

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗๙.

^๓ ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี, การศึกษาการอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

๒.๑.๓ ความหมายโดยทั่วไปที่เข้าใจ

บาตร คือ ภาชนะสำหรับรองรับอาหารจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธา ได้นำ อาหารมาใส่บาตร ของภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ผู้บวชใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา จะได้รับการบอกอนุศาสน์จากพระอุปัชฌาย์ ในขณะที่กำลังทำพิธีการบวชให้ได้รับรู้ อนุศาสน์ ๔ อย่าง มีเครื่องนุ่งห่ม, อาหาร, ที่อยู่อาศัย, ยารักษาโรค ในคำ ว่าอาหารนี้เอง ที่ได้มาจากการบิณฑบาต เพราะฉะนั้น “บาตร” จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำรงชีพของภิกษุและสามเณร บาตรนั้นจึงจัดเป็นบริวาร ถูกต้องตามพระวินัย และมีสิทธิ์มีบาตรได้ ๑ ใบเท่านั้น มากกว่านี้ไม่ได้ ถือว่าเป็นบริวารที่จำเป็นของภิกษุ ทรงอนุญาตให้มีไว้รูปละ ๑ ใบ หากมีบาตรใหม่ก็ให้ถือเป็นอดีตบาตร (ไม่ใช่บาตรประจำตัว) และจะเก็บไว้ได้ไม่เกิน ๑๐ วัน^๔ ต้องเสียสละตามพระพุทธบัญญัติ ให้พระใช้บาตรที่ทำด้วยวัตถุ ๒ อย่าง คือ เหล็กกับดินเผา บาตรที่ทำด้วยอย่างอื่นใช้ไม่ได้ พระจะต้องเปลี่ยนบาตรใหม่ เมื่อบาตรเก่า มีรอยร้าวแห่งเดียว หรือหลายแห่งรวมกันแล้วยาวถึง ๑๐ นิ้ว หรือมีรอยทะลุขนาดเมล็ดข้าวสุกหลุดออกได้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายคำว่า บาตร (บาต) หมายถึง ภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต^๕

มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.๖๓๙/๒๕๔๗) ให้นิยาม คำว่า บาตร ว่าหมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการนำแผ่นเหล็กหรือแผ่นสแตนเลสมาตีขึ้นเป็นรูป แล้วเชื่อมประสานด้วยสารเคมีที่เหมาะสมให้มีทรงกลม เช่น ทรงไทยเดิม ทรงหัวเสือ อาจเคลือบสี รมดำ หรือเคลือบด้วยสารเคลือบเงา เพื่อให้ผลิตภัณฑ์สวยงาม คงทน ทำเป็นที่ใส่อาหารของพระสงฆ์

จะเห็นได้ว่าบาตร คือ ภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต หรือ ภาชนะสำหรับรองรับอาหารจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธา ได้นำอาหารมาใส่บาตร ของภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ผู้บวชใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ให้ใช้วัสดุที่ ทำด้วยดีบุก ทำด้วยตะกั่ว และไม่ทรงอนุญาตให้ใช้บาตรที่มีลวดลาย

๒.๒ ประวัติและความเป็นมาของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของบาตรในสมัยพุทธกาล

เมื่อย้อนประวัติการใช้บาตร เริ่มมีการใช้มาก่อนสมัยพุทธกาล อย่างเช่นการนำผลน้ำเต้า, เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ ขนาดใหญ่ที่แห้ง เอาเมล็ดออก ดินเผา กะโหลกผี เป็นต้นของนักบวชสันยาสี ที่ตัดก้านออกและใช้เชือกร้อยเป็นห่วงสำหรับใช้ถือ หรือหิ้ว หรืออาจจะคล้องที่ป่าด้วยก็ได้ เพื่อใช้รับอาหาร แต่อาหารส่วนใหญ่จะเป็นอาหารสด ที่จะต้องนำมาประกอบในการหุงต้มเองแทนที่จะเป็นอาหารที่สุก^๖ สำหรับการใช้บาตร ในพระพุทธศาสนา มีภิกษุรูปหนึ่งท่านใช้บาตรกะโหลกผี สตรีผู้หนึ่งเห็นแล้วกลัวส่งเสียงร้องว่า ผู้นี้ เป็นปีศาจแน่ คนทั้งหลายตำหนิ ประณามว่า โฉนพวกพระ

^๔ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๙๙-๖๐๑/๑๒๓

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๖.

^๖ พระวิจิตร ฐานุตตโร (เกิดไผ่ล้อม), “วิเคราะห์การใช้บริวารของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑). หน้า ๓๓๓,

สมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงใช้บาตรกะโหลกผี เหมือนพวกปีศาจเล่า ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระพุทธเจ้าสั่งว่า ภิกษุไม่พึงใช้บาตรกะโหลกผีรูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ^๗ ภิกษุผู้ดำรงตนเป็นนักบวช เป็นผู้เว้นประกอบอาชีพอื่น มีชีวิตที่ต้องอาศัยผู้อื่น เพราะคำว่า ภิกษุ แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้ขอมีปกติของการขอตามอย่างพระอริยะ คือไม่ออกปากขอ เพียงแต่ยืนนิ่งอยู่ ด้วยภิกขาจารวัตรเท่านั้น นี่เป็นอาการขอของพระอริยะทั้งหลาย บาตรที่นับว่าเป็นใบแรกในพุทธประวัติที่ทำวฏฏิกกรรมหาพรหมถวายบิณฑบาต ซึ่งมีบาตรรวมอยู่ด้วยถวายต่อพระองค์^๘ และเมื่อพิจารณาแล้วจะมีคำที่มีความสัมพันธ์กับบาตร นั่นคือ บิณฑบาต แต่เมื่อเราศึกษาประวัติความเป็นมาของ คำว่าบิณฑบาต จะเห็นได้ว่ามีความเป็นมาที่ชัดเจน อาทิเช่น การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเป็นพุทธวงศ์ คือพระพุทธรูปเจ้าทุก ๆ พระองค์ในอดีตได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างสืบต่อกันมา คงจะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมือง พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบจึงรีบเสด็จไปยืนเบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไรพระองค์จึงทำให้หม่อมฉันได้อายวงศ์ของเราเป็นวงศ์ กษัตริย์ ไม่เคยมีกษัตริย์องค์ใดออกไปเที่ยวภิกขาจารเช่นนี้”^๙ พระพุทธองค์ตรัสว่า มหาบพิตร คำว่า วงศ์กษัตริย์นั้นเป็นวงศ์ของพระองค์ ส่วนวงศ์ของอาดมาภาพ อันมีพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า เป็นต้นนั้น ชื่อว่าพุทธวงศ์ ซึ่งสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยภิกขาจารเท่านั้น แล้วตรัสพระคาถาว่า บุคคลไม่ควรประมาทในบิณฑบาตที่ตนได้รับ^{๑๐}

จากเนื้อความที่ยกมาเป็นการชี้ให้เห็นว่า พระพุทธรูปเจ้าทุก ๆ พระองค์ อันมีพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า เป็นต้น หรือที่เรียกว่า พุทธวงศ์ ล้วนแล้วแต่มีวิธีการดำรงชีวิต เนื่องด้วยผู้อื่น อาศัยอาหารบิณฑบาตจากผู้อื่นเลี้ยงชีพ อุปถัมภ์ขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่สัตว์โลกทั้งหลาย ดังเนื้อความปรากฏชัดในพระประวัติอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ความว่า พระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยมในโลกทั้งที่เป็นอดีตและปัจจุบันทุก ๆ พระองค์ได้เสด็จขึ้นสู่ปราสาทของเราแล้วหมู่พระอริยะเหล่านั้น เป็นผู้หมดจดจากกิเลสอันข้าพเจ้านิมนต์ฉันจนอิ่มหน้า ด้วยน้ำ ตาลกรวดน้ำ มัน น้ำ ผึ้ง น้ำ อ้อย และข้าวอย่างดี^{๑๑}

ดังนั้น บาตร จึงจัดเป็นบิณฑบาตถูกต้องตามพระวินัย และมีสิทธิ์มีบาตรได้ ๑ ใบเท่านั้น มากกว่านี้ไม่ได้ อาหารที่ชาวบ้านถวายนี้เรียกว่า บิณฑบาต ต้องใช้ลำแข้งของตัวเองเดินไป เขาศรัทธาก็นำบาตรให้ เพราะว่าพระภิกษุจะไปหาเองทำเองก็ไม่ได้ ปากท้องขึ้นอยู่กับประชาชน การบิณฑบาตเป็นบริหารร่างของภิกษุ สามเณร พัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ และรู้คุณค่าของอาหาร จะฉันก็ฉันแต่พอดี

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕/๒๕.

^๘ พระสุริยนต์ ทสสนิโย (น้อยสงวน), “การศึกษาวิเคราะห์ บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^๙ คณาจารย์เลี้ยงชีพ, *พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน น.ธ.ตรี.*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงชีพ, ๒๕๔๗), หน้า ๙๒.

^{๑๐} วิเชียร มีผลกิจและสุรีย์ มีผลกิจ, *พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์มจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๑๑} ข.อ. (ไทย) ๓๒/๒๔-๒๘/๕.

พอเหมาะฉันด้วยการสำรวมระวัง ไม่ได้ฉันเพื่อเพิ่มพูนกำลังทางเพศ หรือประดับความสวยงาม แต่เพื่อเป็นการตั้งอยู่แห่งอัตตภาพเป็นต้น

๒.๒.๒ ความเป็นมาของบาตรกับประวัติศาสตร์ไทย

ส่วนความเป็นมาของบาตรกับประวัติศาสตร์ไทย บาตร เป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารของพระภิกษุและสามเณร นับเป็นหนึ่งในเครื่องบริวาร บาตรใบแรกของพระพุทธเจ้าคือบาตรที่ขมิถุการพรหมนำมาถวายคราวเสด็จออกทรงผนวช ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมา ท้าวจตุมหาราช เทพผู้อภิบาลรักษาโลกประจำอยู่ที่ทิศทั้งสี่ จึงนำบาตรศิลาที่มีพรรณรังสีเขียวมาถวายองค์ละ ๑ ใบ รวมเป็น ๔ ใบ พระพุทธองค์ทรงรับบาตรทั้งสองืออิฐฐานเข้าเป็นใบเดียวกัน พระพุทธประวัติตอนนี้จึงเป็นที่มาของพระพุทธรูปปางประสานบาตร และยังมีที่มาของ ธรรมเนียมการสร้างบาตรให้เป็นรอยประสานต่อกันเป็นตะเข็บ ประหนึ่งการประสานบาตรของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้นด้วย นอกจากนั้นการทำบาตรยังเป็นหัตถกรรมงานฝีมือที่มีมาแต่สมัยโบราณ สืบทอดกันมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้น บาตรของชาวชุมชนบ้านบาตรจึงมีชื่อเสียงมาก เพราะเป็นบาตรพระบุทำมือที่ต้องขึ้นรูปด้วยการตีเหล็กประสานเข้าด้วยกันที่ละแผ่น และแบ่งหน้าที่กันทำตามกระบวนการประกอบด้วย ช่างตีขอบ ช่างต่อบาตร ช่างแล่น ช่างลาย ช่างตี และช่างตะใบ ซึ่งต้องอาศัยฝีมือและความอดทนอย่างสูง บาตรหนึ่งใบกว่าจะสำเร็จต้องใช้เวลานานหลายวัน นอกจากนั้นการทำบาตรเป็นสมบัติศิลป์ที่สืบมาแต่โบราณตามพุทธานุญาต โดยทั่วไปบาตรของพระภิกษุสงฆ์สามัญ มีขนาดปากกว้าง ๗-๘ นิ้ว และสำหรับพระภิกษุสายวิปัสสนาซึ่งฉันมือเดียวมักใช้บาตรขนาดใหญ่ปากกว้างราว ๙ - ๑๐ นิ้ว

ภูมิปัญญาในเรื่องของการทำบาตรถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน วิถีชีวิตของชาวไทยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่าชาวไทยได้นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม และเอกลักษณ์มรดกของชาติและเนื่องจากสังคมไทยมีหลักปฏิบัติและวิถีชีวิตอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ภูมิปัญญาของการทำบาตรพระที่ได้มีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีความสำคัญกับสังคมไทยที่ยึดถือศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาอย่างช้านาน แต่ในปัจจุบันสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีในปัจจุบันมากขึ้น ภูมิปัญญาบ้านบาตรจึงกำลังเลือนหายไปจากสังคมไทย ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์คุณค่าของภูมิปัญญาไทย การทำบาตรพระจึงควรได้รับการสนับสนุนและฟื้นฟูในการอนุรักษ์มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การทำบาตรพระประกอบด้วย ๗ ขั้นตอนตามลำดับ คือ ทำขอบบาตร การประกอบงการแล่น หรือการเชื่อมประสานรอยตะเข็บ การลาย หรือการออกแบบรูปทรง การตี การสุ่ม หรือระบมบาตร และการทำสี การทำบาตรในแบบโบราณเป็นลักษณะของการทำด้วยมือซึ่งมีความปราณีตและใช้เวลาในการทำค่อนข้างนาน โดยมีระยะเวลาในการทำประมาณหนึ่งอาทิตย์ แต่ใน

ปัจจุบันซึ่งมีเทคโนโลยีในการทำบาตรเข้ามาแทนที่ ทำให้การผลิตหนึ่งครั้งสามารถผลิตบาตรพระได้ถึง ๓๐ ใบ^{๑๒}

๒.๒.๓ ประวัติความเป็นมาของบาตรในสมัยปัจจุบัน

บาตร ได้กระทำการต่อเนื่องสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จากรุ่นสู่รุ่น โดยจะทำบาตรแบบโบราณ กล่าวคือ บาตรโบราณที่ถูกต้องตามหลักศาสนา จะต้องมี ๘ ชั้น ไม่ว่าจะเป็บบาตรขนาดใด วัตถุประสงค์สำคัญที่ใช้ในการทำ บาตรคือเหล็ก เดิมชาวบ้านจะใช้วัสดุที่มาจากกระป๋องสี ถึงยางมะตอย ฝาถังน้ำ มันก๊าด ถังแก๊ส ฝากระป๋องรถ เป็นต้น โดยนำ ถังเหล็ก เหล่านั้นมาทำ ความสะอาดแล้วนำ มาหลอมรวมกันปัจจุบันใช้เหล็กแผ่น และเหล็กเส้น เหล็กแผ่นทำ ตัวบาตร ส่วนเหล็กเส้นทำ ขอบบาตร การเริ่มต้นโดยการทำ โครงของบาตร ซึ่งประกอบด้วยเอ็นและฝาทั้ง ๒ ข้าง การเชื่อมเหล็กในสมัยก่อนจะใช้ไฟ แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีก้าวหน้าจึงใช้การเชื่อมเหล็กแทนต่อจากนั้นก็ตัดเหล็กมาปิดกั้นให้เป็นรูปร่างโดยอาศัยกรรไกรมอญ ซึ่งมีขนาดใหญ่พอสมควร และจะต้องมีการวัดขนาดจากกง ซึ่งสมัยก่อนใช้ดินสอที่ใช้เขียนกระดานชนวน

ปัจจุบันใช้แท่งเหล็กขีด แผ่นเหล็กที่ตัดออกจะมีลักษณะคล้ายหน้าวัว เราจึงเรียกบาตรนี้ว่า บาตรหน้าวัว แผ่นเหล็กที่ตัดมานี้ต้องนำ มาตัดฟันปลา โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า กรรไกรจักร และคีมคีบเหล็ก หรือเหล็กแหบ ต่อจากนั้น ก็นำมาทุบให้แบนราบแล้วต้องหักฟันปลาเหล่านั้นสลับขึ้นลงเรียกว่า การหักหน้าวัว การต่อบาตรก็เสร็จสมบูรณ์ขั้นตอนต่อมาเรียกว่าการ ประกอบหน้าวัว โดยเอาบาตรไปชุบน้ำ แล้วนำขึ้นโดยให้น้ำสะอาดเสียก่อน จึงใช้ทองแดงที่บดจนหายคม สมัยก่อนใช้นุ้งหรือบัง ในการบดผสมทองแดง ๑ ส่วน ต่อน้ำ ประสานทอง ๒ ส่วนครึ่ง แล้วนำ สิ่งผสมไปโรยตามตะเข็บด้านในของบาตร ต้องใช้ ความร้อนในการประกอบด้วย ช่วงต้องดูด้านในของบาตรทองแดงผสมแล้ววิ่งตามไฟเรียกวิธีนี้ว่า การเป่าเล่นบาตร ใช้ความร้อนประมาณ ๕ นาที เศษเท่านั้น ช่วงต้องรีบเล่นบาตร ก่อนที่ทองแดงกับน้ำ ประสานทองจะร่วงออกมา ส่วนเชื้อเพลิงที่ใช้ในสมัยก่อนใช้ถ่านฟืนไม้สัก เพราะไม้สักจะมีคุณภาพดี คือไฟแรงเร็วแต่ไม่อมความร้อนมาก จะไหม้รวดเร็วแล้วก็ลุกเร็ว แต่เตาไฟที่ใช้ในปัจจุบันใช้ดินเหนียวและทรายปั้นเป็นตัวเตา เรียกว่า เต่าเป่า เหตุผลเพื่อให้แข็งแรงทนทาน แล้วใช้มอเตอร์พัดลม ใช้แก๊สพาตราที่ได้ออกมา มีสีน้ำเงินอมดำ มีรอยเชื่อมประสานในการประกอบบาตร และบาตรมีลักษณะเป็นเหลี่ยมอยู่ เรียกบาตรนี้ว่า บาตรเล่น บาตรเล่นบางใบจะมีรอยถูกเจาะรู นั่นเป็นเทคนิคที่จะทำให้ขอบบาตรไม่หลุดออกง่าย แต่ถ้าขอบบาตรติดแน่นอยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องเจาะรูขั้นต่อไปก็ถึงการยวบมมโดยใช้ค้อนทุบ ขั้นตอนนี้เป็น การตรวจตราตะเข็บที่เราเล่นไปแล้วว่าติดกันอย่างมั่นคง การทุบแบบนี้ต้องนำบาตรไปคว่ำบนหัวกะล่อน ซึ่งสมัยก่อนด้ามนี้ทำด้วยไม้ไผ่แต่ในสมัยนี้ใช้เหล็กแทน เนื่องจากไม้ไผ่จะผุง่ายเหล็กจะแข็งแรงทนทานกว่า ที่เรียกหัวกะล่อนเพราะมีประโยชน์สารพัดอย่าง และด้านหลังหัวกะล่อนมีเก้าอึ้ง

ขั้นตอนทำลวดลายบาตร โดยใช้ค้อนลาย ที่มีขนาดสั้นและยาวต่างกัน และมีแท่งรองให้หมดโดยแช่ในกรดที่ผสมกำมะถันอ่อนๆ ซึ่งสมัยก่อนไม่มีการล้าง แต่ปัจจุบันต้องการความสวยงามมากขึ้นบาตรที่ได้เรียกว่า บาตรลาย ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปร่างบาตรแล้วและยังมีรอยทองแดงที่เชื่อมไว้

^{๑๒} อิศระพงษ์ พลธาน, “บ้านบาตร ภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทย”, เอกสารการประชุมวิชาการแห่งชาติ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๙, โครงการจัดตั้งภาควิชาอุตสาหกรรมบริการและนวัตกรรมภาษา, คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า ๖๘๙.

ปรากฏให้เห็นแล้วนำบาตรลายนี้มาตีตะเข็บให้เรียบร้อยทั้งใบ โดยให้การสังเกตด้วยตา ถ้าตีไปแล้วมีเม็ด ๆ ขึ้นมา เราต้องไม่ตีซ้ำลงไปตรงนั้น ถ้าตีซ้ำลงไปจะทำให้บาตรโป่งออกมาแล้วข้างยังต้องใช้มือลูบดูด้วย แล้วอาจใช้ตะไบแต่งได้ด้วย ข้างจะไม่ใช้กระดากทรายในการแต่งบาตร เพราะจะทำให้กินเนื้อบาตรเข้าไป ในการขัดตะไบบาตรนั้นข้างต้องไปนั่งที่มานั่งที่มีหู ๒ หู ข้างไม้เท้ายัน ตะไบให้เป็นเส้นในทางเดียวกัน ขั้นตอนนี้ใช้เวลานานพอสมควรพอๆกับการตีบาตรเมื่อตะไบเสร็จบาตรจะเงาสวยมองด้านบนเหมือนสีระฆังมนุษย์ ดูแล้วไม่มีที่บรรจุบเรียกบาตรนี้ได้ว่า “บาตรขาว” บาตรนี้ธรรมดาจะไปรมควันต่อ บาตรจึงจะมีสีดำ เหมือนบาตรที่เราเห็นทั่วไปการรมดำ นี้ใช้เวลาไม่นาน แต่ถ้าเป็นพระกรรมฐาน ท่านจะนำบาตรขาวไปเผาเอง ซึ่งเรียกว่า “ระบบบาตร” คือการอบโดยการตั้งอิฐขึ้นมา นำบาตรวางไว้แล้ว นำเหล็กครอบ จุดไฟอบประมาณ ๘-๙ ชั่วโมง โดยให้บาตรแดงถึงขอบแล้วทิ้งไว้ให้เย็นเอง โดยไม่ต้องเปิดถัง เมื่อเสร็จแล้วเหล็กจะจับคาร์บอนออกมา จะดูสวยงามมาก

๒.๒.๔ เครื่องมืออุปกรณ์ใช้ในการทำบาตรในสมัยปัจจุบัน^{๑๓}

อุปกรณ์ในการทำบาตรในสมัยปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้ (๑) ค้อน ใช้สำหรับตีเหล็กและตีบาตรให้เรียบ (๒) คีม ใช้สำหรับหักเหล็ก (หักฟันปลา) (๓) แท่งเหล็กใช้สำหรับขีดกะเหล็ก (๔) ทังเหล็กใช้สำหรับรองในการทุบเหล็กและตีเหล็ก (๕) กรรไกร ใช้สำหรับการจักเหล็ก (๖) ค้อนลาย ใช้สำหรับทำลายบาตร (๗) ทังลาย ใช้สำหรับเป็นที่รองรับส่วนโค้งของขอบบาตรเพื่อทำลายบาตร (๘) กรรไกรฉนวน ใช้สำหรับตัดแผ่นเหล็ก (๙) ลูกกะล่อน และหัวลูกกะล่อนขนาดต่างๆ ใช้สำหรับรองรับในการทำบาตรและตีบาตร ลูกกะล่อนที่ใช้มีหลายขนาดขึ้นอยู่กับขั้นตอนว่า ต้องการความละเอียดมากน้อยเพียงไร เช่น การตีบาตร ก็ต้องใช้ลูกกะล่อนที่เรียบละเอียดมากที่สุด และ (๑๐) ตะไบสองหน้า สำหรับตะไบบาตรให้เรียบ

๒.๒.๕ วิธีการผลิตบาตรในสมัยปัจจุบัน

วิธีการผลิตบาตรในสมัยปัจจุบัน สามารถแบ่งวิธีการทำบาตรแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) การทำบาตรใหม่ (๒) การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ และ (๓) การซ่อมแซมบาตร โดยผู้วิจัยมีรายละเอียดที่จะค้นคว้าและนำเสนอ ดังนี้

๑) การทำบาตรใหม่ การทำบาตรใหม่ บาตรพระใหม่ มีขั้นตอนและรายละเอียดในการทำตัวบาตรดังต่อไปนี้

๑.๑) ตีขอบ การทำปากบาตร ใช้เหล็กหนา ๑ หุน กว้าง ๖ หุน ความยาวเหล็กขึ้นอยู่กับขนาดของบาตรใช้เหล็กเส้นทำ ขนาดของเหล็กที่ใช้ในการทำ ปากบาตร หนา ๑ หุน กว้าง ๖ หุน ความยาวขึ้นอยู่กับขนาดของบาตร เช่นบาตรขนาด ๗ นิ้ว ใช้เหล็กยาวประมาณ ๒๒ นิ้ว บาตรขนาด ๘ นิ้ว ใช้เหล็กยาวประมาณ ๒๖ นิ้ว บาตรขนาด ๘๑/๒ นิ้ว ใช้เหล็กยาวประมาณ ๒๗๑/๒ นิ้ว บาตรขนาด ๙ นิ้ว ใช้เหล็กยาวประมาณ ๒๙ นิ้ว

๑.๒) กะเหล็กเป็นการวัดกะขนาดของเหล็กที่จะนำมาต่อเป็นกง ในการกะเหล็กนั้นเป็นขีดวัดขนาดของเหล็กที่จะนำมาต่อเป็นความยาวประมาณเท่ากับปากบาตร แต่ทั้งนี้ก็

^{๑๓} พระสุริยนต์ ทสสนิโย (น้อยสงวน), “การศึกษาวิเคราะห์บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓.

ขึ้นอยู่กับรูปทรงของบาตรด้วย ในสมัยก่อนใช้ดินสอหินที่ใช้เขียนกระดานชนวน แต่ปัจจุบันช่างทำบาตรนิยมใช้เหล็กขีดเพราะความแน่นอนกว่า

๑.๓) ตัดเหล็กตัดแผ่นให้ได้รูปปากบาตรตามที่วัดได้

๑.๔) เว่าเหล็กเป็นการตัดส่วนปลายของแผ่นเหล็กรูปกากบาทให้เว่าลงไป เพื่อให้เข้ากับปากบาตรได้พอดีกัน

๑.๕) จักเหล็กใช้กรรไกรจักตรงส่วนเว่าของแผ่นเหล็กรูปกากบาททั้ง ๔ ด้าน แล้วทุบให้เรียบ

๑.๖) งอเหล็กตัดเหล็กที่จักแล้วให้โค้งได้ลักษณะของบาตร

๑.๗) หักเหล็กที่จักไว้เป็นแบบสลับฟันปลาเพื่อจะนำไปประกอบเข้ากับปากบาตร

๑.๘) ตัดกงนำแผ่นเหล็กรูปกากบาทที่โค้งและหักสลับฟันปลาแล้วมาประกอบเข้ากับปากบาตร ใช้ค้อนทุบปลาให้ประกอบปากบาตร

๑.๙) กะหน้าวัวนา แผ่นเหล็กมาวัดกะขนาดเพื่อประกอบเข้ากับกง

๑.๑๐) ตัดหน้าวัวตัดแผ่นเหล็กตามที่วัดไว้และต้องตัดเผื่อไว้สำหรับจักฟันด้วยประมาณ ๒ - ๓ มิลลิเมตร

๑.๑๑) จักหน้าวัวใช้กรรไกรจักให้รอบเสร็จแล้วทุบให้เรียบ

๑.๑๒) โค้งหน้าวัวตัดหน้าวัวให้โค้ง เพื่อจะนำไปประกอบกับกงให้ได้รูปทรงของบาตร

๑.๑๓) หักหน้าวัวง้างเหล็กที่จักให้ได้ลักษณะสลับฟันปลา

๑.๑๔) เข้าหน้าวัวนำ หน้าวัวไปประกอบเข้ากับกงจนเป็นรูปบาตร เรียกว่า “บาตรหน้าวัว”

๑.๑๕) หยอดบาตรเป็นการโรยผงประสานลงตามตะเข็บด้านในของบาตร ก่อนโรยต้องนำ บาตรไปแช่น้ำ ก่อน พอบาตรสะเด็ดน้ำ จึงโรยผงประสานทองลงไปทุบตะเข็บเหตุที่ต้องนำ บาตรไปแช่น้ำ ก่อนก็เพื่อให้ผงประสานทองได้เกาะติดตะเข็บได้การหยอดบาตร (การโรยผงประสานทอง) ผงประสานทอง เป็นของผสมระหว่างผงบอแรกซ์กับผงทองแดง การโรยผงประสานทองจะโรยลงตามตะเข็บด้านในของบาตรก่อนทำ การหยอดบาตร ต้องนำบาตรไปแช่น้ำก่อนพอสะเด็ดน้ำ จึงโรยผงประสานทองลงไปถ้าบาตรแห้งเสียก่อนก็ต้องสลัดน้ำใส่อีก มือที่จับผลประสานทองต้องแห้ง การโรยต้องให้สม่ำเสมอ เป็นเส้นเหล็กและนูนและต้องระวังไม่ให้ผงประสานทองเลอะส่วนอื่น เพราะเวลาเป่าแล่นผงประสานทองจะลามติดผิวบาตรทำให้บาตรไม่เรียบได้

๑.๑๖) แล่นบาตร (เป่าแล่น) เป็นการทำให้ผงประสานทองละลายออกมาเชื่อมตามตะเข็บโดยใช้ไฟที่มีความร้อนสูงมากการเป่าแล่น (แล่นบาตร) การเป่าแล่นบาตรต้องใช้ไฟแรงสูง ใช้ไม้สักเป็นเชื้อเพลิงเพราะให้ไฟแรง ก่อนเป่าแล่นจะต้องใช้ไฟอ่อนๆ เผาด้านในของบาตรก่อนเพื่อให้ผงประสานทองละลายลงไปเกาะในตะเข็บโดยใช้ขี้กบหรือกระดาษเป็นเชื้อเพลิง จากนั้นคว่ำ บาตรลงกลางเตา (ส่วนที่ให้ไฟร้อนสูงสุด) เผาจนเหล็กแดง แล้วใช้ไม้เขาควายเขี่ยให้บาตรหงายขึ้นกลับให้ทุกด้านของบาตรได้รับความร้อนอย่างทั่วถึง เพื่อให้ผงทองแดงและน้ำประสานทองละลายเชื่อมเนื้อเหล็กให้เป็นเนื้อเดียวกัน

๑.๑๗) ยุบมุมบาตร เป็นการทุบตามตะเข็บและเป็นการตรวจสอบด้วยว่าทุกตะเข็บเชื่อมติดกันดีหรือยัง ถ้ายังมีปัญหาที่ต้องนำไปเป่าแล่นซ่อมอีกที

๑.๑๘) ลายบาตร ใช้ค้อนลายทุบบาตรทั้งลายบาตร ให้ได้รูปทรงของบาตร แต่จะยังไม่เรียบจากนั้นก็นำไปแช่น้ำกรด ให้กรดกัดขี้เหล็กออกให้หมด ก่อนที่จะนำไปตีให้เรียบ น้ำ กรดที่ใช้จะผสมน้ำ ๑ ถัง ต่อกรดประมาณ ๑/๒ ขวด

๑.๑๙) ตีบาตรนำบาตรมาตีให้เรียบข้างเรียกว่าตีเรียงเม็ดตีให้เรียบมากขึ้น

๑.๒๐) ตะไบบาตรนำบาตรที่ตีแล้วมาตะไบให้เรียบร้อยจะได้เป็นบาตรขาว

๑.๒๑) ระเบมบาตร เป็นการนำบาตรขาวไปอบด้วยความร้อนสูง จนเหล็กสูงและบาตรที่ได้จากการระเบมจะมีสีค่อนข้างดำ และด้าน

๑.๒๒) รมดำ เป็นการนำบาตรไปทาด้วยน้ำ ยาที่มีส่วนผสมสำหรับการรมดำ โดยเฉพาะพอแห้งแล้วนำไปตั้งไฟจนบาตรกลายเป็นสีดำ บาตรที่ได้จากการรมดำ จะมีสีดำ วาว

๑.๒๓) เผาเขียว เป็นการเผาบาตรด้วยความร้อนสูง ให้เหล็กหลังสารออกมาเคลือบผิวบาตร บาตรที่ได้จะมีลักษณะเป็นมันวาว

๒) การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงเนื่องจากบาตรเหล็กที่ทำด้วยมือนี้ มีความทนมาก ไม่ค่อยมีการชำรุดแต่เนื่องจากกลุบุตรของไทยจะมีประเพณีการบวชให้ระยะเวลาต่างกันไป นับตั้งแต่บวช ๓ วัน ๗ วัน หรือมากกว่านั้น ทำให้เวลาการใช้บาตรแตกต่างกันไป เมื่อผู้บวชลาสิกขาแล้วส่วนใหญ่มักจะถวายอุปัชฌาย์ของตนไว้ที่วัดเพื่อเป็นการบริจาคอุปัชฌาย์เหล่านั้นให้กับผู้ที่ประสงค์จะบวชแต่ยากจนไม่มีทุนทรัพย์ในการจัดซื้อหาอุปัชฌาย์ในบางครั้งวัดจะมีบริการเหล่านี้เก็บไว้ไม่ใช้ประโยชน์ก็มาก บริหารอื่นๆ ยังแจกจ่ายไปยังพระภิกษุที่ยังคงบวชอยู่ได้เว้นแต่บาตรซึ่งมีพุทธบัญญัติอนุญาตให้ครอบครองได้รูปละ ๑ ใบเท่านั้น ดังนั้น บาตรที่เหลือจึงไม่มีผู้นำมาใช้ประโยชน์ ทำความสะอาดเช็ดถู ซึ่งจะทำให้เกิดสนิมเหล็กขึ้นด้วยเหตุนี้ จึงมีพ่อค้าไปรับซื้อบาตรเหล่านั้น มาทำการปรับปรุง โดยนำบาตรมาแช่น้ำ ที่ผสมกรด น้ำกำมะถันเพื่อขจัดสนิม แล้วนำมาขัดแต่ง และรมดำนับเป็นการทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดของการใช้บาตร ซึ่งบาตรเหล่านั้นจะถูกนำไปจำหน่ายยังต่างจังหวัด และมีราคาย่อมเยากว่าบาตรใหม่

๓) การซ่อมแซมบาตร พระภิกษุบางรูปใช้บาตรมานานย่อมเกิดการชำรุด บางครั้งก็ส่งมาให้ช่างทำบาตรที่ขึ้นชื่อซ่อมโดยดูรอยชำรุด หากเป็นรูปก็จะตกแต่งให้สะอาด จากนั้นนำไปวัดกะขนาดเหล็กเพื่อตัดมาซ่อมแล้วตัดเหล็ก จักเหล็กที่จะปะนั้น จากนั้นก็ดำเนินขั้นตอนตามวิธีการประกอบบาตร เพียงแต่ทำเฉพาะแห่งที่ได้ทำทั้งใบนำมาขัดแต่งและทาน้ำมันแอลกอฮอล์หรือเซลลูล์

๒.๒.๖ ความแตกต่างในการทำบาตรแบบโบราณกับวิธีสมัยใหม่

การทำบาตรในแบบโบราณเป็นลักษณะของการทำด้วยมือซึ่งมีความปราณีตและใช้เวลาในการทำค่อนข้างนานกว่าการทำบาตรในยุคปัจจุบัน อย่างเช่น การทำบาตรใบใหญ่ ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๙ นิ้ว จะใช้ระยะเวลาในการทำประมาณหนึ่งอาทิตย์ เนื่องจากการให้ความสำคัญในปัจจุบันที่สืบทอดวิธีการทำที่เป็นภูมิปัญญามีน้อย จากข้อมูลในปัจจุบันพบว่า มีผู้ประกอบการเพียง ๕ ครอบครัว และมีจำนวนคนทำบาตรในปัจจุบันไม่เกิน ๒๐ คน ส่วนในการทำบาตรในปัจจุบัน เป็นการทำบาตรในลักษณะของการปั๊ม คือการทำด้วยเครื่องไม่มีตะเข็บ ซึ่งสามารถ

ทำด้วยเครื่องได้ต่อวันเป็นจำนวนร้อยใบจนถึงพันใบ ซึ่งผู้ประกอบการจะมีต้นแบบในการผลิตอยู่ก่อนแล้ว แต่ผลลัพธ์ในทางตรงกันข้ามกับการทำบาตรด้วยวิธีสมัยใหม่ คือคุณภาพของบาตรค่อนข้างจะต่ำกว่าบาตรที่ผ่านวิธีการทำด้วยมือ

จะเห็นได้ว่า ประวัติความเป็นมาของบาตรนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในครั้งพุทธกาลได้ปรากฏพบในเรื่องของช่างตีหม้อ แต่ในสมัยปัจจุบันก็ได้มีวิธีการผลิต ๓ แบบ คือการทำบาตรขึ้นมาใหม่ การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ และการซ่อมแซมบาตร โดยมีขั้นตอนที่พอสรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ทำขอบบาตร ซึ่งถือเป็นขั้นตอนแรกของการทำบาตรเพราะเนื่องจากขอบบาตรจะเป็นตัวกำหนดว่าบาตรใบนั้นจะมีขนาด และรูปทรงอย่างไร การขึ้นรูปขอบบาตรเริ่มจากการนำเหล็กมาตัดตามแต่ขนาดของบาตร เช่น บาตรขนาด ๗ นิ้ว จะต้องตัดแผ่นเหล็กให้มีความยาว ๘ นิ้ว เพื่อเหลือเนื้อที่ไว้ประกบปลายทั้งสองข้าง เมื่อได้เหล็กที่มีขนาดตามต้องการแล้วก็นำมาตีขมวดเป็นวงกลม ซึ่งเหล็กที่นำมาใช้นั้นจะใช้ฝาลังน้ำมันหรือใช้เหล็กแผ่นก็ได้

ขั้นตอนที่ ๒ การประกอบกง ช่างจะตัดแผ่นเหล็กเป็นรูปกากบาท ซึ่งเรียกว่า กง จากนั้นจึงตัดงอขึ้นรูป แล้วนำมาติดกับขอบบาตร เมื่อขึ้นรูปเสร็จ จะเหลือช่องว่างรูปสามเหลี่ยมใบโพ ๔ ช่อง ช่างจะวัดและตัดแผ่นเหล็กรูปร่างเหมือนใบหน้าวัว ๔ ชิ้น ที่เรียกว่า หน้าวัว หรือ กลีบบัว เพื่อใช้เป็นตะเข็บเชื่อมกับส่วนต่างๆ ตีให้งอเล็กน้อยตามรูปทรงของบาตรซึ่งเมื่อประกอบกันแล้ว จะได้บาตรที่มีตะเข็บ ๘ ชิ้นพอดี

ขั้นตอนที่ ๓ การแล่น คือการเชื่อมประสานรอยตะเข็บ ให้เหล็กเป็นเนื้อเดียวกัน โดยใช้ผงทองแดงกับน้ำประสานทอง ทาให้ทั่วบาตรก่อน เพื่อให้หน้าประสานทองเชื่อมโลหะไม่ให้มีรูรั่ว สมัยโบราณใช้เตาแล่นแบบที่ใช้มือสูบลมแรงไฟ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เครื่องเป่าลมไฟฟ้าแทน

ขั้นตอนที่ ๔ การลาย หรือการออกแบบรูปทรง เป็นการนำบาตรที่แล่นแล้วมาเคาะให้ได้รูปทรงที่ต้องการ โดยจะใช้ ค้อนลาย ซึ่งเป็นค้อนรูปโค้งงอ หัวค้อนมีลักษณะแหลม เคาะด้านในของบาตร สำหรับที่รองเคาะนั้นเป็นทังไม้สี่เหลี่ยมขนาดพอเหมาะกับบาตร

ขั้นตอนที่ ๕ การตี ช่างจะใช้ค้อนเหล็กตีผิวด้านนอกของบาตรให้รอบ เพื่อให้ส่วนที่นูนออกมาจากการลายเรียบเสมอกัน รวมทั้งตีให้รอยตะเข็บที่ยังขรุขระเรียบเสมอกัน จากนั้นต้องนำไป 'ตีลาย' บนทังไม้ เพื่อให้ได้รูปทรงตามต้องการ แล้วนำไปเจียรต่อโดยใช้เครื่องเจียรไฟฟ้า แล้วจึงตะไบตกแต่งให้สวยงามอีกครั้ง ซึ่งจะได้บาตรสีเงินขึ้นเงาแวววับ

ขั้นตอนที่ ๖ การสุ่ม หรือระบมบาตร เพื่อป้องกันการเกิดสนิม โดยในสมัยก่อนจะใช้กำมะถันทา จากนั้นจึงนำบาตรมากองรวมๆ กันแล้วใช้หม้อครอบสุ่ม เชื้อเพลิงที่ใช้จะเป็นเศษไม้สีกจากร้านขายเครื่องไม้ซึ่งมีอยู่รอบภูเขาทอง เนื่องจากไม้สีกเป็นไม้ที่ให้ความร้อนสูงซึ่งบาตรที่ได้จากการสุ่มจะมีสีดำ จากนั้นจึงใช้น้ำมันมะพร้าวทาที่บอีกครั้ง แต่ปัจจุบันนิยมใช้น้ำมันกันสนิมขโสมให้ทั่วตัวบาตร

ขั้นตอนที่ ๗ การทำสี อันเป็นขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งทำให้บาตรเป็นสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีดำสนิท นั้นถือเป็นเทคนิค เฉพาะตัวของช่างแต่ละคนรวมทั้งการแกะสลักลวดลายไทย การตีตรา การสลักชื่อช่างผู้ทำ ซึ่งจะทำหรือไม่ก็แล้วแต่ความพอใจของช่างตีบาตร

๒.๓. ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรด้านประเพณี

ในความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตรคนในชุมชนชาวบ้านยังยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่คล้ายกับชาวอีสานที่ถือปฏิบัติ คือประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีสำคัญที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยตลอด บาตรนั้นเป็นคำที่คนส่วนใหญ่เข้าใจตรงกันว่าเป็นอัฐบริขารของพระภิกษุสงฆ์ใช้ในเวลาบวชพระที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนาและช่วยพระพุทธศาสนาสืบทอดให้เจริญ ในบวรพระพุทธศาสนาความเชื่อในด้านพระพุทธศาสนา “บาตร” เป็นสิ่งสำคัญมากที่ใช้กับเครื่องบวชพระที่นิยมใช้ในพิธีกรรมการบวชที่จะต้องเข้าไปในอุโบสถเพราะบาตรนั้นสำคัญมากเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนบางคนมีความเชื่อว่าถ้าใครได้ถวายเครื่องบวชพระแล้วท่านได้ใช้อยู่ตลอดไปโดยเฉพะที่โยมซื้อถวายเชื่อว่าจะทำให้คนที่ซื้อบาตรได้รับบุญบารมีมีชื่อเสียงเกียรติยศเกรียงไกรทั้งภพนี้และภพหน้าทำให้คน นิยมซื้อบาตรถวายพระกันเป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบันบาตรเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนา พระจะต้องใช้ในชีวิตประจำวันใช้ในการออกบิณฑบาตโปรดโยมอยู่เสมอเหมือนกับการประกาศธรรมของพระสงฆ์อันเป็นการบ่งบอกถึงกิจกรรมของพระพุทธศาสนาการทำบาตรไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่มีความเชื่อประเพณีไทยดั้งเดิมทำกันเป็นแบบระบบเครื่องญาติผู้ทำมีความเชื่อว่าการทำบาตรนั้นเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นการประกาศพระธรรมไปด้วยเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์

คนไทยชาวพุทธเชื่อกันว่าการทำบุญตักบาตรกับพระเป็นสิ่งที่ประเสริฐมากเพราะคนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมากดังที่ปรากฏในชุมชนต่างๆ จึงได้เชื่อกันว่าคนที่บริจาคเงินซื้อบาตรทำบุญกับพระใหม่การทำบุญสร้างวัดเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ เป็นมหากุศลเนื่องจากวัดเป็นสถานที่สำคัญประกอบกิจของพระสงฆ์ หากพิจารณาเชิงวิชาการและวิเคราะห์ให้เห็นเป็นนามธรรมจะเห็นว่าวัดเป็นสถานที่สำคัญมากในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเชื่อได้ว่าวัดนั้นเป็นหัวใจหลักของการประกาศพุทธศาสนาวัดพระและบาตรเป็นของคู่กัน ประชาชนที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงถวายแก่พระภิกษุ สามเณร เป็นการทำนุบำรุงศาสนาด้วยในปัจจุบันนี้ การผลิตบาตรนั้นทำ ขึ้นไว้จำหน่าย เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ในวัดต่างๆ มาสั่งทำเพื่อนำไปใช้สอยบางทีก็มีญาติโยมมาสั่งจองให้ทำบาตรเพื่อนำไปถวายพระภิกษุ ทำให้เป็นงานฝีมือความประณีตงดงามเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันและจะได้นำไปถวายพระตามวัดต่างๆเพราะบาตรในชุมชนนั้นทำ ด้วยความศรัทธาและความเชื่อที่เป็นแรงบันดาลใจให้กับช่างฝีมือได้มีกำลังใจในการทำบาตรเพื่อสืบทอดงานช่างที่กำลังจะสูญหายจากไปในชุมชน

๒.๓.๒ ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตร ด้านไสยศาสตร์

หากพูดถึง บาตร หรือ บาตรพระ เชื่อว่าหลายคนคงคุ้นเคยกันดีพอสมควร เนื่องจากบาตรคือหนึ่งในอัฐบริขารที่เป็นของที่พระภิกษุและสามเณรใช้ในการบิณฑบาต โดยพระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ไว้ว่าบาตรมี ๒ ชนิดเท่านั้น คือ บาตรดินเผา และ บาตรเหล็กกรมดำ โดยมีขนาดตั้งแต่ ๗ - ๑๑ นิ้ว และพระพุทธเจ้าได้ห้าม ไม่ให้ภิกษุใช้บาตรที่ทำจากวัสดุที่มีค่าเช่น เงิน ทอง ทองเหลือง

ทองแดง^{๑๔} สำหรับความเชื่อเรื่องบาตรนั้น ชาวบ้านต่างมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับบาตรนั้นคือ บาตรแตก เป็นความเชื่อที่มีอยู่กับชาวพุทธมานานหลายร้อยปีว่า บาตร เป็นของที่ใช้กับพระสงฆ์องค์เจ้า ไม่เหมาะที่จะมาปรากฏอยู่ในเคหสถานโดยทั่วไปเนื่องจากเป็นของสูง ความเชื่อของในเรื่องดังกล่าว มิได้จำกัดเฉพาะอยู่เพียงแต่ในเรื่องของ บาตร และข้าวของเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่มของพระสงฆ์ แต่เพียงเท่านั้น แต่ยักรวมตลอดไปถึงข้าวของ เครื่องใช้ทุกชิ้นที่เป็นของวัด ที่เกิดจากความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เช่น ไม้ทราญ ของวัดความเชื่อเรื่อง บาตรแตก ในประเทศไทย จะปรากฏมากในภาคกลาง ยิ่งกว่าภาคอื่นและ โดยทั่วไปหาก บาตรแตก สามารถพบเห็นได้ด้วยตาเปล่า การจะนำบาตรแตกนั้นออกจากสถานที่ จะต้องใช้พระสงฆ์ที่สามารถกำกับคาถาลงอาคมได้ มาเป็นผู้ทำพิธีถอนบาตรแตกนั้นออกไปและทำบุญเสริมให้กับเจ้าของบ้านเพื่อเพิ่มความสบายใจในกรณีที่ไม่สามารถเห็นบาตรแตกได้แต่ทราบจากผู้ที่สามารถสัมผัสทางในที่เจ้าของบ้านนั้นศรัทธา ก็ต้องทำพิธีถอนเพื่อแก้ไขเช่นเดียวกัน^{๑๕}

แต่ในปัจจุบันวัดส่วนใหญ่อนุโลมให้ใช้บาตรที่ทำจากสแตนเลส เนื่องจากทำความสะอาดง่ายและสะดวกต่อการดูแล ส่วนฝาบาตรในสมัยก่อนนั้นทำจากไม้ ก็เปลี่ยนมาใช้เป็นฝาสแตนเลสแทน แต่ในบางที่ในภาคอีสานยังใช้ฝาบาตรที่ทำจากไม้อยู่ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ บาตรแตก หรือ บาตรพระแตก ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอยู่กับชาวพุทธมานานหลายร้อยปีว่า บาตร เป็นของที่ใช้กับพระสงฆ์องค์เจ้า ไม่เหมาะที่จะมาปรากฏอยู่ใน เคหสถานโดยทั่วไปเนื่องจากเป็นของสูง ส่วนความเชื่อในเรื่องบาตรแตกนั้น จะปรากฏมากในภาคกลางยิ่งกว่าภาคอื่น เนื่องจากพระสงฆ์จะได้รับการอบรม ถวายทอดจากพระอุปัชฌาย์ว่าให้ดูแลรักษา บาตร ของตนให้ดีที่สุด เพราะมีความเชื่อว่าพระสงฆ์หนึ่งรูปจะมี บาตร ได้เพียงหนึ่งใบเท่านั้นในสมัยโบราณ บาตรทำจากดินเผาหรือไม้ หากเกิดรูรั่วพระสงฆ์จะต้องขันยาเพื่ออุดรูรั่วนั้นและใช้บาตรนั้นต่อไป จนกว่าจะมีผู้นำ บาตร ใบใหม่มาถวาย^{๑๖}

จากหลักฐานในชั้นปฐมภูมิ ก็ได้ปรากฏร่องรอยเกี่ยวกับบาตรแตกตอนที่พระพุทธองค์เสด็จจาริกโปรดเวไนยสัตว์ประทับที่หมู่บ้านพราหมณ์เอกสาลา มารก็เข้าไปกราบทูลก่อกวนว่าธรรมที่พระองค์สั่งสอนไม่เข้าท่า^{๑๗} บางครั้งมารเห็นว่าภิกษุทั้งหลายฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วใสใจน้อมนิกตั้งใจฟัง มารก็แปลงกายเป็นโคเดินไปเพื่อจะเหยียบบาตรของภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุก็ร้องบอกกันว่า โคจะเหยียบบาตรแตก พระพุทธองค์ตรัสว่า นั่นไม่ใช่โค นั่นเป็นมาร^{๑๘} และเรื่องการเก็บรักษาบาตรในสมัยพระพุทธกาลนั้นมี ภิกษุเก็บบาตรไว้บนเตียงเปลอสติ

^{๑๔} ปุตัน / kayasit, **บาตรแตก ไสยศาสตร์ มนต์ดำมีจริงหรือ?**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://horoscope.thaiza.com>, [๒๓.มิถุนายน ๒๕๕๙].

^{๑๕} Ghost Wiki,**ผีไทยพื้นบ้าน**, แหล่งรวมข้อมูลผีพื้นบ้าน ในประเทศไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://ghostwiki.blogspot.com/>[๒๓.มิถุนายน ๒๕๕๙].

^{๑๖} ตัน / kayasit, **บาตรแตก ไสยศาสตร์ มนต์ดำมีจริงหรือ?**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://horoscope.thaiza.com>, [๒๓.มิถุนายน ๒๕๕๙].

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๐/๑๙๑.

^{๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๒/๑๙๓-๑๙๔.

นั่งทับบาตรแตกภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาคสั่ง
ว่าภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนเตียงรูปใดเก็บไว้ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๙}

ภิกษุเก็บบาตรไว้บนตั่งเปลอสตินั่งทับบาตรแตกภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล
พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่าภิกษุทั้งหลายภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนตั่ง
รูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุเก็บบาตรไว้บนตักเปลอสติลุกขึ้นบาตรตกแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบ
ทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบฯ รับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้บนตัก รูปใดวางไว้
ต้องอาบัติทุกกฏ สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้บนกลด กลดถูกลมพายุพัด บาตรแตกภิกษุ
ทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเก็บ
บาตรไว้บนกลดรูปใดเก็บไว้ต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุถือบาตรอยู่ผลักบานประตูเข้าไปบาตรกระทบบานประตูแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำ
เรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงถือบาตรผลักบานประตู
เข้าไปรูปใดผลักต้องอาบัติทุกกฏ

๒.๓.๓ บาตรแตกกับทางสองแพร่ง

ในสมัยพุทธกาลที่พระผู้มีพระภาคเสด็จพุทธดำเนินทางไกลไปในแคว้นโกศล มีท่าน
พระนาคสมालะเป็นปัจฉาสมณะ ท่านพระนาคสมาละได้เห็นทางสองแพร่งในระหว่างทาง จึงกราบทูล
พระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ นี่คือนทางที่จะไป ไปทางนี้เกิดพระพุทเจ้าข้า
เมื่อท่านพระนาคสมาละกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระนาคสมาละดังนี้ว่า
นาคสมาละนี่คือนทางที่จะไป เราจะไปทางนี้ ครั้งท่าน พระนาคสมาละวางบาตรและจีวรของพระผู้มี
พระภาคไว้ที่พื้นดิน ณ ทางนั้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญนี้ บาตรและจีวรของพระผู้มีพระ
ภาค แล้วจากไป เมื่อท่านพระนาคสมาละเดินไปตามทางนั้น พวกโจรที่แอบซ่อนอยู่ระหว่างทาง ได้
ออกมารุมทำร้ายทั้งเตี้ยทั้งต้อยทุบบาตรแตก และฉีกผ้าสังฆาฏิขาด หลังจากนั้น ท่านพระนาคสมาละ
มีบาตรแตก มีผ้าสังฆาฏิขาด เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อข้าพระองค์เดินไป
ตามทางนั้น พวกโจรที่แอบซ่อนอยู่ระหว่างทางได้ออกมารุมทำร้ายทั้งเตี้ยทั้งต้อย ทุบบาตรแตก และ
ฉีกผ้าสังฆาฏิขาด พระพุทเจ้าข้า ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่ง
อุทานนี้ในเวลานั้นว่า บุคคลผู้จบเวท ถึงจะเที่ยวไปด้วยกันอยู่ร่วมกัน ปะปนกับคนอื่นรู้แจ้ง (คนชั่ว)
ย่อมละคนชั่วไปได้ เหมือนนกกระเรียนเว้นน้ำ ต้มแต่น้ำนม ฉะนั้น^{๒๐}

แต่อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักสำหรับเป็นข้อปฏิบัติที่เหมาะสมและ
สัมพันธ์กับความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม และความพร้อม หรือความแก่กล้าสุขงอม
แห่งอินทรีย์ของบุคคลในระดับต่างๆ ผู้ที่มีความมุ่งมั่นในประโยชน์ระดับใดก็ใช้ความเพียรพยายาม
ของตนปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์นั้น และเนื่องด้วยสัมปรายิกัตถะคือ
ประโยชน์ภายนอกหรือภพหน้าที่อยู่ในระดับสวรรค์สมบัตินั้นเป็นที่ต้องการของคนส่วนมากซึ่งยังเป็น
ผู้ต้องเกิดตายในวัฏฏสงสารถือกันว่าประโยชน์ขั้นนี้เป็นสุดดีของมนุษย์ ในกรณีเช่นนี้พระพุทศาสนา

^{๑๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๒๓-๒๔.

^{๒๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕/๒๔.

มีหลักปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายดังกล่าวเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจให้ความหวัง และที่สำคัญคือช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่มกมาย หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาประการต่อมาเรียกว่า สัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิปทา อันให้สำเร็จความปรารถนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา^{๒๑}

ศรัทธา หรือ ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผล ที่ตนมองเห็นด้วยปัญญา ถูกต้องตามหลักพระศาสนา^{๒๒} เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ เป็นความเชื่อที่เร้าใจ ให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อๆ ยิงๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นสู่ความรู้ เชื่อมั่นในพระธรรมว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ เป็นความดีที่จะน้อมเข้ามาไว้ในตนได้ เมื่อนามาปฏิบัติก็จะเห็นผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ทำให้ชีวิตไม่ตกไปในทางชั่วร้าย เชื่อมั่นในพระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้มีความสามารถที่จะบรรลุความจริง หรือความดีงามสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพยานในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติตามได้จริง และมีผลประเสริฐจริง รวมเป็นความเชื่อความซาบซึ้งใจในพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติทดลองสิ่งที่เชื่อด้วยศรัทธานั้นให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ตนอันจะนำไปสู่การได้ปัญญาต่อไป

แต่ในขณะที่เดียวกันพระพุทธศาสนาก็ได้ปฏิเสธเรื่องของสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากตาที่เรามองเห็น จะเห็นได้จากการเปรียบเทียบในเรื่องของเทพ โดยมีหลักฐานอ้างอิงถึงในสังสารุปัตติสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้วเราพึงเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมเทพชั้นจาตุมหาราช เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้น อันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นจาตุมหาราชนั้น อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่าเทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี หรือเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นดาวดึงส์ ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นยามา ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นดุสิต ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นนิมมานรดี ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดขึ้นในเทพชั้นดาวดึงส์ ในเทพชั้นยามา ในเทพชั้นดุสิต ในเทพชั้นนิมมานรดี ในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี^{๒๓}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นการที่เรajeriyusัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน

^{๒๑} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๖/๔๘.

^{๒๒} นายวิชัย ศรีแก้ว, “การศึกษาวิเคราะห์ความมีอยู่ของเทพในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑.

^{๒๓} ม.อ. (ไทย) ๔/๖๐/๒๐๘.

แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรุปาวจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา พระพุทธองค์ต้องการเราชาวพุทธเข้าใจในเรื่องของ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุและผล ความเชื่อที่มีเหตุผลยึดมั่นในหลักการกระทำดี กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักของศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้มุ่งไปที่ความเชื่อที่ยึดหลักกรรม คือ การทำดีทำชั่ว ผลของกรรมดี และชั่ว เป็นต้น

๒.๓.๔ ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตร ด้านสังฆกรรม

ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตรด้านพิธีกรรมนั้น โดยเฉพาะเรื่องบาตรมีความเกี่ยวข้องกับ พิธีกรรม มากมาย ผู้วิจัยจะได้เสนอพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธบัญญัติ นั่นก็คือ การคว่ำบาตร คำว่า คว่ำบาตร หมายถึง การที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยประกาศให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ ไม่รับไทยธรรม^{๒๔} เช่น บุคคลที่ถูกสงฆ์ทำกรรม ภิกษุที่สงฆ์พิจารณาทำปัพพชานียกรรม คฤหัสถ์ที่ถูกสงฆ์ดำเนินการคว่ำบาตรอุบาสกผู้ปรารถนาร้าย ต่อพระรัตนตรัย ในสมัยพระพุทธกาลก็ได้มีพิธีกรรมเช่นนี้ขึ้นบุคคลต้นบัญญัติ คือ วัชฌลิจฉวี ซึ่งถูก สงฆ์คว่ำบาตร เพราะโจทพระทัฬหฬล-บุตร ด้วยสีลวิบัติอันไม่มีมูล เจ้าวัชฌลิจฉวีเป็นสหายของพระ เมตตติยะและพระภุมมชกะ ได้เข้าไปหาพระเมตตติยะและพระภุมมชกะถึงที่พัก พอถึงแล้วได้กล่าวกับ พระเมตตติยะและพระภุมมชกะ ว่า พระคุณเจ้า โยมไม่ไหวขอรับ พระเมตตติยะและพระภุมมชกะก็ไม่ยอม พุดด้วย เจ้าวัชฌลิจฉวีกล่าวต่อไปว่า โยมมีความผิดอะไรต่อพระคุณเจ้า ทำไมพระคุณเจ้า จึงไม่ยอม พุดกับโยม ภิกษุทั้งสองตอบว่า จริงอย่างนั้นแหละวัชฌะพวกเรากลูกพระทัฬหฬลบุตรเบียดเบียน ท่านก็ยังทำเพิกเฉยอยู่ได้เจ้าวัชฌลิจฉวีถามว่า โยมจะช่วยได้อย่างไรขอรับ ภิกษุทั้งสองตอบว่า ถ้า ท่านเต็มใจช่วย วันนี้แหละพระผู้มีพระภาคต้องให้พระทัฬหฬลบุตรสึก เจ้าวัชฌลิจฉวีถามว่า พระคุณเจ้าโยมจะอย่างไร จะช่วยได้ด้วยวิธีไหน ภิกษุทั้งสองตอบว่า ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ ภาคถึงที่ประทับครั้นถึงแล้ว จงกราบทูลพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า พระองค์ผู้เจริญเรื่องนี้ ไม่สมควร ไม่เหมาะสม ทิศที่เคยปลอดภัยก็กลับมีภัย ทิศที่ไม่เคยมีเสนียดจัญไรก็กลับมีเสนียดจัญไรเจ้าวัชฌลิจ ฉวีรับคำของ พระเมตตติยะและพระภุมมชกะ แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้ถวาย อภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ได้ทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า พระองค์ผู้เจริญ เรื่องนี้ไม่สมควร ไม่เหมาะสม ทิศที่เคยปลอดภัยก็กลับมีภัย ทิศที่ไม่เคยมีเสนียดจัญไรก็กลับมีเสนียดจัญไร ทิศที่ไม่มี อุปัทพหะก็กลับมีอุปัทพหะ ในทิศที่ไม่เคยมีลมก็กลับมีลมแรง น้ำก็ดูเป็นเหมือนน้ำร้อนขึ้นมา ปชชาติ ของหม่อมฉันถูกพระทัฬหฬลบุตรทำมิติมิร้าย

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรง สอบถามท่านพระทัฬหฬลบุตรว่า ทัฬพะ เธอจำได้ไหมว่าได้ทำตามที่เจ้าวัชฌะนี้กล่าวหา (ท่านพระ ทัฬหฬลบุตรกราบทูลว่า) พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคยอมทรงทราบ ว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็น อย่างไร (พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านพระทัฬหฬลบุตรว่า) ทัฬพะ เธอจำได้ไหมว่าได้ทำตามที่ เจ้าวัชฌะนี้กล่าวหา (พระทัฬหฬลบุตรก็กราบทูลว่า) พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคยอมทรง ทราบว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร (พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านพระทัฬหฬลบุตรว่า) ทัฬพะ บัณฑิตยอมไม่แก้คำกล่าวหาอย่างนี้ ถ้าเธอทำก็จงบอกว่าเป็น ถ้าเธอไม่ได้ทำก็จงบอกว่าเป็นไม่ได้ทำ

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๙.

(พระทัฬหฬลบุตรก็กราบพูลว่า) พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่เกิดมา ข้าพระพุทธเจ้าไม่รู้จักการเสพเมถุน ธรรมเนียมในความฝัน ไม่จำต้องกล่าวถึงเมื่อตอนตื่นอยู่ พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงคว่าบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวี คือ ห้ามสมโภคกับสงฆ์^{๒๕} เป็นต้น

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า คำว่า คว่าบาตร หมายถึงไม่พึงรับโภชนาหารในเรือนของอุบาสกผู้ถูกคว่าบาตรและส่งข้าวไปในวัดอื่น ๆไม่ให้ ภิกษุทั้งหลายรับโภชนาหารในเรือนของอุบาสกนั้นคว่าบาตรด้วยกรรมวาจาสดประกาศไม่ได้รับไทยธรรมที่อุบาสกนั้นถวาย มิใช่หมายความว่าคว่าปากบาตรลง เป็นการที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยประกาศให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ ไม่รับไทยธรรมบุคคลที่ถูกสงฆ์ทำกรรม ภิกษุที่สงฆ์พิจารณาทำปัพพาชนียกรรม เป็นต้น

๑) สาเหตุในการคว่าบาตร สาเหตุที่ทำให้หมู่สงฆ์ กระทำการคว่าบาตร พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า สงฆ์พึงคว่าบาตรอุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ (๑) ขวนขวายเพื่อมิใช่ลาภของภิกษุทั้งหลาย (๒) ขวนขวายเพื่อมิใช่ประโยชน์ของภิกษุทั้งหลาย (๓) ขวนขวายเพื่อความอยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย (๔) ต่ำบริภาษภิกษุทั้งหลาย (๕) ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน (๖) กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า (๗) กล่าวติเตียนพระธรรม (๘) กล่าวติเตียนพระสงฆ์ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คว่าบาตรอุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้^{๒๖}

๒) วิธีคว่าบาตรและกรรมวาจา วิธีการคว่าบาตรและกรรมวาจา มีดังลักษณะตัวอย่างดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสดังนี้ ภิกษุทั้งหลายสงฆ์พึงคว่าบาตรอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุตตฤติกรรมวาจาว่า ท่านผู้เจริญขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าเจ้าวัชฌลิจฉวีใส่ความท่านพระทัฬหฬลบุตรด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงคว่าบาตร เจ้าวัชฌลิจฉวี ห้ามสมโภคกับสงฆ์นี้เป็นอุตตฤติท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เจ้าวัชฌลิจฉวีใส่ความท่านพระทัฬหฬลบุตร ด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล สงฆ์คว่าบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวี ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการคว่าบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวี ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนิ่งท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง เจ้าวัชฌลิจฉวีถูกสงฆ์คว่าบาตร ห้ามสมโภคกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้น จึงนิ่งข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้ พระอนันท์ไปแจ้งข่าวเจ้าวัชฌลิจฉวี ครั้นเวลาเช้าท่านพระอนันท์ครองอันตราวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของเจ้าวัชฌลิจฉวี ได้กล่าวกับเจ้าวัชฌลิจฉวีดังนี้ว่า วัชฌะ สงฆ์คว่าบาตรท่านห้ามสมโภคกับสงฆ์ ครั้นเจ้าวัชฌลิจฉวีทราบข่าวว่าสงฆ์คว่าบาตร ห้ามสมโภคกับสงฆ์ จึงสลบล้มลงที่นั่นเอง^{๒๗}

ขณะนั้น มิตรอมตย์ญาติสาโลหิตของเจ้าวัชฌลิจฉวี ได้กล่าวกับเจ้าวัชฌลิจฉวีว่า ท่านอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พวกเราจะขอให้พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ยกโทษให้ ครั้นนั้น เจ้าวัชฌลิจฉวีพร้อมกับโอรสและชายา มิตรอมตย์ญาติสาโลหิตมีฝ่าเปียงคมเปียง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ขบศิระชะลงแทบพระยุคลบาทแล้วได้กราบพูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้กระทำความผิด เพราะความโง่เขลาเบาปัญญาที่ได้ใส่ความพระทัฬหฬลบุตรด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ขอพระผู้มีพระภาคจงให้อภัยโทษแก่หม่อมฉัน เพื่อความ

^{๒๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๔-๔๗.

^{๒๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๔-๔๗.,

^{๒๗} อง.อภ.ฎก. (ไทย) ๒๓/๗๘/๔๑๕.

สำรวมต่อไปเกิด พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า เอาเกิดการที่ท่านได้ทำความผิดเพราะความโง่เขลาเบาปัญญาที่ได้ใส่ความพระทัฬหาลอบด้วยสี่วิบัติที่ไม่มีมูล เพราะเหตุที่เห็นความผิดเป็นความผิดแล้ว แก้ไขให้ถูกต้อง ซ่อนเร้นเรารับ เพราะการที่บุคคลเห็นความผิดเป็นความผิดแล้ว แก้ไขให้ถูกต้องและสำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยะ พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จึงหมายบาตรเจ้าวัชพลิจฉวี ให้สมโภคกับสงฆ์ได้^{๒๘}

๓) สาเหตุแห่งการหมายบาตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการหมายบาตรไว้ทรงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์พึงหมายบาตรอุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ (๑) ไม่ชวนชวายเป็นเพื่อไม่ใช่ลาภของภิกษุทั้งหลาย (๒) ไม่ชวนชวายเป็นเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ของภิกษุทั้งหลาย (๓) ไม่ชวนชวายเป็นเพื่ออยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย (๔) ไม่ด่าบริภาษภิกษุทั้งหลาย (๕) ไม่ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน (๖) ไม่กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า (๗) ไม่กล่าวติเตียนพระธรรม (๘) ไม่กล่าวติเตียนพระสงฆ์ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้หมายบาตรอุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้^{๒๙}

๔) วิธีหมายบาตรและกรรมวาจา ลักษณะวิธีหมายบาตรและกรรมวาจา พระพุทธองค์ตรัสไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์พึงหมายบาตรอย่างนี้ เจ้าวัชพลิจฉวีนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ หม่อมุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่งกราบเท้าภิกษุทั้งหลาย แล้วนั่งกระโหียงประนมมือกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ สงฆ์คว่ำบาตรข้าพเจ้า ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ข้าพเจ้านั้นกลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่งกลับตัวได้แล้ว ขอการหมายบาตรกับสงฆ์^{๓๐}

จะเห็นได้ว่า คำว่าคว่ำบาตร เป็นการลงโทษไม่พึงรับไทยธรรมในเรือนของอุบาสกผู้ถูกคว่ำบาตร และส่งข่าวไปในวัดอื่น ๆ ไม่ให้ ภิกษุทั้งหลายรับภิกษาในเรือนของอุบาสกนั้น คว่ำบาตรด้วยกรรมวาจาสดประกาศ ไม่ให้รับไทยธรรมที่อุบาสกนั้นถวาย มิใช่หมายความว่าคว่ำปากบาตรลงเป็นการที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยประกาศให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ ไม่รับไทยธรรม บุคคลที่ถูกสงฆ์ทำกรรม ภิกษุที่สงฆ์พิจารณาทำปัพพชาณียกรรม จนกระทั่งผู้ที่ถูกลงโทษได้สำนึกในความผิด และไปขอขมาต่อพระสงฆ์ เป็นต้น

๒.๔ ประโยชน์และโทษของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๔.๑ ประโยชน์ของการใช้บาตร

บาตร เป็นภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต เป็นบริวารประจำตัวคู่กับไตรจีวร ซึ่งผู้จะอุปสมบทจำเป็นต้องมีจึงจะบวชได้ ดังที่เรียกรวมกันว่า “ปตตจีวร” และจัดเป็นอย่างหนึ่งในบริวาร ๘ ของภิกษุ บาตรที่ทรงอนุญาต มี ๒ อย่าง คือ บาตรเหล็ก และบาตรดิน เป็นที่รองรับของใส่บาตร พระที่ไปบิณฑบาต คือ ไปรับอาหารที่เขาจะใส่ลงในบาตร และคำว่า บิณฑบาต หมายถึงอาหารที่ใส่ลงในบาตรพระแต่เมื่อพิจารณาแล้วประโยชน์ของบาตรผู้วิจยจะได้นำเสนอดังนี้

๑) ด้านการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน จากพุทธกิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญตลอดระยะเวลา ๔๕ ปีนั้น ในแต่พรรษาประทับอยู่ ณ ที่ใดทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลใด ทรงบัญญัติสิกขาบทเรื่องใด ทรงปฏิบัติตนอย่างไร ทรงเสด็จไปยังหมู่บ้านคาม นิคมน้อยใหญ่เพื่อโปรดสรรพสัตว์

^{๒๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๔-๔๗.

^{๒๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๘.

^{๓๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๖/๔๙.

โลกให้พ้นจากทุกข์ แม้พระพุทธเจ้าจะเป็นศาสดาเอกของโลกก็ตาม แต่ก็ทรงปฏิบัติเยี่ยงภิกษุ โดยทั่วไป คือในเวลาเช้าก็เสด็จออกบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวัน เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงให้อโวกาพระสงฆ์ผู้บวชใหม่ ว่า บรรพชาอาศัยโภชนะคือ คำข้าวอันหาได้ด้วยปัสวีแห่ง เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต^{๓๑} ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เพราะว่าการบิณฑบาตนั้นเป็นการปฏิบัติตามพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงมอบบาตรเอาไว้ให้เป็นเครื่องมือสำหรับเลี้ยงชีพของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อต้องการให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างพระภิกษุกับชาวบ้าน โดยชาวบ้านถวายปัจจัย ๔ พระภิกษุก็ให้ธรรมะเป็นการตอบแทน การบิณฑบาตเป็นกิจ เป็นหน้าที่ เป็นกิจวัตรประจำ วันของพระสงฆ์ต้องปฏิบัติในสมัยพุทธกาล ดังนั้นพระภิกษุจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยการพิจารณา คือ ปัจจเวกขณ์ บรรพชาน้ำอาศัยการบิณฑบาต เป็นกิจวัตร อันมี บิณฑบาตเป็นข้อแรก ว่ามีความมุ่งหมาย อย่างไร มีเจตนาธรรมถึงการไม่หุงข้าวกิน แม้แต่สะสมอาหารไว้ก็ไม่ได้ เป็นต้น

๒) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า บาตรหมายถึง ภาชนะที่รองรับอาหาร ส่วนบิณฑบาตนี้เกี่ยวข้องกับภิกษุสงฆ์โดยตรง สมัยพุทธกาลการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นั้น ท่านพระอัสสชิท่านเดินบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ มีมารยาทก้าวไป ถอยกลับ แลเหลียว คู้แขนเหยียดแขน นำเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ ขณะนั้นอุปติสสมาณพ เห็นท่านแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง จึงตามไปพูดปราศรัย อินทริย์ท่านผ่องใส ผิงพรรณนของท่าน บริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใครขอรับ^{๓๒} เป็นการเอาภิกษุทางกายเดินบิณฑบาตเป็นสื่อ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอุปติสสมาเห็นอาการ สำรวมก็มีจิตน้อมศรัทธาในตัวท่าน เป็นต้น

๓) ด้านปฏิมากร ความเป็นมาของบาตรในสมัยพุทธกาลเล่าไว้ในปฐมสมโพธิ และพระวินัยปิฎกมหาวรรคว่า บาตรใบแรกของพระพุทธเจ้าคือบาตรที่ขุฎิการพรหมนำมาถวายครวเสด็จออกทรงผนวช ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมา บาตรนั้นเกิดหายไปตอนรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา ท้าวจตุมาหาราช เทพผู้อภิบาลรักษาโลกประจำอยู่ที่ทิศทั้งสี่ ทรงหยั่งทราบในพระอัยาศัยจึงนำบาตรศิลาที่มีพรรณรังสีเขียวมาถวายองค์ละ ๑ ใบ รวมเป็น ๔ ใบ พระพุทธองค์ทรงรับบาตรทั้งสี่อธิษฐานเข้าเป็นใบเดียวกัน พระพุทธประวัติตอนนี้เป็นที่มาของพระพุทธรูปปางประสานบาตร จึงเป็นที่มาของธรรมเนียมการสร้างบาตรให้เป็นรอยประสานต่อกันเป็นตะเข็บ ประหนึ่งการประสานบาตรของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้นด้วย หรือแม้กระทั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงโปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรสทรงเลือกค้นพุทธอิริยาบถปางต่าง ๆ จากคัมภีร์พุทธประวัติ นับรวมกับแบบเดิมเป็น ๔๐ ปาง^{๓๓} แล้วทรงสร้างพระพุทธเจ้าปางต่าง ๆ ด้วยทองแดงที่ได้มาจากอำเภोजันทิก รวมเป็นพระพุทธรูป ๓๓ ปาง รวมทั้งปางอุ้มบาตรด้วย

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๒/๑๙๗.

^{๓๒} ธรรมสภา, **อัสติมหาเถระสาวก**, (กรุงเทพมหานคร:พิมพ์ที่สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

^{๓๓} พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโธ (กุนตี), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙๐.

๔) **ด้านศาสนพิธี**^{๓๔} สังคมไทยถือว่าศาสนามีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชน ดังนั้นศาสนาจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนพลเมืองได้ใช้หลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ มาเป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติตน ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจของตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ให้มีความมั่นคงและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เกิดความสมานฉันท์ แต่การที่ประชาชนพลเมืองจะเข้าถึงหลักธรรมอันเป็นแก่นแท้ของศาสนานั้น เป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก เนื่องจากผลของการกระทำมีลักษณะเป็นนามธรรมเช่นเดียวกับเรื่องการศึกษาที่จะทำให้ผู้ที่รับการศึกษาได้เกิดปัญญาจริง ๆ ย่อมเห็นผลช้าไม่เหมือนการสร้างวัตถุต่าง ๆ ที่สามารถเห็นผลได้รวดเร็วทันใจ ดังนั้น ศาสนาทุกศาสนาจึงจำเป็นต้องมีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการให้ศาสนิกชนของตนใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมร่วมกัน ปราชญ์ทั้งหลายจึงได้ให้ความสำคัญของศาสนพิธีไว้ว่า เป็นดั่งเปลือกของต้นไม้ ซึ่งทำหน้าที่ห่อหุ้มแก่นของต้นไม้ ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงศาสนธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้

ดังนั้น การกระทำศาสนพิธีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา ควรที่จะต้องมีการแนะนำและให้ผู้ร่วมพิธีได้ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ ให้ถ่องแท้ตามหลักการทางพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามจุดมุ่งหมายในศาสนพิธีนั้น ๆ เนื่องจากศาสนพิธีจัดเป็นวัฒนธรรมและจารีตประเพณีของชาติที่มีการสืบสานกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งการปฏิบัติศาสนพิธีจะต้องทำให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงามเป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในการดำเนินกิจกรรมด้านพิธีของศาสนา ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญของพุทธศาสนิกชนเพราะการดำเนินกิจกรรมของพิธีกรรมต่าง ๆ ถือเป็นก้าวแรกที่มีความเป็นรูปธรรมของการก้าวเข้าสู่หลักการของพระพุทธศาสนาที่เป็นการเสริมสร้างคุณค่าทางด้านจิตใจ รวมทั้งการธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติและพระพุทธศาสนา ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติงานศาสนพิธีจึงควรมีความรู้ความสามารถและความเข้าใจอย่างถูกต้อง เนื่องจากศาสนพิธีเป็นการสร้างระเบียบแบบแผนแบบอย่างที่ดีปฏิบัติในศาสนานั้น ๆ ตามหลักการความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถือ เมื่อนำมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาย่อมหมายถึง ระเบียบ แบบแผน และแบบอย่างที่ดีปฏิบัติในพระพุทธศาสนาซึ่งบางท่านเรียกว่า “พุทธศาสนพิธี” ประโยชน์ของศาสนพิธี การปฏิบัติศาสนพิธีที่ถูกต้องเรียบร้อย งดงาม ย่อมเพิ่มพูนความศรัทธาปสาทะแก่ผู้ที่ได้พบเห็น เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศของเจ้าภาพและผู้เข้าร่วมพิธีทั้งยังเป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาติไว้ประเภทของศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ (๑) กุศลพิธี คือ พิธีกรรมที่เนื่องด้วยการอบรมเพื่อความดีงามทางพระพุทธศาสนาเฉพาะตัวบุคคล เช่น การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาการรักษาศีลต่าง ๆ (๒) บุญพิธี คือ การทำบุญอันเป็นประเพณีในครอบครัว ในสังคม เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของสังคม เช่น พิธีทำบุญงานมงคล พิธีทำบุญงานอวมงคล (๓) ทานพิธี คือ พิธีถวายทานต่าง ๆ เช่น ปาฏิบุคลิกทาน การถวายสังฆทาน การถวายกฐิน ผ้าป่า ผ้าอาบน้ำฝ่น และอื่น ๆ (๔) ปกิณกพิธี คือ พิธีเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับมารยาทและวิธี

^{๓๔} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓.

ปฏิบัติศาสนพิธี เช่น วิธีตั้งโต๊ะหมู่บูชา จัดอาสนะสงฆ์ วิธีวงด้ายสายสิญจน์ วิธีจุดธูปเทียน วิธีแสดง ความเคารพ วิธีประเคนของพระสงฆ์ วิธีทอดผ้าบังสุกุล วิธีทำหนังสืออาราธนาและใบปวารณา วิธี อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร อาราธนาธรรม วิธีกรวดน้ำ ฯลฯ ส่วนอุปกรณ์ในพิธี เช่นพิธีงาน มงคล ก็จะมีอุปกรณ์ ประกอบไปด้วย (๑) ภาชนะ น้ำพระพุทธมนต์ เช่น ครอบน้ำมนต์/บาตร/ขัน ที่ ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ (มัดหญ้าคา ใบมะยม ดอกไม้เงินทอง) (๒) สายสิญจน์ (๓) เทียนน้ำมนต์ (เทียนขี้ผึ้งแท้ นิยมขนาดน้ำหนัก ๑ บาท) (๔) พานรองสายสิญจน์ จำนวน ๒ พาน

จะเห็นได้ว่า บาตรก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์กับศาสนพิธีได้แก่ งาน มงคลก็จะมีอุปกรณ์ ประกอบไปด้วย ภาชนะ น้ำพระพุทธมนต์ เช่น ครอบน้ำมนต์/บาตร/ขัน ที่ ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เป็นต้น

๒.๔.๒ โทษของการใช้บาตร

พระสงฆ์บางรูปที่ไม่เข้าใจพระธรรมวินัย ประพฤติตนไม่เหมาะสมมุ่งหม่อมไม่เรียบร้อย ไม่ สำรวมระวัง บิณฑบาตในสถานที่ ที่เป็นอโคจรไม่เหมาะสม ในการรับอาหารบิณฑบาต ที่เกินความ จำเป็น ปัญหาเหล่านี้ ก็จะส่งผลให้ชาวบ้านขาดความศรัทธาขาดความเลื่อมใส ในพระสงฆ์ ส่วนผู้ที่ เลื่อมใสศรัทธาแล้ว ก็เกิดการท้อใจ หรือเลิกศรัทธาไป เพราะการบิณฑบาตไม่เป็นไปเพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรมและวินัย แต่เป็นไปเพื่อความมักมากในลาภสักการะ โดยบิณฑบาตได้มาแล้วมีการนำไป จำหน่ายแจกเป็นการแสวงหารายได้ที่ไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยแต่เดิมอาทิเช่น ในสมัย พุทธกาล พระอรรคภิกษุได้อธิบายสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะไว้พอสรุปได้ ดังนี้ คือสิกขาบทที่ ภิกษุ ล้วงละเมียด โดยมีความจงใจในขณะที่จิตเป็นอกุศล^{๓๕} เช่น เสขียสิกขาบทที่ ๔ แห่งโภชนปฏิสังยุต การ รับบิณฑบาตรรับเกินจนล้นบาตร โดยมีความจงใจที่จะรับ ด้วยจิตอันเป็นอกุศลเพราะมีโลภะเป็น สมุฏฐานมาจากอกุศลจิตเรื่องพระฉัพพัคคีย์ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทราบบว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ให้ภิกษุผู้มีบาตรหายหรือบาตรแตกออกปากขอบาตรได้พวกเขามีบาตรแตกเพียงเล็กน้อยบ้างบาตร กะเทาะเพียงเล็กน้อยบ้าง บาตรมีรอยขีดขีดเพียงเล็กน้อยบ้างออกปากขอบาตรมาเป็นอันมากนาย ช่างหม่อมมัวทำบาตรเป็นอันมากให้ภิกษุทั้งหลายอยู่อย่างนั้น จนไม่สามารถค้าขายอย่างอื่น ตนเองก็ หาเลี้ยงชีพไม่พอ ทั้งบุตรภรรยาที่พลอยลำบากไปด้วย พวกเขาบ้านจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า ไฉนพวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึง ไม่รู้ประมาณ

ออกปากขอบาตรเป็นอันมากเล่านายช่างหม่อมมัวทำบาตรเป็นอันมากให้ภิกษุทั้งหลาย จนไม่สามารถทำการค้าขายอย่างอื่นตนเองก็หาเลี้ยงชีพไม่พอ ทั้งบุตรภรรยาก็พลอยลำบากไปด้วย พวกภิกษุได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณาม บรรดาภิกษุพากันตำหนิ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์มีบาตรแตกเพียง เล็กน้อยบ้าง บาตรกะเทาะเพียงเล็กน้อยบ้าง บาตรมีรอยขีดขีดเพียงเล็กน้อยบ้างออกปากขอบาตรมา เป็นอันมากเล่า ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยประการต่าง ๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไป กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับ สั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบบว่า พวกเขามีบาตรแตกเพียงเล็กน้อยบ้าง บาตรกะเทาะเพียงเล็กน้อยบ้าง บาตรมีรอยขีดขีดเพียง เล็กน้อยบ้าง ก็ออกปากขอบาตรมาเป็นอันมาก จริงหรือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่า

^{๓๕} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๒/๙๖๙.

จริงพระพุทธเจ้าข้า โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยก ลิกขาบทนี้ขึ้นแสดง ภิกษุใดมีบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่งขอบาตรใหม่ใบอื่น ต้องอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์ ภิกษุนั้นพึงสละบาตรใบนั้นในภิกษุบริษัทบาตรใบสุดท้ายอันภิกษุบริษัทนั้นพึงมอบให้ภิกษุนั้นด้วยสั่งว่า ภิกษุบาตรนี้เป็นของเธอ พึงใช้จนกว่าจะแตก นี่เป็นการทำที่สมควรในเรื่องนั้น^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า การที่ภิกษุใช้บาตรที่ยังไม่มีรอยร้าว หรือบาตรที่แตกนั้นพระพุทธทรงปรับโทษเอาไว้ เพราะการขอบาตรใบใหม่ในสมัยพุทธกาล ต้องให้นายช่างตีขึ้นมาใหม่ ถ้ามีการขอหลายใบก็อาจทำให้ นายช่างทำบาตรจนกระทั่งทำให้ครอบครัวลำบากเหมือนดังเช่นตัวอย่าง ในเรื่อง ของพระฉัพพัคคีย์ เป็นต้น

๒.๔.๓ โทษที่เกิดจากวิธีการเก็บรักษาบาตร

การเก็บรักษาบาตรนั้นก็ถือได้ว่าเป็นกิจวัตรที่ภิกษุสงฆ์ต้องดูแลต้องกระทำ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงวางกฎเกณฑ์ เกี่ยวกับการดูแลเก็บรักษาไว้ ทรงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้ทั้งที่ยังไม่แห้งบาตรเหม็นอับ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้ทั้งที่ยังไม่แห้งรูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เอาบาตรผึ่งแดดก่อนแล้วจึงค่อยเก็บ^{๓๗} ภิกษุเอาบาตรผึ่งแดดไว้ทั้งที่ยังมีน้ำบาตรมีกลิ่นเหม็น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเอาบาตรผึ่งแดดทั้งที่ยังมีน้ำ รูปใดเอาผึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เช็ดบาตรเสียก่อนแล้วจึงค่อยผึ่งแดดเก็บไว้ ภิกษุวางบาตรไว้ในที่ร้อน ผิวบาตรเสีย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลายภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้ในที่ร้อน รูปใดวาง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เอาบาตรผึ่งแดดไว้ในที่ร้อนสักชั่วครู่แล้วจึงค่อยเก็บ ภิกษุวางบาตรจำนวนมากที่ไม่มีเชิงรองไว้ในที่แจ้ง บาตรถูกลมพายุพัดกลิ้งตกแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตที่วางบาตร

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ บาตรกลิ้งตกแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ รูปใดวางไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้เล็กนอกฝาบาตร กลิ้งตกแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้เล็กนอกฝา รูปใดวาง ต้องอาบัติทุกกฏ สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายคว่ำบาตรไว้ที่พื้นดิน ขอบบาตรสึกหรือ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้หญากรอง หญาที่รองถูกปลวกกัด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ท่อนผ้ารองท่อนผ้าถูกปลวกกัด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตขึ้นวาง

^{๓๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๑๑-๖๑๒/๑๒๘ -๑๓๐.

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๒๐.

บาตร บาตรกลิ้งตกจากชั้นวางแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้หม้อปากกว้างเก็บบาตร บาตรครูดสีกับหม้อปากกว้าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ถลกบาตร สายโยกไม่มี ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสายโยกเป็นด้ายถัก

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายชวนบาตรไว้ที่ไม่เตี้ยข้างฝาบ้าง ที่งาข้างบ้าง บาตรพลัดตกแตกภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงชวนบาตรไว้ รูปใดชวนไว้ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้บนเตียง เปลอสตินั่งทับบาตรแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนเตียง รูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้บนตั่ง เปลอสตินั่งทับบาตรแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนตั่ง รูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้บนตัก เปลอสติลุกขึ้นบาตรตกแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ รับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้บนตัก รูปใดวางไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้บนกลด กลดถูกลมพายุพัด บาตรตกแตกภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ รับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนกลด รูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายถือบาตรอยู่ผลึกบานประตูเข้าไป บาตรกระทบบานประตูแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงถือบาตรผลึกบานประตูเข้าไป รูปใดผลึก ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๘}

๒.๕ สรุปท้ายบท

บาตร คือ ภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต หรือ ภาชนะสำหรับรองรับอาหารจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธา ได้นำอาหารมาใส่บาตร พระพุทธเจ้าได้อนุญาตให้ใช้วัสดุที่ทำจากทำด้วยดีบุก ทำด้วยตะกั่ว ให้ภิกษุใช้บาตร ๒ ชนิด คือบาตรดินและบาตรเหล็ก และไม่ทรงอนุญาตให้ใช้บาตรที่มีลวดลาย ผลจากการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องบาตรพบว่า บาตรใบแรกของพระพุทธเจ้า คือ บาตรที่ขมิถุการพรหมนำมาถวาย เมื่อคราวเสด็จออกผนวช แต่บาตรนั้นเกิดหายไป ตอนรับข้าวมธุรสจากนางสุซาดา ท้าวจตุมหาราชประจำอยู่ที่คัสทิงส์ทิศ ได้นำบาตรศิลาที่มีพรรณรังสีเขียวมาถวายองค์ละ ๑ ใบ รวมเป็น ๔ ใบ พระพุทธเจ้าได้รับบาตร ทั้งสี่ แล้วอธิษฐานเข้าเป็นบาตรใบเดียวกัน สำหรับนักบวชสันยาสี ได้มีการนำผลน้ำเต้าเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ขนาดใหญ่เอา

^{๓๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๒๔.

เมล็ดดอก และกะโหลกผี มาทำเป็นบาตรโดยใช้เชือกร้อยเป็นห่วงสำหรับใช้หิ้ว และคล้องที่บ่า เพื่อใช้รับอาหาร พระพุทธเจ้าได้ห้ามใช้บาตรที่เป็นกะโหลกผี พระพุทธเจ้าได้สั่งว่า ภิกษุไม่พึงใช้บาตรกะโหลกผี รูปใดใช้ต้องอาบัติทุกกฏ

การทำบาตรพระในประเทศไทยนั้นได้กระทำการต่อเนื่องสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จากรุ่นสู่รุ่นมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) สำหรับวิธีการผลิตบาตรในสมัยปัจจุบัน สามารถแบ่งวิธีการทำบาตรแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) การทำบาตรใหม่ ดีชอบ การทำปากบาตร กะเหล็กเป็นการวัดกะขนาดของเหล็กที่จะนำ มาต่อเป็นกง เว้าเหล็ก การหยอดบาตร แล่นบาตร ตีบาตร ตะใบบาตร เป็นต้น (๒) การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ คือ บาตรที่เหลือจึงไม่มีผู้นำมาใช้ประโยชน์ ทำความสะอาดเช็ดถู ซึ่งจะทำให้เกิดสนิมเหล็กขึ้นด้วยเหตุนี้ จึงมีพ่อค้าไปรับซื้อบาตรเหล่านั้น มาทำการปรับปรุง โดยนำบาตรมาแช่น้ำ ที่ผสมกรด น้ำกำมะถันเพื่อขจัดสนิม แล้วนำมาขัดแต่ง และรมดำนับเป็นการทำ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดของการใช้บาตร ซึ่งบาตรเหล่านั้นจะถูกนำไปจำหน่ายยังต่างจังหวัด และมีราคาย่อมเยากว่าบาตรใหม่ และ (๓) การซ่อมแซม คือ บาตรในยุคโบราณต้องตามหลักศาสนา จะต้องมี ๘ ชั้น ไม่ว่าจะเป็บบาตรขนาดใด วัตถุประสงค์สำคัญที่ใช้ในการทำบาตรคือเหล็ก เดิมชาวบ้านจะใช้วัสดุที่มาจากกระป๋องสี ถึงยามะตอย ฝาถังน้ำ มันก๊าด ถังแก๊ส ฝากระป๋องรถ โดยนำถังเหล็ก เหล่านั้นมาทำ ความสะอาดแล้วนำมาหลอมรวมกันปัจจุบันใช้เหล็กแผ่น และเหล็กเส้น เหล็กแผ่นทำ ตัวบาตร ส่วนเหล็กเส้นทำ ขอบบาตร การทำบาตรนั้นถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน วิถีชีวิตของชาวไทยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่าชาวไทยได้นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม และเอกลักษณ์มรดกของชาติและเนื่องจากสังคมไทยมีหลักปฏิบัติและวิถีชีวิตอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ด้วยเหตุผลที่ว่าคนไทยชาวพุทธ เชื่อกันว่าการทำบุญตักบาตรกับพระเป็นสิ่งทีประเสริฐมากเพราะคนไทยนับถือศาสนาพุทธ เชื่อกันว่าคนที่บริจาคเงินซื้อบาตรทำบุญกับพระใหม่ เป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่เป็นมหากุศลเนื่องจากวัดเป็นสถานที่สำคัญประกอบกิจของพระสงฆ์ แต่การสร้างบาตรในยุคก่อน ๆ เป็นงานฝีมือความประณีตงดงาม ต้องทำด้วยความศรัทธาและความเชื่อที่เป็นแรงบันดาลใจโดยช่างฝีมือได้ในการทำบาตร แต่สิ่งที่สำคัญการทำบาตรที่เป็นภูมิปัญญาในยุคปัจจุบันนี้ กำลังจะสูญจากไปในชุมชน

ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีดังนี้ (๑) ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรด้านประเพณี (๒) ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตร ด้านไสยศาสตร์ (๓) บาตรแตกกับทางสองแพร่ง (๔) ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตรด้านสังฆกรรมนั่นก็คือ การคว่ำบาตร คำว่า คว่ำบาตร หมายถึง การที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยประกาศให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ ไม่รับไทยธรรม ส่วนสาเหตุในการคว่ำบาตร ๘ ประการ คือ (๑) ขวนขวายเพื่อไม่ใช่ลาภของภิกษุทั้งหลาย (๒) ขวนขวายเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ของภิกษุทั้งหลาย (๓) ขวนขวายเพื่อความอยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย (๔) ต่ำบริภาษภิกษุทั้งหลาย (๕) ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน (๖) กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า (๗) กล่าวติเตียนพระธรรม (๘) กล่าวติเตียนพระสงฆ์

ประโยชน์และโทษของการใช้บาตร มีดังนี้ (๑) ด้านการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน พระพุทธเจ้าทรงมอบบาตรเอาไว้ให้เป็นเครื่องมือสำหรับเลี้ยงชีพของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อต้องการให้

เกิดการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างพระภิกษุกับชาวบ้าน โดยชาวบ้านถวายปัจจัย ๔ พระภิกษุก็ให้ธรรมะเป็นการตอบแทน (๒) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น ท่านพระอัสสชิท่านเดินบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ทำให้โกลิตะเกิดความเลื่อมใส เป็นต้น (๓) ด้านปฏิมากร คือ เริ่มจากประวัติความเป็นมาที่มีความเกี่ยวข้องกับบาตรจึงเป็นที่นิยมให้มีการสร้างพระพุทธรูปปางประสานบาตรและปางอุ้มบาตร (๔) ด้านศาสนพิธี คือ ถ้ามีงานมงคลส่วนใหญ่ถ้าพระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ก็นิยมนำบาตรไปทำเป็นภาชนะใส่น้ำมนต์ เช่น พิธีงานมงคล ก็มักจะมีอุปกรณ์ ประกอบไปด้วย (๑) ภาชนะ น้ำพระพุทธมนต์ เช่น ครอบน้ำมนต์/บาตร/ขัน ที่ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ (มัดหญ้าคา ใบมะยม ดอกไม้เงินทอง) (๒) สายสิญจน์ (๓) เทียนน้ำมนต์ (เทียนขี้ผึ้งแท้ นิยมขนาดน้ำหนัก ๑ บาท) (๔) พานรองสายสิญจน์ จำนวน ๒ พาน เป็นต้น

ส่วนโทษของการใช้บาตร พระสงฆ์บางรูปที่ไม่เข้าใจพระธรรมวินัย ประพฤติตนไม่เหมาะสมมุ่งห่มไม่เรียบร้อย ไม่สำรวมระวัง บิณฑบาตในสถานที่ที่เป็นอโคจร ไม่เหมาะสม ในการรับอาหารบิณฑบาต ที่เกินความจำเป็น ก็จะส่งผลให้ชาวบ้านขาดความศรัทธาขาดความเลื่อมใสในพระสงฆ์ ส่วนผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาแล้ว ก็เกิดการท้อใจหรือเลิกศรัทธาไป ส่วนโทษที่เกิดจากวิธีการเก็บรักษาบาตร การเก็บรักษาบาตรนั้นก็ถือได้ว่าเป็นกิจวัตรที่ภิกษุสงฆ์ต้องดูแลต้องกระทำ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงวางกฎเกณฑ์ เกี่ยวกับการดูแลเก็บรักษาไว้ พระวินัยปิฎกได้กล่าวไว้ บาตรทั้งที่ยังไม่แห้ง บาตรเหม็นอับ ต้องอาบัติทุกกฏ เป็นต้น

บทที่ ๓

การใช้บาตรตามพุทธบัญญัติในพระพุทธศาสนา

ในบทที่ ๓ ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายและความสำคัญของพระพุทธบัญญัติ พุทธบัญญัติเกี่ยวกับการแสวงหาบาตร ข้อวัตรในการบิณฑบาตและการเก็บรักษาบาตรตามพุทธบัญญัติ และพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายและความสำคัญของพระพุทธบัญญัติ

พระพุทธศาสนามีความหมายกว้างมาก รวมถึงแต่หลักธรรมของพระสงฆ์องค์กรไปจนถึง ศาสนสถานและศาสนวัตถุทุกอย่าง ถ้าจะเจาะลงไปให้ถึงความหมายที่แท้จริง พระพุทธศาสนาก็มีความหมายตรงไปตรงมาตามคำแปลโดยพยัญชนะของคำว่าพระพุทธศาสนา นั่นก็จะหมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นี่คือตัวแท้ตัวจริงของพระพุทธศาสนา พระพุทธพจน์นั้นเป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงและบัญญัติวินัยไว้ก่อนพุทธปรินิพพานไม่นาน และพระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้เองว่าจะไม่ทรงตั้งพระภิกษุรูปใดเป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ปรินิพพานล่วงลับไป แต่ได้ทรงตรัสให้ชาวพุทธได้รู้กันว่า พระธรรมวินัยนั้นแหละ จะเป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ดังพุทธพจน์ภาษาบาลีว่า โย โว อานนท มया ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญโต โสโว ม มจฺเจน สตถา^๑ แปลความว่า ดูก่อนอานนท ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้วและบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงลับไป โดยนัยนี้พระพุทธพจน์จึงเป็นทั้งพระพุทธศาสนา คือ คำตรัสสอนของพระพุทธเจ้า และที่ชำระสถิตพระศาสดาโดยทรงไว้และประกาศพระธรรมวินัยแทนพระพุทธองค์^๒

พระพุทธบัญญัติ หมายถึง วินัยที่กำกับความประพฤติและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์วินัย ก็คือ อูบายเครื่องแนะนำ วินัย นี้เป็นคำบาลี ๒ ศัพท์ คือ วิ และ นัย วิ แปลว่า วิเศษ แจ่ม ต่าง นัย แปลว่า นำไป ดังนั้น วินัย จึงแปลรวมกันว่า ๑. นำไปดี (วิเศษ) ๒. นำไปแจ้ง ๓. นำไปต่าง^๓ และยังมีความหมายครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวควบคุมประสานสังคมของชาวพุทธไทยสืบต่อกันมา และพุทธบัญญัติ ก็ยังมีความหมายครอบคลุมถึง พระวินัยปิฎก เป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย ที่เป็นการควบคุมความประพฤติ ขนบธรรมเนียมการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระพุทธบัญญัตินี้แบ่งลักษณะออกเป็น ๒ ประการ ได้แก่

^๑ ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๑๖/๑/๑๒๒.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔-๕.

^๓ พ. สติธรรม (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๙๑.

๑) **อาทิพรหมจริยการศึกษา** หมายถึง หลักของการศึกษาอบรมในฝ่ายบพัญญูติ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง

๒) **อภิธมาจารการศึกษา** หมายถึง หลักของการศึกษาอบรมในฝ่าย ขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาท และความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติความเป็นอยู่ ของพระสงฆ์ให้ดีงามมีคุณค่าน่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป^๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายอธิบายไว้ว่า พระพุทธบัญญัติ คือวินัย ปิฎกเป็นที่บรรจุไว้ ซึ่งกฎเกณฑ์กติกาที่รักษาไว้ซึ่งภิกษุสงฆ์สงฆ์อยู่ได้ด้วยวินัยวินัยนั้นเป็นที่ ก่อกำเนิดและเป็นที่ยึดมั่นไว้ซึ่งสังฆะและสังฆะนั้นก็ทำหน้าที่เป็นผู้ที่จะรักษาสืบทอดพระศาสนา^๕

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้อธิบายและความหมายไว้ว่า พระพุทธบัญญัติของ พระพุทธเจ้า,ข้อกำหนดทางพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงวางเป็นสิกขาบท^๖

จะเห็นได้ว่า พระพุทธบัญญัติ หมายถึง ระเบียบแบบแผนสำหรับฝึกฝนควบคุมความ ประพฤติของภิกษุ ให้มีชีวิตที่ดีงาม และควบคุมหมู่คณะให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย และยัง เป็นข้อกำหนดสำหรับควบคุมความประพฤติของบุคคลนั้นไม่ให้ประพฤติเสียหายเสื่อมเสีย อีกทั้งยัง เพื่อการฝึกฝนให้พุทธบริษัททั้ง ๔ มีความประพฤติที่ดีงามเรียกกันว่า สิกขาบท โดยสิกขาบทของสงฆ์ นั้นมีจำนวน ๒๒๗ ข้อ ขณะที่สิกขาบทของนางภิกษุณีนั้นมีจำนวน ๓๑๑ ข้อ ดังนั้น สิกขาบท หมายถึง พระวินัย และพระ พุทธบัญญัติซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับความประพฤติความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการ ต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ และลักษณะของพระวินัย จะมี ๒ ประการได้แก่ ๑) อนาคตริยวินัย คือ วินัยของผู้ไม่ครองเรือนคือวินัยของพระสงฆ์ และ ๒) อคาริยวินัย คือ วินัยของผู้ครองเรือนคือวินัยของชาวบ้าน เป็นต้น

๓.๑.๑ ความเป็นมาแห่งพระพุทธบัญญัติ

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์สะกุลบุตรชฎิลสามพี่น้องพร้อม บริวารโปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งข้าราชการบริวารได้พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเป็น พระ อัครสาวก นับเป็นระยะเวลาที่ยังไม่มีภิกษุประพฤติเสียหาย ไม่มีผู้กระทำความผิด ไม่มีภิกษุผู้ก่ออภิ ภรณ์ เพราะพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นพระอรียบุคคลทั้งสิ้น กุลบุตรผู้ที่เข้ามาบวชยังมีจำนวนไม่ มากนัก ประการที่สำคัญคือส่วนใหญ่เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วบรรลุนิพพานเป็นพระอรียบุคคลจึง ขอบวช^๗ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทวางกฎระเบียบสำหรับการปกครองสงฆ์ ต่อมาขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตร กราบพูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ถึง เวลาแล้วพระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง แก่พระ สาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนานพระพุทธองค์ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า จงร้อไป

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๔/๑๒๘.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^๖ สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๓.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๖๓/๑-๗๙.

ก่อนเกิดสารีบุตร ตถาคตรู้เวลาที่บัญญัติสิกขาบท ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยก ปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลา ที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรม ในสงฆ์เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมในสงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบทยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธิ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณคุณธรรมอย่างต่ำก็ชั้นโสดาบัน จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^๘ เป็นต้น

๓.๑.๒ เหตุที่ทรงบัญญัติพระวินัย

สมัยแรกเริ่มก่อตั้งพระพุทธศาสนานั้น จำนวนภิกษุยังมีไม่มากเป็นสังคมาเล็ก ๆ ยังไม่มีการประพฤติดีตติ ทั้งยังไม่มีปัญหาเสื่อมเสียร้ายแรงเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ต่างดำเนินตามแบบแผนที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้อย่างเคร่งครัด เป็นการประพฤติดีตติแบบอริยสงฆ์ ในระหว่างนี้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ เพื่อเป็นแนวประพฤติดีตติปฏิบัติสำหรับภิกษุทั้งหลาย เป็นต้น ระหว่างพรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๙ พระพุทธเจ้า ยังไม่ทรงมีพระพุทธรูปที่ เป็นโทษหนักจนกระทั่งถึงพรรษาที่ ๒๐ ส่วนคัมภีร์สมันตปาสาทิการะบุว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธรูปปฐมปาราชิกในพรรษาที่ ๒๐ เพราะพระสุทินผู้เป็นต้นบัญญัติบวชในพรรษาที่ ๑๒ ของพระพุทธเจ้า และในขณะที่พระสุทินบวชได้ ๘ พรรษา ได้เสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ในขณะที่พระสุทินมีพรรษาที่ ๘ ตรงกับพรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธองค์ ได้เกิดพระพุทธรูปปฐมปาราชิกสิกขาบทที่ ๑^๙ ห้ามภิกษุเสพเมถุนว่าภิกษุใดเสพเมถุนธรรมภิกษุนั้นเป็นปาราชิก^{๑๐} นับเป็นครั้งแรก และทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ ไม่ดี ไม่งามขึ้น ในหมู่คณะสงฆ์ เมื่อมีพระพุทธรูปบัญญัติสิกขาบทแล้วจึงได้มีอาณัติปาติโมกข์เกิดขึ้น อีกประการหนึ่ง ด้วยเหตุที่ว่าพระพุทธองค์จะถูกตำหนิเพราะชนว่าพระพุทธองค์ทรงผูกมัดด้วยสิกขาบทพระพุทธองค์จะมีลักษณะขั้นตอนการบัญญัติพระธรรมวินัย ดังนี้

๑) เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้นเพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำอย่างใดอย่างหนึ่งลง เมื่อนั้นพระพุทธองค์ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามความประพฤติเช่นนั้น เช่น ภิกษุณีใดไปสู่สะแวกหมู่บ้าน รูปเดียว หรือข้ามฝั่งแม่น้ำรูปเดียวแม้ภิกษุณีก็ต้องธรรมคือสังฆาทิเสส และ ภิกษุณีใดไปสู่สะแวกหมู่บ้านรูปเดียวข้ามฝั่งแม่น้ำรูปเดียว หรือออกไปอยู่พักแรมในราตรีรูปเดียวแม้ภิกษุณีก็ต้องธรรมคือสังฆาทิเสส^{๑๑} เป็นต้น

๒) พระพุทธรูปบัญญัติครั้งตั้งขึ้นแล้วแต่ยังไม่เหมาะสม คือยังหลวมอยู่ ยังไม่พอที่จะห้ามความเสียหายนั้นได้ขาด ก็ทรงบัญญัติซ้ำรัดกุมเข้าอีก เช่น ทรงตั้งพระพุทธรูปบัญญัติ ห้ามไม่ให้ล้างผลาญชีวิตมนุษย์ ทรงห้ามตลอดถึงการพรรณาคณแห่งความตาย หรือการให้เขาฆ่าตัวเสียเองจึงทรงบัญญัติซ้ำเติมความข้อนั้นเข้าด้วยหรือตึงเกินไปเช่นนี้ ทรงบัญญัติซ้ำผ่อนให้เบาลง เช่นทรงตั้งพระบัญญัติ ห้ามไม่ให้วาดอุตริมนุสสรธรรม อันไม่มีจริง ข้อนั้นกินความกว้างไปถึงการวาดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุแต่เป็นคนที่ไม่มีจริงจึงทรงบัญญัติซ้ำยกผู้พูดด้วยสำคัญผิดดั่งนั้นเสียไม่ให้ต้องอาบัติ

^๘ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๑-๑๔.

^๙ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๔/๑๗-๒๙.

^{๑๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^{๑๑} วิ.ภิกษุณี (ไทย) ๓/๖๘๘-๖๘๙/๓๗-๓๙.

๓) พระพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งไว้แล้ว แม้ไม่สะดวกก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียวคงเพิ่มอนุบัญญัติ เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้นอนด้วยกับอนุปลัมบัน เพื่อจะกันชาวบ้านไม่ให้เห็นอาการวิปัสสนาของภิกษุ ในเวลานอนหลับ เมื่อมีสามเณรขึ้น สามเณรก็จัดว่าเป็นอนุปลัมบัน เมื่อไม่มีที่พักอาศัยก็ทรงผ่อนให้นอนด้วยกันได้ไม่เกิน ๓ ราตรี ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิมเรียกว่า มูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมทีหลังเรียกว่าอนุบัญญัติ รวมมูลบัญญัติ และอนุบัญญัติเข้าด้วยกันเรียกว่า ลิกขาบท

๔) เมื่อเกิดเหตุแล้วจะทรงตั้งพระพุทธบัญญัติขึ้นทรงตรัสให้ประชุมสงฆ์ธรรมสภาภิกษุผู้ก่อเหตุ ให้ทูลรับแล้วทรงชี้โทษแห่งการประพฤตินั้น และอานิสงส์แห่งความสำรวมแล้ว จึงทรงตั้งพระพุทธบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีกต่อไป และทรงวางโทษคือปรับอาบัติไว้หนักบ้างอย่างเบาบ้าง^{๑๒}

จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยแสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ติงามและประโยชน์สุขของสังคมเป็นที่ตั้ง การมีวินัยก็เพื่อควบคุมจิตใจให้มีธรรม มีการแสดงออกทางการกระทำและคำพูดอันสำรวม และเพื่อเป็นตัวอย่างอันดีงาม ชักจูงผู้อื่นให้ทำตาม ถ้าพระภิกษุสงฆ์ประพฤติตามพระธรรมวินัยสม่ำเสมอ ย่อมมีความเห็นและความประพฤติเป็นอย่างเดียวกัน ทำให้สมาชิกสงฆ์สามารถอยู่ร่วมกันและรักษาหมู่คณะไว้ได้อันเป็นผลดีในการสืบทอดและดำรงรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าเมื่อพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปต่างบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาโดยสมัครใจ จึงต้องถือว่าพระภิกษุสงฆ์ต่างได้แสดง เจตนายอมรับพระวินัยบัญญัติของพระพุทธองค์ทุกประการ และเป็นการให้สัญญาว่าเมื่อบวชแล้ว จะปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่มีอยู่แล้วทั้งสิ้นเหมือนกันโดยตลอด ทั้งนี้ การบวชมีจุดมุ่งหมาย เพื่อบรรณผู้บวชให้เป็นคนดีมีศีลธรรมและจัดเป็นบุญกุศลอย่างสูงในความเชื่อของพุทธศาสนิกชน

๓.๑.๓ ความสำคัญของพระพุทธบัญญัติที่มีต่อเพศนักบวชและฆราวาส

ในทัศนะคติ ทางพระพุทธศาสนา หากพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ ปฏิบัติตนย่อหย่อนหรือละเลย เพิกเฉย ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแล้ว การบวชย่อมไม่มีประโยชน์อันใดต่อสังคม เพราะปราศจากอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา จะมีก็คือประโยชน์เฉพาะตนเอง ซึ่งเป็นการบวชเพื่อหลอกลวงสาธารณชนให้หลงเชื่อ ย่อมเป็นการกระทำที่สร้างความเสียหายต่อสงฆ์ส่วนรวมและพระพุทธศาสนาอย่าง หลีกเลียงไม่ได้ การที่พุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัยก็เพื่อ ประโยชน์ ๑๐ ประการ^{๑๓} ได้แก่ ๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต ๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม ๑๐) เพื่อเอื้อเพื่อวินัย

จะเห็นได้ว่า พุทธบัญญัติที่พุทธองค์ทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ข้อ ๑ และข้อ ๒ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมคือสงฆ์ ข้อ ๓ และข้อ ๔ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕ และข้อ ๖ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ข้อ ๗ และข้อ ๘ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน

^{๑๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๑ หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙-๑๑.

^{๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

ข้อ ๙ และข้อ ๑๐ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ดังนั้น พระวินัยจึงเป็นหลักปฏิบัติสำหรับ ชัดเกลากิเลสส่วนบุคคล อาจกล่าวได้ว่า เป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นรากฐานของการปฏิบัติธรรมให้บรรลุผล สำเร็จ เป็นข้อบังคับให้พระภิกษุสงฆ์ ต้องทำตามเพื่อให้เกิดมีความเหมาะสมทางกาย และวากจา ก่อน ส่วนความเหมาะสมทางจิตใจนั้น เป็นหน้าที่ของพระธรรม สำหรับพระภิกษุสงฆ์ จำต้องรักษาและ ยึดถือ เพื่อความดีงามต่อสงฆ์เอง และสังคมส่วนรวมทั้งนี้เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะได้ อาทิ เช่น

๑) เพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ส่วนรวม ๒ ประการ ได้แก่ ข้อที่ว่า เพื่อความ เห็นชอบของสงฆ์ หมายความว่าพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยโดยการยอมรับของพระสงฆ์ ไม่ใช่ บัญญัติเอาตามความชอบใจของพระองค์เท่านั้นและข้อที่ว่า เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์หมายความว่า เพื่อความอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขของพระสงฆ์

๒) เพื่อประโยชน์แก่บุคคล (ภิกษุ) ในท่ามกลางสงฆ์ ๒ ประการ ได้แก่ ข้อที่ว่า เพื่อช่มบุคคลไม่รู้จักกายหมายความว่า ทรงบัญญัติวินัยไว้สำหรับจัดการภิกษุทุศีล เพราะเมื่อไม่มี สิกขาบทวินัยบัญญัติไว้ เมื่อพบเห็นภิกษุบางรูปกำลังละเมิดพระวินัยอย่างใดอย่างหนึ่ง สงฆ์จะได้ยก พระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้วนั้นขึ้นจัดการกับภิกษุรูปนั้นได้โดยชอบธรรม หากไม่มีวินัยบัญญัติไว้ ภิกษุทุศีลจะยื้อยื้อได้ว่า ผมทำผิดอะไร พวกท่านมาว่าผมทำไมเมื่อมีวินัยเสียแล้ว พวกทุศีลก็ไม่อาจจะ ต่อปากต่อคำได้ชื่อว่า เพื่อความอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอธิบายว่า เมื่อภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เมื่อไม่รู้สิ่งที่ควรทำ และไม่ควรถูกทำสิ่งมีโทษและไม่มีโทษ แม้พยายามเพื่อบำเพ็ญไตรสิกขา ก็ทำได้ยาก แต่เมื่อรู้สิ่งที่ควรและไม่ควร สิ่งมีโทษและไม่มีโทษแล้ว เมื่อมีความพยายามยอมอาจบำเพ็ญไตรสิกขา ให้บริบูรณ์ได้ อีกอย่างหนึ่ง เมื่อช่มภิกษุทุศีลลงได้ สงฆ์ยอมอยู่กันอย่างผาสุก

๓) เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ ๒ ประการ ได้แก่ ข้อที่ว่า เพื่อป้องกันอาสวะ ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันหมายความว่า ความเสื่อมเสียทั้งหลายมีความเสียชื่อและความเดือดร้อนเป็นต้น อันบุคคลผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวรจะพึงได้ในภพนี้ ชื่อว่าอาสวะในปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท วินัยไว้เพื่อป้องกันอาสวะในปัจจุบันเหล่านั้น ข้อว่า เพื่อป้องกันอาสวะอันจะเกิดขึ้นในอนาคต หมายความว่า ทุกข์อันภิกษุผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวรจะพึงได้รับในสัมปรายภพมีความทุกข์ในนรกเป็นต้น ท่านเรียกว่าอาสวะในอนาคต พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทวินัยไว้เพื่อป้องกันอาสวะเหล่านั้น

๔) เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป ๒ ประการ ได้แก่ ข้อที่ว่า เพื่อความ เลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใสหมายความว่า บุคคลที่ยังไม่เลื่อมใสทราบสิกขาบทหรือเห็นการ ปฏิบัติของภิกษุสงฆ์แล้วยอมเกิดความเลื่อมใสชื่อว่า เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว หมายความว่า บุคคลผู้เลื่อมใสแล้วเห็นพระสงฆ์ปฏิบัติได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยก็ยิ่งเลื่อมใสมาก ขึ้นไปอีก

๕) เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ๓ ประการ ได้แก่ ข้อที่ว่า เพื่อความดำรงมั่น แห่งพระสัทธรรมหมายความว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทวินัยไว้ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระ สัทธรรม ๓ ประการ คือ (๑) ปริยัติสัทธรรมคือการศึกษา (๒) ปฏิบัติสัทธรรมคือการปฏิบัติ (๓) ปฏิเวธสัทธรรมคือการรู้แจ้งธรรมะที่ตนได้ศึกษาและปฏิบัติขึ้นชื่อว่า เพื่อถือตามพระวินัย ความ ว่าเมื่อบัญญัติพระวินัยแล้วยอมเป็นการอนุเคราะห์แก่วินัย ๔ ประการ คือ (๑) สังวรวินัย วินัยคือ ความสังวรระวัง (๒) ปหานวินัย วินัยคือการละโทษเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย (๓) สมถวินัย วินัยคือ

ความสงบแห่งสรรพกิเลส (๔) บัญญัติวินัย วินัยคือพระพุทธรูปบัญญัติที่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวก^{๑๔}

ความสำคัญของพุทธรูปบัญญัติที่มีแก่ภิกษุ พระพุทธรูปบัญญัติ และพระวินัยในแต่ละข้อหรือที่เรียกว่า มาตรา หรือ สิกขาบท พุทธรูปบัญญัติสำหรับภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบทพุทธรูปบัญญัติสำหรับภิกษุณีมี ๓๑๑ สิกขาบท หลักการของพระพุทธรูปบัญญัติจะแบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ คือ ๑) เป็นหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายวางโทษแก่ภิกษุและภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักและเบา ๒) เป็นหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามหรือสำหรับชักนำความประพฤติของพระสงฆ์ให้ดีงามมีคุณค่าน่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป อีกทั้งเพื่อความเห็นชอบร่วมกันแห่งสงฆ์เพื่อขจัดเรื่องเสื่อมเสียในปัจจุบันเพื่อป้องกันเรื่องเสื่อมเสียในอนาคตเพื่อชนที่ยังไม่เกิดความเลื่อมใสได้เกิดความเลื่อมใสเพื่อคนที่เลื่อมใสแล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป และในประการสุดท้าย รักษาพระวินัยอีกทั้งยังเป็นประโยชน์หลายด้าน

๑) เพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน หมายถึง การพัฒนาตนเองทางด้านศีลเป็นการเข้าใจถึงเป้าหมายก็เพื่อประโยชน์สุขที่ตามองเห็น อาทิเช่น การมีสุขภาพที่ดี ร่างกายที่แข็งแรงและสมบูรณ์ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขสบายมีโภคทรัพย์อันเนื่องมาจากการประพฤติปฏิบัติตามวินัยที่พุทธรูปบัญญัติดำรงชีพด้วยสัมมาอาชีวะตามหลักของภิกษุ เป็นหลักเป็นฐาน สามารถพึ่งตนเองใช้หลักสันโดษ ในการจัดหาปัจจัย ๔ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนภิกษุ เป็นที่ยอมรับทางสังคมสงฆ์ อันเนื่องมาจากการประพฤติที่ดีงาม เป็นที่ยอมรับมีกัลยาณมิตร สำหรับภริณีคฤหัสถ์ ก็จะมีครอบครัวที่สมบูรณ์และเป็นสุข

๒) เพื่อประโยชน์สุขในอนาคต เมื่อภิกษุปฏิบัติตามสิกขาบทในพุทธรูปบัญญัติแล้ว ก็จะไปสู่ กระบวนการของปัญญาในระดับต้น หรือ อาจจะสามารถบรรลุประโยชน์สุขในระดับต้นมาได้ แต่ใช้ว่าจะเพียงพอโดยยังมีข้อบกพร่องอยู่ คือ ยังรู้สึกไม่โปร่งโล่งใจเต็มที่ ห่วงกังวลมีตำแหน่ง แต่ยังคงไม่แน่ใจว่า ตนเองเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่ จึงกลายเป็นว่าทำให้ไม่ได้สุขที่แท้จริง จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เพราะความไม่เต็มอิม ไม่โปร่งโล่ง ระวังอิจฉาริษยา และความรู้สึกไม่มั่นใจในตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ การพัฒนาด้านศีลจึงมีความจำเป็นในเรื่องของจิตใจที่ลึกซึ้งลงไป การมีชีวิตที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ การที่เราได้ช่วยเหลือผู้อื่น ได้ทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ เมื่อใดที่นึกถึงขึ้นมา ว่าได้ทำชีวิตให้มีคุณค่า ได้ใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์จะทำให้มีใจและมีความสุขอีกแบบหนึ่ง ถือได้ว่ามีความพร้อมที่จะพัฒนาปัญญาในขั้นต่อมา กล่าวคือ หากพัฒนาปัญญาจนสู่เป้าหมายระดับที่เลียดจากตามองเห็น ถือว่าเป็น ประโยชน์ในอนาคต

๓) เพื่อการบรรลุธรรมของภิกษุและคฤหัสถ์ คือ การพัฒนาด้านศีล มีเป้าหมายสูงสุดคือ การบรรลุธรรมซึ่งเป็นภาวะความสุขอย่างแท้จริง การมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นหรือเห็นตามความเป็นจริง รู้และเข้าใจสามัญลักษณ์ขณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทัน ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณ์ภายนอกของสิ่งทั้งหลาย และยอมรับความจริง เมื่อภิกษุมีการพัฒนาจนถึงขั้นนี้

^{๑๔} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๖/๙.

เรียกว่า การพัฒนาปัญญาจนกระทั่งถึงขั้นบรรลุดุธรรมและจะกลายเป็นผู้บรรลุดุธรรม เรียกว่า สวากสงฆ์ หรือที่เรียกว่า อริยบุคคล หรือ ผู้เจริญบ้าง ท่านผู้ประเสริฐบ้าง หรือท่านผู้ไกลจากกิเลส มีขั้นปัญญาที่บรรลุดุธรรม ๔ ระดับด้วยกันคือ

ก) โสตาบัน คือ ละสังโยชน์ได้ไปพร้อมกับความก้าวหน้าในการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา พระโสตาบัน ผู้ถึงกระแสคือเข้าสู่มรรค เดินทางถูกต้องอย่างแท้จริงปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงแล้วละสังโยชน์ได้

ข) พระสกทาคามี ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะกำ จัดทุกข์ได้สิ้น เป็นผู้ทำ ได้บริบูรณ์ในขั้นศีลสมาธิ และปัญญาทำ ได้พอประมาณ นอกจากละสังโยชน์ได้แล้ว ยังทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงด้วยเป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีลได้พอประมาณสมาธิ

ค) พระอนาคามี คือผู้จะปรินิพพาน ไม่กลับมาเกิดอีก เป็นผู้ทำให้ ศีล สมาธิ บริบูรณ์ แต่ปัญญาทำ ได้พอประมาณ ละสังโยชน์ได้อีก ๒ ข้อ คือ กามราคะ และปฏิฆะ

ง) พระอรหันต์ คือ ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ เป็นผู้สิ้นอาสวะเป็นผู้ทำ ได้บริบูรณ์ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาละสังโยชน์เบื้องสูงที่เหลือทั้ง ๕ ข้อได้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา

๓.๒ การแสวงหาบาตรตามพุทธบัญญัติ

พระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนหลักพื้นฐานของความเป็นจริงและหลักธรรมชาติของมนุษย์ เช่นมองความเป็นอยู่ของมนุษย์ว่าเกิดจากกระทำของมนุษย์เองหาใช่เป็นการดลบันดาลของใคร^{๑๕} พุทธองค์ทรงเห็นเหตุการณ์ด้วยทิพพจักขุเรื่องที่เศรษฐีเมืองราชคฤห์จะทดลองว่า ในโลกนี้มีพระอรหันต์หรือไม่มีจึงเอาบาตรที่ทำด้วยไม้จันทน์ไปแขวนไว้ในที่สูงแล้วประกาศว่าพระอรหันต์จึงจะเหาะขึ้นไปนำลงมาเหล่าเดียรฉัตรทำท่าจะเหาะแต่เหาะไม่ได้ก่อนจะครบ๗วันพระโมคคัลลานะจึงให้พระปิณโฑลภารทวาชะเหาะขึ้นไปนำบาตรลงมาพุทธองค์ไม่ให้ใช้บาตรแต่ให้นำไปทำประโยชน์อย่างอื่นเรื่องการรับบิณฑบาตจาก นายตปุสสะและภักลิละ จนท้าวมหาหรานำบาตรมาถวาย^{๑๖} เรื่องการใช้วัตถุอื่นแทนบาตรนั้นในสมัยพุทธกาล มีภิกษุใช้กะโหลกน้ำเต้าเที่ยวบิณฑบาต คนทั้งหลายตำหนิว่า เหมือนพวกเดียรฉัตรภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้กะโหลกน้ำเต้าเที่ยวบิณฑบาต รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๗} พุทธบัญญัติเกี่ยวกับการแสวงหาบาตร เป็นกฎ หรือระเบียบที่เกี่ยวกับการแสวงหาบาตรหรือ การได้มาซึ่งบาตร มีรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๑ พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการสะสมบาตร

พุทธบัญญัติ หมายถึง วินัย ที่กำกับความประพฤติและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ และในที่นี้ให้มีความหมายครอบคลุมถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่ได้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

^{๑๕} ขุ.ส. (ไทย) ๒๕/๖๖๐-๖๖๑/๖๕๔.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๘.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕/๒๓.

คุมประสานสังคมของชาวพุทธไทยสืบต่อกันมา หรือ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ วินัยสำหรับพระ^{๑๘} ส่วนคำว่านิสสัคคียปาจิตตีย์ หมายถึงต้องสละสิ่งของ ภิกษุต้องอาบัติประเภทนี้ ต้องสละสิ่งของที่ทำให้ต้องอาบัติก่อน จึงจะปลงอาบัติ^{๑๙} เป็นต้น

๑) **เรื่องภิกษุสะสมบาตร** ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้มีกฎหรือข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องบาตรไว้ ในปัตตสิกขาบทที่ ว่าด้วยบาตร ก็ะปรากฏ เรื่องการแสวงหาบาตรแล้วนำมาสะสมเอาไว้จนกระทั่งพระพุทธองค์ทรงห้าม จะปรากฏหลักฐานในเรื่องของพระฉัพพัคคีย์ เรื่องมีอยู่ว่าสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมาก พวกชาวบ้านเดินเที่ยวตามวิหารเห็นเข้าจึงตำหนิ ประณามโพนทะนาว่า โฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมากจะขายบาตรหรือตั้งร้านขายภาชนะดินเผาหรือ ภิกษุทั้งหลายได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณามบรรดาภิกษุผู้มกน้อย พวกกันตำหนิว่า โฉนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงทรงอดิเรกบาตร เล่า ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยประการต่าง ๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่าพวกเธอทรงอดิเรกบาตรจริงหรือ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่า จริงพระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงทรงอดิเรกบาตรไว้เล่าโมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย ยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้ ก็ภิกษุใดทรงอดิเรกบาตร ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้^{๒๐} และในพระอนุบัญญัติ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุพึงทรงอดิเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์^{๒๑}

๒) **เรื่องภิกษุณีสะสมบาตร** ภิกษุณี หมายถึง หญิงที่ได้อุปสมบทแล้ว พระผู้หญิงในพระพุทธศาสนา^{๒๒} ส่วนคำว่า ฉัพพัคคีย์ คือ ภิกษุในพวกเหล่าไหลทั้ง ๖ เรียกว่า พระฉัพพัคคีย์ หรือ ภิกษุ ๖ รูป ซึ่งประพฤติเหล่าไหล^{๒๓} ในสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมาก พวกชาวบ้านเดินเที่ยวตามวิหารเห็นเข้าจึงตำหนิ ประณามโพนทะนาว่า

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๗๑.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙.

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๙๘-๕๙๙/๑๒๒-๑๒๓.

^{๒๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๑/๑๒๓.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๘๘.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๘.

โฉนดพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์จึงทำการสะสมบาตรไว้เป็นอันมาก จะขายบาตรหรือตั้งร้านขายภาชนะดินเผาหรือ ภิกษุณีทั้งหลายได้ยินพวกชาวบ้านตำหนิ ประณาม บรรดาภิกษุณีผู้มักน้อย พวกกันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า โฉนดพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์จึงทำการสะสมบาตรแล้ว ภิกษุณีเหล่านั้นได้นำเรื่องนี้ไปบอกภิกษุทั้งหลายให้ทราบ พวกภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ทำการสะสมบาตรจริงหรือ ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า จริงพระพุทธเจ้าข้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า ภิกษุทั้งหลาย โฉนดพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์จึงทำการสะสมบาตรแล้ว ภิกษุทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลาย ยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้ พระบัญญัติ ก็ภิกษุณีใดทำการสะสมบาตร ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์^{๒๔}

๓.๒.๒ วิธีสละบาตรที่เป็นนิสัคคีย์

ในพุทธบัญญัติพระพุทธรองค์ใด บัญญัติวิธีการสละบาตรไว้ที่เป็นนิสัคคียปาจิตตีย์ไว้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑) สละแก่สงฆ์ พระพุทธรเจ้าตรัสว่า ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บาตรใบนี้ของกระผมเกินกำหนด ๑๐ วัน เป็นนิสัคคีย์ กระผมสละบาตรใบนี้แก่สงฆ์ ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติ พึงคืนบาตรที่เธอสละให้ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า บาตรใบนี้ของภิกษุชื่อนี้ เป็นนิสัคคีย์เธอสละแก่สงฆ์ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้บาตรใบนี้แก่ภิกษุชื่อนี้^{๒๕}

๒) สละแก่คณะ พระพุทธรองค์ตรัสว่า ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุหลายรูปห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่งกราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งประนมมือ กล่าวว่าท่านผู้เจริญบาตรใบนี้ของกระผมเกินกำหนด ๑๐ วัน เป็นนิสัคคีย์ กระผมสละบาตรใบนี้แก่ท่านทั้งหลายครั้งสละแล้วพึงแสดงอาบัติ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติ พึงคืนบาตรที่เธอสละให้ด้วยกล่าวว่าท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า บาตรใบนี้ของภิกษุชื่อนี้เป็นนิสัคคีย์เธอสละแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้วพึงให้บาตรใบนี้แก่ภิกษุชื่อนี้

๓) สละแก่บุคคล พระพุทธรองค์ตรัสว่า ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่งนั่งกระโหย่งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า ท่านขอรับบาตรใบนี้ของกระผมเกินกำหนด ๑๐ วัน เป็นนิสัคคีย์กระผมสละบาตรใบนี้แก่ท่านครั้งสละแล้วพึงแสดงอาบัติ ภิกษุผู้รับสละนั้นพึงรับอาบัติแล้วคืนบาตรที่สละให้ด้วยกล่าวว่า กระผมให้บาตรใบนี้แก่ท่าน

^{๒๕} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๖๐๒ - ๖๐๖/๑๒๕.

จะเห็นได้ว่าพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการสะสมบาตร พระพุทธองค์ทรง ปรีชาของ การสะสมไว้ นั่นคือภิกษุหรือภิกษุณีแสวงหาบาตรมาแล้วทำการสะสมบาตรไว้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนบาตรที่เป็นนิสัคคีย์ ก็คือบาตรที่ต้องสละให้ภิกษุ ภิกษุณีรูปอื่นหรือต้องสละสิ่งของภิกษุหรือภิกษุณี ต้องอาบัติประเภนี้ ต้องสละสิ่งของที่ทำให้ต้องอาบัติก่อน จึงจะปลงอาบัติตก และวิธีการสละบาตรที่เป็น นิสัคคีย์ปาจิตตีย์ นั้นพระพุทธองค์ทรงบอกวิธีการสละบาตรไว้ ๓ ลักษณะด้วยกันคือ สละแก่สงฆ์ สละแก่คณะ สละแก่บุคคล เป็นต้น

๓.๒.๓ โทษทางพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับบาตร

โทษที่ภิกษุต้องรับอันเนื่องมาจากการแสวงหาและสะสมบาตรในทางพระธรรมวินัย ได้แก่ อาบัติ คือ การต้อง, การล่วงละเมิด, โทษที่เกิดแต่การละเมิดสิกขาบทโดยมี ๗ สถาน คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต โดยที่อาบัติทั้ง๗กองนี้จัดรวมเป็นประเภทได้หลายอย่างโดยมากจัดเป็น ๒ เช่น (๑) ครุกาบัติอาบัติหนัก ได้แก่ ปาราชิกและสังฆาทิเสส และ (๒) ลหุกาบัติ อาบัติเบา อาบัติ ๕ อย่างที่เหลือ ได้แก่ ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต ส่วนพหุจลลาบัติ อาบัติชั่วยาบ ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสสและพหุจลลาบัติ อาบัติไม่ชั่วยาบ ได้แก่ ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต ส่วนคำว่า อเทสนาคามินี อาบัติที่ไม่พ้นได้ด้วย การแสดง ได้แก่ปาราชิก สังฆาทิเสส และ เทสนาคามินี อาบัติที่พ้นได้ด้วยการแสดงคือเปิดเผยความผิดของตนส่วน คำว่า อเตกัจฉา เยียวยาแก้ไขไม่ได้ (ปาราชิก) และ สเทกัจฉา เยียวยาแก้ไขได้ ส่วนลักษณะอาการที่ภิกษุจะต้องอาบัติ มี ๖ อย่างคือ (๑) ต้องด้วยไม่ละอาย (๒) ต้องด้วยไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างนี้ (๓) ต้องด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำลง(๔) ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร (๕) ต้องด้วยสำคัญ ว่าไม่ควรในของที่ควร (๖) ต้องด้วยลืมนสติ เป็นต้น โดยสมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไม่ยอมคืนบาตรที่มีผู้สละให้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระองค์รับสั่งว่าภิกษุทั้งหลายบาตรที่ภิกษุสละให้แล้วจะไม่คืนให้ไม่ได้ภิกษุใดไม่คืน ต้องอาบัติทุกกฏ

บาตรที่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่าเกินกำหนดแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรที่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรที่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่ายังไม่เกิน ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรที่ยังไม่ได้อธิฐาน ภิกษุสำคัญว่าอธิฐานแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรที่ยังไม่ได้วิกัป ภิกษุสำคัญว่าวิกัปแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรยังไม่ได้สละ ภิกษุสำคัญว่าสละแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรยังไม่สูญหาย ภิกษุสำคัญว่าสูญหายแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรยังไม่ฉิบหาย ภิกษุสำคัญว่าฉิบหายแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรยังไม่แตก ภิกษุสำคัญว่าบาตรแตกแล้ว ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรยังไม่ถูกโจรชิงเอาไป ภิกษุสำคัญว่าถูกชิงเอาไป ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์

บาตรที่เป็นนิสัคคีย์ ภิกษุยังไม่สละใช้สอย ต้องอาบัติทุกกฏ

บาตรที่ยังไม่เกินกำหนด ๑๐ วันภิกษุสำคัญว่าเกินกำหนดแล้วใช้สอย ต้องอาบัติทุกกฏ

บาตรที่ยังไม่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิคุไม่แน่ใจใช้สอย ต้องอาบัติทุกกฏ
 บาตรที่ยังไม่เกินกำหนด ๑๐ วัน ภิคุสำคัญว่ายังไม่เกินกำหนดใช้สอย ไม่ต้องอาบัติ^{๒๖}
 ภิคุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ (๑) ภิคุผู้มีอิฐฐานภายใน ๑๐ วัน (๒) ภิคุผู้วิกัปไว้ภายใน
 ๑๐ วัน (๓) ภิคุผู้สละให้ไปภายใน ๑๐ วัน (๔) ภิคุผู้มีบาตรสูญหายภายใน ๑๐ วัน (๕) ภิคุผู้มี
 บาตรฉิบหายภายใน ๑๐ วัน (๖) ภิคุผู้มีบาตรแตกภายใน ๑๐ วัน (๗) ภิคุผู้มีบาตรถูกโจรชิงเอาไป
 ภายใน ๑๐ วัน (๘) ภิคุผู้มีบาตรถูกถือเอาไปโดยวิสาสะภายใน ๑๐ วัน (๙) ภิคุวิกัลจริต (๑๐)
 ภิคุตันบัญญัติ

๓.๒.๔ พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการขอบาตร

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ว่าด้วยบาตรมีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง พระพุทธองค์ได้
 ตรัสเกี่ยวกับข้อห้ามการขอบาตรที่มีรอยซ่อมไว้มีรายละเอียดดังนี้

๑) **พุทธบัญญัติข้อห้ามสำหรับการขอบาตร** เรื่องมีอยู่ว่า ในสมัยนั้น พระผู้มี
 พระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้งนั้น นายช่างหม้อคน
 หนึ่งพิจารณาภิคุทั้งหลายไว้ว่า กระผมจะถวายบาตรแก่พระคุณเจ้าผู้ต้องการบาตร สมัยนั้น ภิคุ
 ทั้งหมดไม่รู้ประมาณออกปากขอบาตรเป็นอันมากพวกภิคุผู้มีบาตรขนาดเล็กก็ออกปากขอบาตร
 ขนาดใหญ่ พวกภิคุผู้มีบาตรขนาดใหญ่ก็ออกปากขอบาตรขนาดเล็กนายช่างหม้อทำบาตรเป็นอันมาก
 ให้ภิคุทั้งหลายจนไม่สามารถทำการค้าขายอย่างอื่นตนเองก็หาเลี้ยงชีพไม่พอ ทั้งบุตรภรรยาที่พลอย
 ลำบากไปด้วยพวกชาวบ้านตำหนิ ประณามไฉนพวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงไม่รู้ประมาณ
 ออกปากขอบาตรเป็นอันมากเล่า นายช่างหม้อทำบาตรเป็นอันมากให้ภิคุทั้งหลายจนไม่สามารถทำ
 การค้าขายอย่างอื่นตนเองก็หาเลี้ยงชีพไม่พอ ทั้งบุตรภรรยาที่พลอยลำบากไปด้วยพวกภิคุได้ยิน
 ชาวบ้านตำหนิ ประณาม บรรดาภิคุผู้มกน้อย พวกกันตำหนิ ประณาม ครั้นภิคุทั้งหลายตำหนิภิคุ
 เหล่านั้นโดยประการต่าง ๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ (พระพุทธองค์)
 ทรงห้ามขอบาตรพระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุทรงสอบถามภิคุว่า
 ภิคุทั้งหลายทราบว่า พวกภิคุไม่รู้ประมาณออกปากขอบาตรเป็นอันมากภิคุทั้งหลายทูลรับว่า จริง
 พระพุทธเจ้าข้าพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า ภิคุทั้งหลาย ไฉนโมฆบุรุษเหล่านั้นจึงไม่รู้
 ประมาณออกปากขอบาตรเล่า ภิคุทั้งหลายการกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส
 หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลยครั้นตำหนิแล้วจึงทรงแสดงธรรมีกถาแล้วตรัสกับ
 ภิคุทั้งหลายว่า ภิคุทั้งหลายภิคุไม่พึงออกปากขอบาตรรูปใดขอต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๗}

๒) **พุทธบัญญัติสำหรับขอบาตร** เรื่องมีอยู่ว่า สมัยนั้น บาตรของภิคุรูปหนึ่ง
 แตก เธอมีความยำเกรงว่า พระผู้มีพระภาคทรงห้ามการออกปากขอบาตร จึงไม่ออกปากขอบาตร
 เที้ยรับบิณฑบาตด้วยมือทั้งสองพวกชาวบ้านจึงตำหนิ ประณามโพนทะนาว่า ไฉนพวกพระสมณะ
 เชื้อสายศากยบุตรจึงเที้ยรับบิณฑบาตด้วยมือทั้งสองเหมือนพวกเดียรฉัตรเล่า พวกภิคุได้ยินชาวบ้าน

^{๒๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒ /๖๐๘/๑๒๗.

^{๒๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒ /๖๐๙-๖๑๒/๑๒๗-๑๓๐.

ตำหนิ ประณามจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับผิดชอบต่อภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ภิกษุผู้มีบาตรหายหรือบาตรแตกออกปากขอบาตรได้^{๒๘}

๓.๒.๕ ข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร

พระพุทธเจ้าได้วางแบบอย่างหรือ แนวทางไว้เกี่ยวกับข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร ตรีที่ว่า บาตรที่ชื่อว่า มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง คือ บาตรไม่มีรอยซ่อม หรือมีรอยซ่อมเพียง ๑ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๒ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๓ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๔ แห่งบาตรที่ชื่อว่า ไม่มีรอยซ่อม ได้แก่บาตรไม่มีรอยร้าวถึง ๒ นิ้ว บาตรที่ชื่อว่า มีรอยซ่อม ได้แก่ บาตรมีรอยร้าวยาว ๒ นิ้ว บาตรที่ชื่อว่า ใหม่ พระผู้มีพระภาคตรัสมุ่งเอาการออกปากขอมา คำว่า ขอ คือ ออกปากขอ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายาม บาตรเป็นนิสสัยคิยเพราะได้มา คือเป็นของจำต้องสละในท่ามกลางสงฆ์ภิกษุทุกรูปพึงถือบาตรที่อธิษฐานไปประชุม ไม่ควรอธิษฐานบาตรคุณภาพไม่ดีด้วยคิดว่า เราจะเอาบาตรมีค่ามาก ถ้าอธิษฐานบาตรคุณภาพไม่ดีด้วยคิดว่า เราจะเอาบาตรมีค่ามาก ต้องอาบัติทุกกฏภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงสละบาตรที่เป็นนิสสัยคิย

๑) พระพุทธบัญญัติการขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุมิบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ภิกษุมิบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ภิกษุมิบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ภิกษุมิบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ภิกษุมิบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๔ แห่งต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์

ก) พระพุทธบัญญัติ การขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวไว้ว่าภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่งขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่งต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่งต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่งขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๔ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์

ข) พระพุทธบัญญัติ การขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวไว้ว่าภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่งขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์ ภิกษุมิบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๔ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัยคิยปาจิตตีย์

^{๒๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๑๓/๑๓๑.

ค) พระพุทธบัญญัติ การขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวว่า ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อม ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่ง ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่ง ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่งต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์

๒) การปรับอาบัติหรือโทษของภิกษุ ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวถึงการปรับอาบัติหรือโทษของภิกษุ มีดังนี้

ก) ภิกษุขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อม ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุมีบาตรที่ไม่มีรอยช่อม ขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อม ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่งต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์^{๒๙}

ข) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่ง ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อม ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์

ค) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่ง ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่งขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อมขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่งต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์

ง) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อมขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่งขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่งต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์

จ) ภิกษุขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่ง พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่ง ขอบาตรที่ไม่มีรอยช่อมขอบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่ง, ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๒ แห่ง, ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๓ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยช่อม ๔ แห่งต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์

๓) ภิกษุขอบาตรไม่ต้องอาบัติ ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติมีดังต่อไปนี้ (๑) ภิกษุมีบาตรสูญหาย (๒) ภิกษุมีบาตรแตก (๓) ภิกษุขอจากญาติ (๔) ภิกษุขอจากผู้ปวารณา (๕) ภิกษุขอเพื่อภิกษุอื่น (๖) ภิกษุซื้อมาด้วยทรัพย์ของตน (๗) ภิกษุวิกลจริต (๘) ภิกษุต้นบัญญัติ

จะเห็นได้ว่า การที่ภิกษุมีบาตรเป็นเครื่องดำรงชีพ ของภิกษุนั้นการที่ภิกษุจะขอบาตร ก็ต้องมีผู้จัดระเบียบเกี่ยวกับการ แจกบาตรให้แก่ภิกษุ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความถูกต้องในเรื่องนั้นบาตรที่ไม่มีรอยช่อม ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ถ้าหากภิกษุมีบาตรที่มีรอยช่อม ๑ แห่งขอ

^{๒๙} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๑๓/๑๓๑.

บาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ต้องอาบดินสัศคิยปาจิตตีย์ และถ้าภิกษุ มีบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง ต้องอาบดินสัศคิยปาจิตตีย์ เป็นต้น ส่วนภิกษุผู้ไม่ ต้องโทษ ภิกษุผู้มีบาตรสูญหาย ภิกษุผู้มีบาตรแตก ภิกษุขอจากญาติ ภิกษุขอจากผู้ปวารณา ภิกษุขอเพื่อ ภิกษุอื่น ภิกษุซื้อมาด้วยทรัพย์ของตน ภิกษุวิกัลจริต ภิกษุต้นบัญญัติพระพุทธร่องค์ทรงอนุญาติให้สงฆ์ แต่งตั้งภิกษุผู้เปลี่ยนบาตร เบื้องต้น ตรัสว่า ฟังขอให้ภิกษุรับครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศ ให้สงฆ์ทราบด้วยอุตตฤทธิยกรรมวาจาว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมแล้วฟังสมมติ ภิกษุนี้ให้เป็นผู้เปลี่ยนบาตร นี่เป็นญัตติ ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุซื้อนี้ให้ เป็นผู้เปลี่ยนบาตรท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุซื้อนี้ให้เป็นผู้เปลี่ยนบาตร ท่านรูปนั้นฟังนี้ ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นฟังทักท้วง ภิกษุซื้อนี้สงฆ์แต่งตั้งให้เป็นผู้เปลี่ยนบาตร สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่งข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมตอย่างนี้ ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งให้เปลี่ยนบาตร ฟังเรียนพระเถระว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจงเปลี่ยนบาตร ถ้าพระเถระเปลี่ยน ก็พึงถวายบาตรของพระ เถระให้พระเถระรูปที่ ๒ เปลี่ยน ภิกษุจะไม่เปลี่ยนเพราะความสงสารเธอไม่ได้ ภิกษุใดไม่ยอมเปลี่ยน ต้องอาบัติทุกกฏ ไม่ควรให้ภิกษุผู้ไม่มีบาตรเปลี่ยน ควรให้เปลี่ยนเลื่อนลงมาโดยวิธีนี้จนถึงภิกษุใหม่ใน สงฆ์ บาตรใบสุดท้ายท่ามกลางสงฆ์ควรมอบแก่ภิกษุนั้นด้วยสั่งว่า บาตรนี้เป็นของเธอ ฟังใช้จนกว่าจะ แตก ภิกษุนั้นไม่ควรเก็บบาตรไว้ในที่ไม่ควร ไม่ควรใช้สอยโดยวิธีไม่เหมาะสม และไม่ควรทอดทิ้งโดยคิด ว่า ทำอย่างไรบาตรใบนี้จะหาย ฉิบหายหรือแตก' ถ้าเธอเก็บไว้ในที่ไม่เหมาะสมใช้สอยไม่ถูกวิธีหรือ ปล่อยทิ้งต้องอาบัติทุกกฏคุณสมบัติของภิกษุผู้เปลี่ยนบาตร ๕ อย่าง ไม่ลำเอียงเพราะชอบไม่ลำเอียง เพราะชังไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว รู้จักวิธีว่าเป็นอันเปลี่ยนหรือไม่เป็นอัน เปลี่ยน เป็นต้น

๓.๓ การบิณฑบาตและการเก็บรักษาบาตรตามพุทธบัญญัติ

คำว่า บิณฑบาต มาจากภาษาบาลี คือ บิณฑปาต ซึ่งเป็นศัพท์ที่มาจากสองคำรวมกัน แปลว่าอาหารที่ใส่ลงในบาตรพระ อาหารถวายพระ รับประทานอาหารที่เขาใส่ลงในบาตร^{๓๐} ส่วนคำว่า บิณฑ ปาต แปลว่า ก้อนข้าวที่ตัก^{๓๑} แต่ตามตัวพยัญชนะแปลว่าการตกลงแห่งก้อนข้าว แต่โดยความหมาย ของคำนี้แล้วมีความหมายมากกว่านั้นหมายถึงการที่พระภิกษุไม่ต้องหุงหาอาหารเอง ไม่สร้างครัวเอง ไม่ให้เก็บสะสมอาหารให้ภิกษุอาศัยอาหารบิณฑบาต^{๓๒} เดินเพื่อรับการใส่บาตรหรือเดินเพื่อรับ อาหารที่ชาวบ้านถวาย^{๓๓} เป็นต้น

^{๓๐} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๗.

^{๓๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๖.

^{๓๒} พุทธศาสนิกชน, คำสอนสำหรับผู้บวชใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๒.

^{๓๓} สุชีป ปุณฺณานุกาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย- อังกฤษ อังกฤษ - ไทย, หน้า ๑๒๔.

จะเห็นได้ว่า คำว่า บาตร คือ ภาชนะสำหรับรองรับอาหารจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธาได้นำอาหารมาใส่บาตร ของภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ผู้บวชใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา จะได้รับการบอกอนุศาสน์จากพระอุปัชฌาย์ ในขณะที่กำลังทำพิธีการบวชให้ได้รับรู้ อนุศาสน์ ๔ อย่าง มีเครื่องนุ่งห่ม , อาหาร, ที่อยู่อาศัย, ยารักษาโรค ในคำว่าอาหารนี้เอง ที่ได้มาจากการบิณฑบาต เพราะฉะนั้น บาตรจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำรงชีพของภิกษุและสามเณรบาตรนั้น จึงจัดเป็นบริวารถูกต้องตามพระวินัย และมีสิทธิ์มีบาตรได้ ๑ ใบเท่านั้นมากกว่านี้ไม่ได้ อาหารที่ชาวบ้านถวายนี้เรียกว่า บิณฑบาตต้องใช้ลำแข้งของตัวเองเดินไป เขาศรัทธาก็ใส่บาตรให้ เพราะว่าพระภิกษุจะไปหาเอง ทำเองก็ไม่ได้ ปากท้องขึ้นอยู่กับประชาชน การบิณฑบาตเป็นการบริหารร่างกายของภิกษุสามเณรพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ และรู้คุณค่าของอาหาร จะฉันก็ฉันแต่พอดี พอเหมาะฉันด้วยการสำรวมระวัง ไม่ได้ฉันเพื่อเพิ่มพูนกำลังทางเพศ หรือประดับความสวยงาม แต่เพื่อเป็นการตั้งอยู่แห่งอติตภาพ และจากพระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับข้อที่เกี่ยวข้อกับการขบฉันท์ อาหารพระพุทธเจ้าได้บัญญัติถึงวิธีบริโภคที่ดีเพิ่มเติมอีกด้วยเหตุที่เป็นเป้าหมายสำคัญของการบวชคือการหลีกเลี่ยงจากกามจำเป็นจะต้องรู้จักบริโภคปัจจัยที่ได้มาอย่างฉลาด ทั้งนี้เพื่อยกตนให้พ้นจากการเป็นทาสของกามได้อย่างแท้จริง โดยให้พระภิกษุพิจารณาวัตถุประสงค์ของการใช้ปัจจัย ๔ อย่างแยกคาย เป็นต้น

๓.๓.๑ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการบิณฑบาต

ในพระวินัยปิฎกจูฬวรรค ได้กล่าวถึงข้อวัตรเรื่องการบิณฑบาตไว้ดังนี้ ภิกษุถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ภิกษุพึงนุ่งห่มปิดมณฑล คาดประคตเอวห่มผ้าสังฆาฎิที่พับซ้อนกันกลัดลูกตุ้มจะเข้าบ้านพึงปกปิดกายด้วยดีสำรวมด้วยดีมีจักขุทอดลง ไม่เวกผ้า ไม่หวัหระดั่ง พุดเสียงเบาไม่โคลงกายไม่แกว่งแขนไม่โคลงศีรษะไม่เท้าสะเอวไม่คลุมศีรษะ เมื่อเขาถวายข้าวสุกพึงประคองบาตรรับรับบิณฑบาตโดยเคารพมีความสำคัญในบาตรรับบิณฑบาตพอเหมาะสมกับแกงรับเสมอขอบปากบาตร ไม่แลดูบาตรของภิกษุอื่นด้วยมุ้งตำหนินี้คือวัตรของภิกษุผู้เทียวบิณฑบาต^{๓๔}

๓.๓.๒ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการฉันอาหารในบาตร

ในพระวินัยปิฎก จูฬวรรค ได้กล่าวถึงเรื่องการฉันอาหารในบาตรไว้ดังนี้ภิกษุผู้เฒ่าไม่พึงฉันก่อนจนกว่าข้าวสุกจะทั่วถึงภิกษุทุกรูปฉันบิณฑบาตโดยเคารพมีความสำคัญในบาตรขณะฉันฉันตามลำดับฉันพอเหมาะสมกับแกงไม่ขอแกงหรือกับข้าวมาฉัน ไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่ ไม่ทำคำข้าวให้กลมกล่อม ไม่อ้าปากไว้อวดทำไม่สอดนิ้วมือเข้าปาก ไม่พุดทั้งในปากมีคำข้าวไม่ฉันโยนคำข้าวไม่ฉันกัดคำข้าวไม่ฉันทำแก้มให้ตู่ไม่ฉันสลัดมือไม่ฉันโปรยเมล็ดข้าวไม่ฉันแลบลิ้นไม่ฉันทำเสียงดังจ๊ับๆ ไม่ฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ไม่ฉันเลียมือ ไม่ฉันเลียริมฝีปากมือเปื้อนไม่ควรรับช้อนน้ำ ภิกษุผู้เฒ่าไม่รับน้ำก่อนที่ภิกษุทุกรูปยังฉันไม่เสร็จ ไม่แลดูบาตรของภิกษุอื่นด้วยมุ้งตำหนิ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระธรรมราชาทรงบัญญัติไว้แล้ว

จะเห็นได้ว่า กิจวัตรของพระภิกษุสามเณรโดยการออกเดินถือบาตรเป็นการรับการถวายภัตตาหารหรือสิ่งของจากชาวบ้านในเวลาเช้าซึ่งพระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตเอาไว้ว่าการบิณฑบาตเป็นกิจวัตรของพระภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติคือพระภิกษุสงฆ์ที่จะใคร่จรรจบิณฑบาตควรนุ่งห่ม ให้เรียบร้อยจะเข้าบ้านควรปกปิดกายด้วยดี มีความสำรวม ไม่เวกผ้า ไม่หวัหระดั่ง ไม่โคลงกาย ไม่แกว่ง

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๒/๒๗๑ - ๒๗๔.

แขน ไม่โคลงศีรษะ ไม่เท้าสะเอว ไม่คลุมศีรษะเมื่อเขาถวายข้าวสุก พึงประคองบาตรรับรับอาหาร บิณฑบาตด้วยเศวตพ ไม่แลดูบาตรของภิกษุอื่นด้วยมุงตำหนินี้คือวัตรของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตโดยมีการประพฤติปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่าการบิณฑบาตเป็นกิจวัตรอันประเสริฐเรียกว่า “การโปรดสัตว์” กำารออกบิณฑบาตจึงถือว่าเป็นการเผยพระพุทธานุภาพทางหนึ่งด้วยและการฉันอาหารในบาตร พระภิกษุสงฆ์ มีความสำคัญในบาตรขณะฉัน ไม่อ้าปากไว้อร่า ไม่สอดนิ้วมือเข้าปาก ไม่พูดทั้งในปากมีคำข้าว ไม่ฉันโยนคำข้าว ไม่ฉันกัดคำข้าว ไม่ฉันทำแก้มให้ตุ่ย ไม่ฉันสลัดมือ ไม่ฉันโปรยเมล็ดข้าว ไม่ฉันแลบลิ้น ไม่ฉันทำเสียงดังจับ ๆ ไม่ฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ไม่ฉันเลียมือ ไม่ฉันเลียริมฝีปาก มือเปื้อนไม่ควรรับช้นน้ำ ภิกษุผู้เฒ่าไม่รับน้ำก่อนที่ภิกษุทุกรูปยังฉันไม่เสร็จ เป็นต้น

๓.๓.๓ พุทธบัญญัติการเก็บรักษาบาตร

บาตรเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารของพระภิกษุและสามเณร นับเป็นหนึ่งในเครื่องอัฐบริขาร จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ภิกษุต้องรักษาให้ดี ไม่ให้แตก ไม่ให้รั่ว การทำบาตรในแบบโบราณเป็นลักษณะของการทำด้วยมือซึ่งมีความปราณีต และมีให้ผู้ที่ทำบาตรเดือดร้อน ในสมัยพุทธกาลก็ปรากฏมีเรื่องอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธารามเขตกรุงกบิลพัสดุ์แคว้นสักกะ ครั้งนั้น นายช่างหม้อคนหนึ่งพวกรณาภิกษุทั้งหลายไว้ว่า กระผมจะถวายบาตรแก่พระคุณเจ้าผู้ต้องการบาตร ภิกษุทั้งหลายไม่รู้ประมาณ ออกปากขอบาตรเป็นอันมาก พวกภิกษุผู้มีบาตรขนาดเล็กก็ออกปากขอบาตรขนาดใหญ่ พวกภิกษุผู้มีบาตรขนาดใหญ่ก็ออกปากขอบาตรขนาดเล็ก นายช่างม้วทำบาตรเป็นอันมากให้ภิกษุทั้งหลาย จนไม่สามารถทำการค้าขายอย่างอื่น ตนเองก็หาเลี้ยงชีพไม่พอ ทั้งบุตรภรรยาที่พลอยลำบากไปด้วย พวกชาวบ้านตำหนิว่า ไฉนพวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงไม่รู้ประมาณ ออกปากขอบาตรเป็นอันมากเล่า นายช่างม้วทำบาตรเป็นอันมากให้ภิกษุทั้งหลายจนไม่สามารถทำการค้าขายอย่างอื่น ตนเองก็หาเลี้ยงชีพไม่พอทั้งบุตรภรรยาที่พลอยลำบากไปด้วย”^{๓๔} จากเรื่องนี้ทำให้เราทราบว่าการที่ภิกษุมีบาตรแล้วก็ต้องรู้จักวิธีใช้ และรักษา มิให้ผู้อื่นเดือดร้อน พระพุทธองค์ก็ทรงจัดการกับการรักษาบาตรไว้

๑) พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องการล้างบาตร ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธองค์สั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องภิกษุทั้งหลายเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้านใกล้โกกนทปราสาทพวกชาวบ้านพากันตำหนิประณามโพนทะนาว่าไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้านเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม เป็นต้นเหตุทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่าภิกษุทั้งหลายทราบว่พวกภิกษุเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้านจริงหรือภิกษุทั้งหลายทูลรับว่าจริงพระพุทธเจ้าข้าพระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่าภิกษุทั้งหลายไฉนโมฆบุรุษเหล่านั้นจึงเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้านเล่าภิกษุทั้งหลายการกระทำอย่างนี้มีได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลยแล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทขึ้นแสดงดังนี้พึงทำความสำเหนียกว่าเราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้านภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๖}

^{๓๔} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๖๐๙/๑๒๘.

^{๓๖} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๖๓๒/๗๑๐.

ภิกษุต่อไปไม่ต้องอาบัติ คือ (๑) ภิกษุไม่จงใจ (๒) ภิกษุไม่มีสติ (๓) ภิกษุผู้ไม่รู้ (๔) ภิกษุผู้เป็นไข้ (๕) ภิกษุเก็บเมล็ดข้าวออก แล้วเทน้ำล้างบาตรหรือขี้เมล็ดข้าวให้ ละลายหรือเทน้ำล้างบาตรในกระโถนนำไปเทข้างนอก (๖) ภิกษุผู้มีเหตุขัดข้อง (๗) ภิกษุวิกลจริต (๘) ภิกษุต้นบัญญัติ เป็นต้น

๒) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรที่ยังไม่แห้ง ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่ามีภิกษุเอาบาตรไปผึ่งแดดไว้ทั้งที่ยังมีน้ำ บาตรมีกลิ่นเหม็น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่าภิกษุทั้งหลายภิกษุไม่พึงเอาบาตรผึ่งแดดทั้งที่ยังมีน้ำ รูปใดเอาผึ่ง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้เช็ดบาตรเสียก่อนแล้วจึงค่อยผึ่งแดดเก็บไว้ภิกษุทั้งหลายภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้ทั้งที่ยังไม่แห้งรูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตให้เอาบาตรผึ่งแดดก่อนแล้วจึงค่อยเก็บ

๓) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้ในที่ร้อน ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่ามีภิกษุวางบาตรไว้ในที่ร้อน ผีบาตรเสีย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่าภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้ในที่ร้อน รูปใดวาง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้เอาบาตรผึ่งแดดไว้ในที่ร้อนสักชั่วครู่แล้วจึงค่อยเก็บ”^{๓๗}

๔) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไม่มีเชิงรอง ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่ามีภิกษุวางบาตรจำนวนมากที่ไม่มีเชิงรองไว้ในที่แจ้ง บาตรถูกลมพายุพัดกลิ้งตกแตกภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตที่วางบาตร

๕) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ที่ไม่มีเชิงรอง ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยพุทธกาลมีภิกษุวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ รูปใดวางไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

๖) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้ที่พื้นดิน ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า มีภิกษุคว่ำบาตรไว้ที่พื้นดิน ขอบบาตรสึกหรือ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใช้หญากรองหญ้าที่รองถูกปลวกกัด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใช้ท่อนฝ้ายรอง ท่อนผ้าถูกปลวกกัด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่าภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตชั้นวางบาตรบาตรกลิ้งตกจากชั้นวางแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใช้หม้อปากกว้างเก็บบาตรบาตรครูดสีกับหม้อปากกว้าง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ใช้ถลกบาตร สายโยกไม่มี ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มี

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๒๐-๒๓.

พระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสายโยกเป็นด้ายถัก ภิกษุแขวนบาตรไว้ที่ไม่เดือยข้างฝาบ้าง ที่งาช้างบ้าง บาตรพลัดตกแตก ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงแขวนบาตรไว้ รูปใดแขวนไว้ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๘}

๗) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้บนเตียง ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า มีภิกษุ เก็บบาตรไว้บนเตียงเผลอสตินั่งทับบาตรแตกภิกษุ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนเตียง รูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

๘) พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บบาตรไว้บนกลด ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า มีภิกษุเก็บบาตรไว้บนกลด กลดถูกลมพายุพัดบาตรตกแตกภิกษุ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ รับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงเก็บบาตรไว้บนกลด รูปใดเก็บไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ

๙) พระพุทธบัญญัติ ภิกษุถือบาตรอยู่ผลักบานประตุ ในพระวินัยปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า มีภิกษุถือบาตรอยู่ผลักบานประตุเข้าไปบาตรกระทบบานประตุแตก ภิกษุ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบรับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงถือบาตรผลักบานประตุเข้าไป รูปใดผลักต้องอาบัติทุกกฏ

จะเห็นได้ว่า พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาบาตรก็เพื่อสุขภาพของตัวภิกษุเอง และป้องกันการถูกตีเตียนจากชาวบ้าน พระภิกษุไม่ให้นำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน ภิกษุควรเอาบาตรไปผึ่งแดดไว้เพื่อป้องกันบาตรมีกลิ่นเหม็น ด้วยการเช็ดบาตรเสียก่อนแล้วจึงค่อยผึ่งแดดแล้วจึงค่อยเก็บ ส่วนสถานที่ไม่ควรเก็บบาตรไว้ได้แก่ เก็บบาตรไว้บนกลด เก็บบาตรไว้บนตั่ง ภิกษุไม่พึงแขวนบาตรไว้ไม่ควรอุ้มบาตรแล้วพลักประตุ เป็นต้น

๓.๔ พุทธบัญญัติในการใช้บาตรเพื่อบิณฑบาต

๓.๔.๑ การใช้บาตรเพื่อรับปัจจัย ๔

สำหรับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาภิกษุผู้ดำรงตนเป็นนักบวชเป็นผู้เว้นประกอบอาชีพอื่นมีชีวิตที่ต้องอาศัยผู้อื่นเพราะคำว่า ภิกษุ แปลตามรูปศัพท์ว่าผู้ขอในสิกขาบทวิภังค์ คำว่าภิกษุมีอธิบายว่าชื่อว่าภิกษุเพราะเป็นผู้ขอปัจจัยหมายถึงเหตุเป็นทางให้เกิดผล^{๓๙} ที่มีความหมายในส่วนปัจจัย ๔ เป็นชื่อสาธารณแก่จีวร บาตร เสนาสนะ และเภสัชของภิกษุในพระพุทธศาสนาในส่วนนี้จะขยายความคำว่า บาตร เท่านั้นคำว่า บาตร หมายถึงภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต^{๔๐} บาตรเป็นบริวารที่สำคัญของภิกษุที่ต้องนำติดตัวไปด้วยจะขาดไม่ได้ จำเป็นต้องมีบาตรใช้รับอาหารเลี้ยงชีพ เมื่อย้อนประวัติการใช้บาตรเริ่มมีการใช้มาก่อนสมัยพุทธกาลอย่างเช่นการ

^{๓๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๒๒-๒๓.

^{๓๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖) หน้า ๖๘๖.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

นำผลน้ำเต้า เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ขนาดใหญ่ที่แห้งเอาเมล็ดออกดินเผาอะโหลกไฟเป็นต้นของนักบวช สันยาสิที่ตัดก้านออกและใช้เชือกร้อยเป็นห่วงสำหรับใช้ถือหรือหิ้วหรืออาจจะคล้องที่ป่าด้วยก็ได้เพื่อ ใช้รับอาหารแต่อาหารส่วนใหญ่จะเป็นอาหารสดที่จะต้องนำมาประกอบในการหุงต้มเองแทนที่จะเป็น อาหารที่สุก^{๔๑} มีปกติของการขอตามอย่างพระอริยะคือไม่ออกปากขอเพียงแต่ยืนนิ่งอยู่ด้วยภิกขาจาร วัตรเท่านั้นนี่เป็นอาการขอของพระอริยะทั้งหลายเป็นต้น

๓.๔.๒ พระอุปัชฌาย์บอกการใช้บาตรเป็นกิจวัตรของภิกษุ

บาตร ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือของการบิณฑบาต และบาตรจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็น กรรมกิจ คือกิจที่พระภิกษุสามเณรพึงกระทำเป็นกิจวัตรประจำวันความสำคัญข้อนี้ จะเห็นได้จากที่ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์บอกนิสสัย คือปัจจัย เครื่องอาศัยของบรรพชิต ในวัน อุปสมบทในพระวินัยปิฎกมหาวรรค ได้กล่าวไว้ว่ามีอยู่ ๔ ประการได้แก่ (๑) อาศัยโภชนะคือค่าข้าวที่ พึงได้ด้วยปลีแข้งเรือพึงทำอุตสาหะในโภชนะคือค่าข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้งนั้นจนตลอดชีวิต (ได้แก่) อติเรกลาภ (๒) อาศัยผ้าบังสุกุลเรือพึงทำอุตสาหะในผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้า ผ้าย ไหมผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน (๓) อาศัยเสนาสนะคือคางไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะ คือ วิหารเรือนมุงแถบเดียว ปราสาทเรือนโล้นถ้ำ (๔) อาศัยยาน้ำมนตร์เนา เธอพึงทำอุตสาหะในยาน้ำมนตร์เนานั้นจนตลอดชีวิตอติเรกลาภคือเนยใสเนยข้นน้ำมันน้ำผึ้งน้ำอ้อย^{๔๒} จะเห็นได้จากกรณี ตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) กรณีตัวอย่างเรื่อง พระมหากัสสปเถระ ท่านมีปกติสมาทานธุดงค์ ๓ ประการอย่างเคร่งครัด คือถือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรและถือการ อยู่ป่าเป็นวัตรจึงได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้ทรงธุดงค์ แม้ท่านถือการอยู่ป่าเป็นวัตรแต่ก็ยังออกมาบิณฑบาตตามหมู่บ้านโดยไม่เลือกรับอาหารบิณฑบาตว่า เป็นบ้านของคนรวยหรือคนจนแม้ว่าท่านจะมีอายุมากแล้วก็ตามท่านก็ยังปฏิบัติข้อบิณฑบาตเป็นวัตร นี้มิได้ขาดตั้งปรากฏความว่าท่านพระมหากัสสปะอยู่ที่ถ้ำปิปลิคุหา อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนักครั้ง นั้นท่านพระมหากัสสปะ หายจากอาพาธนั้นแล้ว มีความคิดตั้งนี้ว่าเราควรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงรา ชคฤห์^{๔๓} มีเทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์ถึงความชวนชวายเป็นให้ท่านพระมหากัสสปะได้บิณฑบาตท่าน พระมหากัสสปะห้ามเทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์แล้วในเวลาเช้าครองอันตราสกถือบาตรและจีวรเข้า ไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ตามทางที่อยู่ของคนจนที่อยู่ของคนกำพร้าและที่อยู่ของช่างหูก^{๔๔} เป็นต้น

๒) กรณีตัวอย่างเรื่องพระมหาโมคคัลลานะ ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระบรม ศาสดาในการอุปการะภิกษุผู้เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยคู่กับพระสารีบุตรพระสารีบุตรเปรียบเหมือน

^{๔๑} พระวิจิตร ฐานุตตโร (เกิดไผ่ล้อม), “วิเคราะห์การใช้บริการของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑). หน้า ๓๓.

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑.

^{๔๓} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมานพรหมอยู่/กล้วยานธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕.

^{๔๔} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕ /๖/๑๗๘-๑๗๙.

มารดาผู้ยังบุตรให้เกิดพระมหาโมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วท่านเป็นอัครสาวกเบื้องขวาเป็นผู้มีฤทธิ์ทานุภาพมากได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางเป็นผู้มีฤทธิ์ท่านก็ยังออกเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรตั้งเนื้อความที่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระได้กล่าวสอนภิกษุทั้งหลายด้วยภาษิตเหล่านี้ว่า เราทั้งหลายถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร, พอใจอาหารในบาตรที่ได้มาด้วยการเที่ยวแสวงหา เป็นผู้มีจิตมั่นคงด้วยดีภายใน จึงทำลายเสนามัจจุราชได้”^{๔๕}

๓) **กรณีตัวอย่างเรื่อง พระอานนท์** ผู้เป็นพุทธอนุชาได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ๕ ประการคือเป็นพหูสูตมีสติมีคตมีความเพียรและเป็นพุทธอุปัฏฐากเพราะท่านอยู่ใกล้ชิดพระศาสดาได้ฟังธรรมที่ทรงแสดงแก่ตนเองและผู้อื่นทรงจำไว้ได้มาก เป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรมในการสังคายนาครั้งที่ ๑ สงฆ์เลือกให้ท่านเป็นผู้สัชชาพระสูตรก็ออกบิณฑบาตเช่นเดียวกันดังปรากฏในพระไตรปิฎกความว่าครั้งนั้นในเวลาเช้าท่านพระอานนท์ครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของสิริวิฑฒคหบดี ท่านเดินทางจากที่ไกลมาสู่วัดเชตวัน อากาศซึ่งร้อนอบอ้าวในเวลาเที่ยงวันทำให้ท่านมีเหงื่อไทรมกายและรู้สึกกระหายน้ำ พอเดินมาใกล้บ่อน้ำแห่งหนึ่งเห็นนางทาสีกำลังตักน้ำ ท่านจึงกล่าวขึ้นว่าประจวบหน้าในหม้อลงในบาตรของท่านอานนท์ในขณะนั้นนางนึ่งคูกเข้าพระอานนท์ยืนโน้มตัวลงรับน้ำจากนางแล้วดื่มด้วยความกระหาย^{๔๖}

๔) **กรณีตัวอย่าง พระองคฺลิมาล** หนึ่งในจำนวนอโศกิมหาสาวกอดีตจอมโจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลา เมื่อบวชเข้ามาแล้วก็ออกบิณฑบาตดำรงชีพเหมือนภิกษุรูปอื่น ๆ ในการออกบิณฑบาต แรก ๆ ผู้คนต่างพากันหวาดกลัววิ่งหนีกันอลหม่าน บ้างก็ขว้างปาก้อนหินใส่ ไม่มีใครถวายบิณฑบาต แม้ทัพพีเดียวแต่ท่านก็ยังออกบิณฑบาตเป็นประจำดังปรากฏความว่า ครั้นเวลาเช้าท่านพระองคฺลิมาลจะครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ก้อนดินที่บุคคลทั้งหลายขว้างไปทางอื่นก็มาตกลงที่กายของท่านพระองคฺลิมาล ท่อนไม้ที่บุคคลทั้งหลายขว้างไปทางอื่นก็มาตกลงที่ กายของท่านพระองคฺลิมาล ก้อนกรวดที่บุคคลทั้งหลายขว้างไปทางอื่นก็มาตกลงที่กายของท่านพระองคฺลิมาล ท่านพระองคฺลิมาลมีศีรษะแตกเลือดไหลบาตรก็แตก ผ้าสังฆาฎิกิขาดเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ^{๔๗}

๕) **กรณีตัวอย่าง เรื่องพระภทฺทิกายาฬิโคธาบุตร** ผู้เกิดในตระกูลสูงเป็นกษัตริย์ที่สละราชสมบัติออกบวชได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เกิดในตระกูลสูง ท่านมักเปล่งอุทานในที่นั้น ๆ เสมอว่า สุขหนอ ๆ ท่านได้บันลือสีหนาทต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (เมื่อก่อน) ข้าพระองค์ เมื่อจะไปไหนนั่งคอยข้างไปเมืองจะนุ่งห่มผ้าก็นุ่งห่มผ้าเนื้อละเอียด เมื่อจะบริโภคน้ำก็บริโภคน้ำแต่ข้าวสาลีที่ราดด้วยเนื้ออันสะอาด บัดนี้ข้าพระองค์มีนามว่าภทฺทิกายะ เป็นโอรสของพระนางกาฬิโคธา เป็นผู้เจริญมีความเพียรต่อเนือง

^{๔๕} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๑๔๙/๕๒๘.

^{๔๖} วคิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๕๖), หน้า ๗๐ - ๗๒.

^{๔๗} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (กัลยาณธมโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒.

ยินดีในอาหารที่บิณฑบาตได้มาไม่ยึดมั่นเพ่งพินิจอยู่ ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร มีความเพียรต่อเนื่อง

๓.๔.๓ การใช้บาตรเป็นส่วนหนึ่งของพุททกิจ

การใช้บาตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพุททกิจคือกิจที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันเพื่อทรงอนุเคราะห์แก่อุภยโลกให้เป็นสุขให้บรรลุมตะธรรม ด้วยพระอภัยาคัยอันเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ไม่ว่าพระพุทธองค์จะประทับอยู่ ณ ที่ใดทั้งในพรรษากาลและนอกพรรษากาลโดยมิได้คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อย ความยากลำบากแต่ประการใด นับตั้งแต่ตรัสรู้ตรารบจนเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลาถึง ๔๕ พรรษาก็มิได้ทรงละพุททกิจ ๕ ประการคือกิจในปรุภัตถกิจในปัจฉิมภัตถกิจในปฐมยามกิจในมัชฌิมยามและกิจในปัจฉิมยามกิจวัตรประจำวันที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญตลอดเรียกว่าพุททกิจมี ๕ ประการคือเวลาเช้าเสด็จบิณฑบาตเวลาเย็นทรงแสดงธรรมเวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุเวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเวทดาเวลาจวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุมธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรด^{๔๘} จากพุททกิจทั้ง ๕ ประการนี้ พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญต่อบาตรและการบิณฑบาต ซึ่งเป็นกิจวัตรที่ทรงประพฤติปฏิบัติไม่ว่าจะเสด็จไป ณ ที่แห่งหนใด ในเวลาเช้าพระพุทธองค์ก็จะเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ดังข้อความที่พระองค์ตรัสกับพราหมณ์ว่า พราหมณ์เราอาศัยหมู่บ้าน หรือตำบลใดในโลกนี้อยู่ในเวลาเช้า เราครองอันตราวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่หมู่บ้านหรือตำบลนั้นเพื่อบิณฑบาต^{๔๙} จากตัวอย่างข้อความนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อ การใช้บาตรที่เป็นการบิณฑบาตเป็นอย่างดีการใช้บาตรเพื่อเป็นการบิณฑบาตจึงมีความสำคัญในฐานะที่พระพุทธเจ้าเป็นถึงพระศาสดาเป็นพระสัมมา สัมพุทธเจ้าก็กระทำเป็นกิจวัตรประจำวันมิได้ขาดหรือที่เรียกว่าพุททกิจ เป็นต้น

๓.๔.๔ การใช้บาตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธุดงค์วัตร

ธุดงค์มาจากคำบาลีว่า ธุดงค (อ่านว่าธุดังคะ) เกิดจากธุด+องค อังคะ หรือ องค์ แปลว่า องค์ประกอบหน่วยหรือหัวข้อในที่นี้หมายถึงคุณสมบัติหรือจะแปลว่าข้อปฏิบัติก็ได้คือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตนหรือคุณสมบัติของผู้ที่ฝึกตนซึ่งแยกเป็นข้อ ๆ ส่วน ธุด (อ่านว่า ธุดะ) แปลว่าผู้ขัดเกลากิเลส ดังนั้นธุดงค์นี้จึงแปลว่าคุณสมบัติของผู้ขัดเกลากิเลสหรือข้อปฏิบัติของผู้ขัดเกลากิเลสคือ การถือข้อวัตรสำหรับพระเพื่อจะได้ขัดเกลากิเลสของตนซึ่งจะช่วยให้มีชีวิตที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมหรือทำหน้าที่ของพระภิกษุได้สมบูรณ์เป็นผู้ มกน้อยชอบสันโดษ และธุดงค์ก็เน้นคุณสมบัติข้อที่เด่น คือเน้นให้มีความมกน้อยสันโดษ ๑๓ ข้อ^{๕๐} ใครถือปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ไม่มีความผิดธุดงค์ จึงเป็นข้อวัตรมี ๑๓ ข้อแบ่งออกได้เป็นหมวด ๆ ในธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อนี้มีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับบาตรและการบิณฑบาต มีดังต่อไปนี้

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๖๘.

^{๔๙} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๔ /๒๔๙- ๒๕๐.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธุดงค์ทำอะไรที่ไหนเพื่ออะไร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๒.

๑) **หมวดที่ ๑ บาตรเกี่ยวเนื่องด้วยจีวร** คือ ปิณฑปาติงคังคะ องค์แห่งผู้ถือเกี่ยว
 ปิณฑปาตเป็นวัตรคำสมาทานว่า อติเรกลาภปฏิภวาปิ ปิณฑปาติงคังคะ สมาதியามิ แปลว่าข้าพเจ้างด
 อติเรกลาภสมาทานองค์แห่งผู้ถือเกี่ยวปิณฑปาตเป็นวัตร^{๕๑} สามารถแบ่งออกได้ดังนี้ (๑) ปังสุกุลิ๊งคะ
 ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร หมายถึงการไม่ยอมรับจีวรที่เขาถวายชอบเที่ยวแสวงหาและใช้เฉพาะผ้าบังสุกุล
 เท่านั้น (๒) เตจิวริ๊งคะ คือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร หมายถึงใช้ผ้าเพียง ๓ ผืนเท่านั้น^{๕๒}

๒) **หมวดที่ ๒ บาตรเกี่ยวเนื่องด้วยปิณฑปาต** คือ ผู้ถือเกี่ยวปิณฑปาตไป
 ตามลำดับเป็นวัตรคำสมาทานว่า โสลุป ป จารปฏิภวาปิ สปทาน จาริ๊งคะสมาதியามิ แปลว่าข้าพเจ้า
 งดการเที่ยวตามใจอยากสมาทานองค์แห่งผู้ถือเกี่ยวปิณฑปาตไปตามลำดับเป็นวัตร สามารถแบ่งเป็น
 ข้อ ๆ คือ (๑) ปิณฑปาติงคังคะถือเกี่ยวปิณฑปาตเป็นวัตรหมายถึงการไม่รับอติเรกลาภอย่างอื่นถือการ
 ฉันทเฉพาะอาหารที่ได้จากการปิณฑปาตเท่านั้น (๒) สปทานจาริ๊งคะถือเกี่ยวปิณฑปาตไปตามแถว
 เป็นวัตรคือการเดินปิณฑปาตไปตามลำดับตามแถวหรือตามแนวซ้ายหรือขวาไม่รับข้ามแถวข้ามฟาก
 ตรงกันข้าม (๓) เอกาสนิ๊งคะ ถือการนั่งฉันทครั้งเดียวเป็นวัตรคือฉันทวันละครั้งเดียวหรือมือเดียว
 เท่านั้น (๔) ปัตตปิณฑิ๊งคะ ถือการฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร (๕) ชลุปัจฉาภัตติงคังคะ ถือการไม่รับ
 ภัตที่เขานำมาถวายภายหลัง^{๕๓}

๓) **หมวดที่ ๓ บาตรเกี่ยวกับเสนาสนะ** คือ เอกาสนิ๊งคะ แปลว่าผู้ถือนั่งฉันท
 อาสนะเดียวเป็นวัตร คือฉันทวันละมือเดียวลุกจากที่แล้วไม่ฉันทอีกคำสมาทาน นานาสนโกชนปฏิภวาปิ
 เอกาสนิ๊ง ค สมาதியามิ แปลว่า ข้าพเจ้างดการฉันทต่างอาสนะสมาทานองค์แห่งผู้ถือนั่งฉันทอาสนะ
 เดียวเป็นวัตร^{๕๔} สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้ (๑) อารัญญิ๊งคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรคือการ
 พักอาศัยหรืออยู่ปฏิบัติธรรมในป่าหรือบริเวณป่าที่ห่างจากบ้านคนโดยกำหนดที่สุด ๕๐๐ รั้วหนูหรือ
 ๒๕ เส้น (๒) รุกขมุถิ๊งคะ ถือ การอยู่โคนไม้เป็นวัตร หมายถึง การพักอาศัยปฏิบัติธรรมอยู่ตามโคน
 ไม้เท่านั้น (๓) อัปโภกาสิ๊งคะ ถือ การอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร หมายถึง การไม่เข้าไปสู่ที่มุงบังไม่ว่าได้
 ต้นไม้ในถ้ำ เป็นต้น (๔) โสสานิ๊งคะ ถือ การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร หมายถึง การอยู่เฉพาะในป่าช้าเท่านั้น
 (๕) ยถาสันถติ กังคะ ถือ การอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็
 ยินดีไปตามนั้น

๔) **หมวดที่ ๔ บาตรเกี่ยวกับความเพียร** คือ ปัตตปิณฑิ๊งคะ แปลว่า ถือฉันท
 เฉพาะในบาตรเป็นวัตร คือไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารเกิน ๑ อย่างคือบาตรคำสมาทานว่า พุติย ภา
 ชนปฏิภวาปิ ปัตตปิณฑิ๊งคะ สมาதியามิ แปลว่า ข้าพเจ้างดภาชนะที่สองสมาทานองค์แห่งผู้ถือฉันท

^{๕๑} บุญเชิด กิตติธรากร, อธิบายวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นโท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

^{๕๒} คณาจารย์โรงพิมพ์เสียงเชียง, คู่มือการเรียนการสอนนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นโท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖ -๒๐๗.

^{๕๓} คณาจารย์โรงพิมพ์เสียงเชียง, คู่มือการเรียนการสอนนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นโท, อ่างแล้ว, หน้า ๒๐๖ -๒๐๗.

^{๕๔} บุญเชิด กิตติธรากร, อธิบายวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นโท, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

เฉพาะในบาตร เป็นวัตร สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้ถือการนั่งเป็นวัตรหมายถึงการอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ คือการยืนการเดินการนั่งเว้นการนอนแม้แต่เอนกายก็ไม่ทำ

จะเห็นได้ว่า ในการบำเพ็ญอุตุงค์ต้องมีความเกี่ยวข้องกับบาตร คือ พระภิกษุต้องใช้บาตรของภิกษุ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลสเป็นเครื่องส่งเสริมสนับสนุนการรักษาศีลและเป็นไปเพื่อความมกน้อยสันโดษผลคือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ง่ายเมื่อศีลบริสุทธิ์แล้วจิตก็ขึ้นสู่สมาธิได้เร็วถ้าปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไม่ถอยหลังก็จะสำเร็จโลกุตตรธรรมเร็ว ผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความดีงามและนำไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา โดยที่เรามีความเข้าใจหรือเรียกกันว่าอุตุงค์วัตร โดยที่บาตรจะมีความเกี่ยวข้อง ปินชปาติกังคะคือการถือเกี่ยววินชปาตเป็นวัตรก็จะหมายถึงการไม่รับอดิเรกลาภอย่างอื่นถือการฉันเฉพาะอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตเท่านั้นถือเกี่ยววินชปาตไปตามแถวเป็นวัตรก็จะหมายถึงการเดินบิณฑบาตไปตามลำดับตามแถวหรือตามแนวซ้ายหรือขวาไม่รับข้ามแถวข้ามฟากตรงกันข้ามการถือการนั่งฉันครั้งเดียวเป็นวัตรก็จะหมายถึงฉันวันละครั้งเดียวหรือมือเดียวเท่านั้น และการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร เป็นต้น

๓.๕. สรุปท้ายบท

การแสวงหาบาตรพระพุทธเจ้าได้มีพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการสะสมบาตร เรื่องภิกษุสะสมบาตร ก็ภิกษุใดทรงอดิเรกบาตร ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ และพระอนุบัญญัติ พระพุทธเจ้าได้กล่าว ภิกษุพึงทรงอดิเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ส่วนวิธีสละบาตรที่เป็นนิสสัคคีย พระพุทธเจ้าได้บัญญัติวิธีการสละบาตรไว้ ๓ ลักษณะด้วยกันคือ (๑) สละแก่สงฆ์ (๒) สละแก่คณะ (๓) สละแก่บุคคล ส่วนบาตรที่เป็นนิสสัคคีย ก็คือบาตรที่ต้องสละให้ภิกษุหรือภิกษุณีรูปอื่นหรือต้องสละสิ่งของ ภิกษุหรือภิกษุณีต้องอาบัติประเภทนี้ ต้องสละสิ่งของที่ทำให้ต้องอาบัติก่อน จึงจะปลดอาบัติตก

การที่ภิกษุมีบาตรเป็นเครื่องดำรงชีพ ของภิกษุนั้นการที่ภิกษุจะขอบาตร ก็ต้องมีผู้จัดระเบียบเกี่ยวกับการ แจกบาตรให้แก่ภิกษุ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความถูกต้องในเรื่องนั้น บาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ถ้าหากภิกษุมีบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่งขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ และถ้าภิกษุ มีบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ เป็นต้น ส่วนพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการขอบาตร พุทธบัญญัติข้อห้ามสำหรับการขอบาตร พุทธบัญญัติสำหรับขอบาตร ข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร พระพุทธเจ้าได้วางแบบอย่างหรือ แนวทางไว้เกี่ยวกับข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร ไว้ว่า บาตรที่ชื่อว่า มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง คือ บาตรที่ไม่มีรอยซ่อม หรือมีรอยซ่อมเพียง ๑ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๒ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๓ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๔ แห่งบาตรที่ชื่อว่า ไม่มีรอยซ่อมได้แก่บาตรที่ไม่มีรอยร้าวถึง ๒ นิ้ว ถ้าภิกษุใดออกปากขอมา คือ ออกปากขอ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายาม บาตรที่เป็นนิสสัคคียเพราะได้มาเป็นของจำต้องสละ ในท่ามกลางสงฆ์ภิกษุพึงถือบาตรที่อธิษฐานไปประชุม ภิกษุพึงสละบาตรที่เป็นนิสสัคคีย ส่วนภิกษุผู้ที่ขอบาตรแล้วไม่ต้องอาบัติ ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวไว้ว่า มีดังต่อไปนี้ (๑) ภิกษุมีบาตรสูญหาย (๒) ภิกษุมีบาตรแตก (๓) ภิกษุขอจากญาติ (๔) ภิกษุขอจากผู้ปวารณา (๕) ภิกษุขอเพื่อภิกษุอื่น (๖) ภิกษุซื้อมาด้วยทรัพย์ของตน (๗) ภิกษุวิกัลจริต (๘) ภิกษุต้นบัญญัติ เป็นต้น

พระพุทธรูปเกี่ยวกับประวัติการบิณฑบาต ภิกษุควรนุ่งห่มปิดมณฑล คาดประคตเอวห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันกลัดลูกคุดมจะเข้าบ้านพึงปกปิดกายด้วยดีสำรวมด้วยดีมีจักขุทอดลง ไม่เว้าผ้าไม่หิวเราะดัง พุดเสียงเบาไม่โคลงกายไม่แกว่งแขนไม่โคลงศีรษะไม่เท้าสะเอวไม่คลุมศีรษะ ส่วนพระพุทธรูปเกี่ยวกับอาหารในบาตร ไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่ ไม่ทำคำข้าวให้กลมกล่อม ไม่อ้าปากไว้อร่าไม่สอดนิ้วมือเข้าปาก ไม่พุดทั้งในปากมีคำข้าว ไม่ฉันโยนคำข้าว เป็นต้น ส่วนพระพุทธรูปเกี่ยวกับการเก็บรักษาบาตร พระพุทธรูปเกี่ยวกับเรื่องการล้างบาตร พระพุทธรูปและกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรที่ยังไม่แห้งพระพุทธรูป และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้ในที่ร้อน การเก็บรักษาบาตรไม่มีเชิงรอง การรักษาบาตรนี้ก็เพื่อสุขภาพของตัวภิกษุเอง และป้องกันการถูกตีเตียนจากชาวบ้าน พระภิกษุไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน ภิกษุควรเอาบาตรไปฝั่งแดดไว้เพื่อป้องกันบาตรมีกลิ่นเหม็น ด้วยการเช็ดบาตรเสียก่อนแล้วจึงค่อยฝั่งแดดแล้วจึงค่อยเก็บ ส่วนสถานที่ไม่ควรเก็บบาตรไว้ได้แก่ เก็บบาตรไว้บนกลด เก็บบาตรไว้บนตั่ง ภิกษุไม่พึงแขวนบาตรไว้ไม่ควรอุ้มบาตรแล้วพลักประตู การใช้บาตรเพื่อบิณฑบาต ก็จะเป็นการใช้บาตรเพื่อรับปัจจัย ๔ พระอุปัชฌาย์บอกการใช้บาตรเป็นกิจวัตรของภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์บอกนิสสัย คือปัจจัย เครื่องอาศัยของบรรพชิต การใช้บาตรเป็นส่วนหนึ่งของพุทธกิจ การใช้บาตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธุดงค์วัตร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยเกี่ยวกับบาตร เป็นการแสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดึงงามและประโยชน์สุขของสังคมเป็นที่ตั้ง การมีวินัยก็เพื่อควบคุมจิตใจให้มีธรรม มีการแสดงออกทางการกระทำและคำพูดอันสำรวม และเพื่อเป็นตัวอย่างอันดีงาม ชักจูงผู้อื่นให้ทำตาม ถ้าพระภิกษุสงฆ์ประพฤติตามพระธรรมวินัยสม่ำเสมอ ย่อมมีความเห็นและความประพฤติเป็นอย่างเดียวกัน ทำให้สมาชิกสงฆ์สามารถอยู่ร่วมกันและรักษาหมู่คณะไว้ได้อันเป็นผลดีในการสืบทอดและดำรงรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าเมื่อพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปต่างบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาโดยสมัครใจ จึงต้องถือว่าพระภิกษุสงฆ์ต่างได้แสดง เจตนายอมรับพระวินัยบัญญัติของพระพุทธองค์ทุกประการ และเป็นการให้สัญญาว่าเมื่อบวชแล้ว จะปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่มีอยู่แล้วทั้งสิ้นเหมือนกันโดยตลอด ทั้งนี้การบวชมีจุดมุ่งหมาย เพื่ออบรมผู้บวชให้เป็นคนดีมีศีลธรรมและจัดเป็นบุญกุศลอย่างสูงในความเชื่อของพุทธศาสนิกชน

บทที่ ๔

ประโยชน์ของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเรื่องประโยชน์และคุณค่าพร้อมทั้งจะชี้ให้เห็นภัยอันอาจเป็นอันตรายต่อพระธรรมวินัยเพื่อค้นหาแนวทางป้องกันภัยแห่งพระพุทธศาสนามีรายละเอียดที่จะศึกษา ดังนี้ ๑. ประโยชน์ด้านการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ ๒. ประโยชน์ด้านการพัฒนาพฤติกรรมของพระภิกษุ ๓. ประโยชน์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๔. ประโยชน์ด้านสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๕. สรุปท้ายบท มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ ประโยชน์ด้านการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์

การดำเนินชีวิตสำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้น มีข้อระเบียบปฏิบัติเฉพาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ ตามพระวินัยปิฎก ดังนี้

๔.๑.๑ การรักษาข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์

บาตรที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้ได้ โดยที่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ นั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ในหลักฐานชั้นปฐมภูมิ พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปัตตวรรค พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงลักษณะของบาตรไว้ดังนี้ บาตร ได้แก่บาตร ๒ ชนิด คือ บาตรเหล็ก และบาตรดินเผา บาตรมี ๓ ขนาด คือ (๑)บาตรขนาดใหญ่ ที่ชื่อว่า บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๒ ทะนาน จุกของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ ๑ จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น (๒)บาตรขนาดกลาง ที่ชื่อว่า บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๑ ทะนานจุกของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น (๓)บาตรขนาดเล็กที่ชื่อว่า บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกจากข้าวสารครึ่งทะนานจุกของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้นบาตรมีขนาดใหญ่กว่านั้นเป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้ บาตรมีขนาดเล็กกว่านั้นก็เป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้^๑ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้เชิงบาตรชนิดต่างๆ รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฎเราอนุญาตเชิงบาตร ๒ ชนิด คือ ทำด้วยดีบุก ทำด้วยตะกั่ว^๒

จะเห็นได้ว่าจากพระพุทธบัญญัตินี้ก็เพื่อป้องกันภิกษุไม่ให้เป็นผู้ที่มีความมกมาก และพระพุทธองค์บัญญัติเกี่ยวกับสถานที่ในการโคจรเที่ยวบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณรเอาไว้ที่เรียกว่า โคจรคาม ได้แก่ สถานที่หรือหมู่บ้านที่สามารถเข้าไปเพื่อบิณฑบาตได้และทรงบัญญัติห้ามสถานที่ที่พระภิกษุสามเณรไม่ควรเข้าไปเพื่อบิณฑบาตเรียกว่าสถานที่อโคจร เช่น ร้านขายสุรา ที่อยู่ของหญิงบริการ บ่อนการพนัน และในยุคปัจจุบันนี้ก็ยังมีตัวอย่างให้พบ เช่นข่าวเรื่อง “พระชีร์ธไฟฟ้า บิณฑบาต” เป็นพฤติกรรมของภิกษุชื่อเสียม อายุ ๘๓ ปี พรรษา ๑๑ ที่ออกมารับบิณฑบาตในตอนเช้า โดยจะชีร์ธ ๓ ล้อไฟฟ้าไปตามถนนสายโพธิ์พระยา-ท่าเรือ พระเสียมให้เหตุผลว่า เป็นเพราะร่างกายชราภาพ เดินปฏิบัติกิจของพระสงฆ์ไม่ไหว เพราะอายุมาก ประกอบกับพิการทางหูและต้องสวมแว่น

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔.

^๒ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๒๓ - ๒๒๔/๒๐ - ๒๔.

สายตา^๓ เป็นต้น พฤติกรรมดังกล่าวไม่เหมาะสม เนื่องจากชาวบ้านติเตียนได้ ทั้งนี้คำจำกัดความของคำว่า “บิณฑบาต” คือการเดินจาริกไปอย่างสงบ ไม่ออกปากร้องขอ เมื่อรับบิณฑบาตได้พอเพียงก็เดินทางกลับ

๔.๑.๒ การโคจรบิณฑบาต

คำว่าโคจรคามหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจารหมู่บ้านที่ภิกษุไปเที่ยวบิณฑบาตประจำโคจร^๔ หรือ สถานที่ภิกษุเข้าไปได้โดยไม่เสียหายและไม่ผิดพระวินัย ถ้าเป็นหมู่บ้านหรือสถานที่ภิกษุเข้าไปบิณฑบาตเรียกพิเศษว่าโคจรคาม^๕ คือหมู่บ้านที่ภิกษุไปบิณฑบาตเสมอ^๖ ส่วนสถานที่โคจรการบิณฑบาตสถานที่โคจร หมายถึงสถานที่ที่พระภิกษุสามเณรไม่พึงเข้าไปแม้จะเข้าไปเพื่อบิณฑบาตก็ตามเพราะเป็นสถานที่ที่ไม่เหมาะสมกับนักบวชซึ่งเสี่ยงต่อความเสียหายที่จะเกิดขึ้น เช่นร้านขายสุรา ที่อยู่ของหญิงขายบริการ บ่อนการพนัน และสถานที่ใดเสี่ยงต่อความเสียหายไม่เหมาะที่พระภิกษุจะเข้าไปเป็นที่ล่อแหลมต่อการตำหนิติเตียนของชาวบ้านล้วนเป็นที่โคจรทั้งสิ้น ดังเนื้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีหญิงเพศชายเป็นโคจรมีหญิงหม้ายเป็นโคจรมีสาวห้อยเป็นโคจรมีบัณฑิตเป็นโคจรมีภิกษุณีเป็นโคจรหรือมีร้านสุราเป็นโคจรเป็นผู้อยู่คลุกคลีกับพระราชามหาอำมาตย์พระราชเสวยเสวยเสวยด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควรหรือเสพบคเข้าไปนั่งใกล้ตระกูลที่ไม่มีศรัทธาเลื่อมใสไม่เป็นจุดบ่อน้ำมูกดำและบริภาษปรารภนาแต่สิ่งที่มีใช้เป็นประโยชน์ปรารภนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูลปรารภนาแต่สิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่ปรารภนาแต่ความหลุดพ้นจากโยคะแก่พวกภิกษุภิกษุณีอุบาสกและอุบาสิกาเช่นนั้นนี้เรียกว่าอโคจรภิกษุเข้าสู่และเวกบ้านเดินไปตามถนนไม่สำรวจเดินมองข้างมองม้ามองรถมองพลเดินเท้ามองสตรีมองบุรุษมองเด็กชายมองเด็กหญิงมองร้านตลาดมองหน้ามุขเรือนมองข้างบนมองข้างล่างมองทิศน้อยทิศใหญ่ก็ตรัสเรียกว่าอโคจร^๗

ลักษณะการโคจรบิณฑบาตนั้นพระภิกษุสามเณรจะต้องสังเกตทางเข้าออกให้ดีเวลาเย็นรับบิณฑบาตก็ไม่ควรเข้าใกล้หรืออยู่ห่างชาวบ้านเกินไปไม่ควรยืนรอนานหรือเร็วเกินไปดังความที่ปรากฏด้วยข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตความว่าเมื่อจะเข้าสู่ที่อยู่พึงสังเกตทางเข้าออกไม่พึงเข้าออกโดยรีบด่วนไม่พึงยืนไกลเกินไปหรือใกล้เกินไปไม่พึงยืนนานเกินไปหรือเร็วเกินไป^๘ ไม่เดินแข่งปกปิดกายให้ดีมีจีวรห่อตลงไม่เวกผ้าไม่หวัหระดังมีเสียงเบาไม่โคลงกายไม่แกว่งแขนไม่โคลงศีรษะไม่เท้าสะเอวไม่คลุมศีรษะไม่เดินกระโห่ยกปกปิดกายให้ดีสำรวจดีมีจีวรห่อตลงไม่เวกผ้าไม่หวัหระดังมีเสียงเบาไม่โคลงกายไม่แกว่งแขนไม่โคลงศีรษะไม่เท้าสะเอวไม่คลุมศีรษะไม่นั่งรัดเข่าไม่นั่ง

^๓S,new ข่าวสด, “พระชี้รถไฟฟ้าบิณฑบาต”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://news.sanook.com>, [๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

^๕ เกร็ดธรรม, [บทความ], [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.tourwat.com, [๒๓ ส.ค. ๒๕๕๙].

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖). หน้า ๒๗๙.

^๗ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๖๙-๕๗๔.

^๘ วิรัช ศรีเมือง, **วินัยสงฆ์**, (ลำปาง: พิมพ์ที่ลำปางภณทัณฑ์เพ็ญ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

เปียดภิกษุผู้เถระไม่เกียดกันอาสนะภิกษุนวกะไม่นั่งทับสังฆาฏิเมื่อเขาถวายน้ำพึงรับไปล้างบาตรถืออย่างระมัดระวังพึงประคองบาตรรับไว้สำหรับแกงจัดถวายแกงอ่อมเท่ากันทุกรูปรับบิณฑบาตโดยเคารพมีความสำคัญในบาตรรับบิณฑบาตพอเหมาะสมกับแกงรับเสมอขอบปากบาตรภิกษุผู้เถระไม่พึงฉันก่อนจนกว่าข้าวสุกจะทั่วถึงภิกษุทุกรูปฉันบิณฑบาตโดยเคารพมีความสำคัญในบาตรขณะฉันฉันตามลำดับฉันพอเหมาะสมกับแกงไม่ฉันขยุ่มแต่ยอดลงไปไม่ฉันกลบแกงหรือกับข้าวไม่ขอแกงหรือกับข้าวมาฉันไม่แลดูบาตรของภิกษุอื่นด้วยมุ่งดำหนิไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่ ทำคำข้าวให้กลมกลมไม่อ้าปากไว้รอทำไม่สอดนิ้วมือเข้าปาก ไม่พูดทั้งในปากมีคำข้าว ไม่ฉันโยนคำข้าว ไม่ฉันกัดคำข้าว ไม่ฉันทำแก้มให้ตุ่ย ไม่ฉันสลัดมือไม่ฉันโปรยเมล็ดข้าว ไม่ฉันแลบลิ้น ไม่ฉันทำเสียงดังจ๊ับๆ ไม่ฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ไม่ฉันเลียมือ ไม่ฉันขอบาตร ไม่ฉันเลียริมฝีปากมือเปื้อนไม่ควรรับขันน้ำ ภิกษุผู้เถระไม่รับน้ำก่อนที่ภิกษุทุกรูปยังฉันไม่เสร็จ ล้างบาตรอย่างระมัดระวัง เทน้ำลงกระโถนอย่างระมัดระวังกระโถนอย่าเลอะน้ำภิกษุใกล้เคียงอย่าถูกน้ำกระเซ็นสังฆาฏิอย่าถูกน้ำเทน้ำลงบนพื้นดินอย่างระมัดระวัง ไม่เทน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าว เมื่อกลับภิกษุนวกะพึงกลับก่อน ภิกษุผู้เถระกลับทีหลังปกปิดกายด้วยดีไม่เดินกระโหย่ง^๙

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ ทรงบัญญัติก็เพื่อให้พระภิกษุสามเณรจะต้องมีความสำรวมพึงระวังต้องรู้จักคุ้มครองป้องกันตาดูหมิ่นก่อกวนและใจจะต้องทำให้มีความเคารพในอาหารบิณฑบาตเดินไปรับบิณฑบาตตามลำดับตรอกซอยไม่เลือกที่จะรับบิณฑบาตเฉพาะแต่หน้าบ้านของคนรวยเว้นบ้านคนจนภิกษุพึงคุ้มครองทวารสำรวมระวังทำให้เคารพเอื้อเฟื้อแล้วเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับสกุลตามลำดับตรอก

๔.๑.๓ การรักษาข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์เกี่ยวกับกิจกรรมารยาทในการรับบิณฑบาต

กิจกรรมารยาทในการโคจรบิณฑบาตในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงกิริยาอาการของพระพุทธเจ้าเอาไว้ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระภิกษุสามเณร ที่จะได้นำไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติให้สมกับความเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่สมบูรณ์อีกทั้งเพื่อจะได้ยังความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดแก่อุบาสกอุบาสิกาและผู้ที่พบเห็นทั้งหลาย ความว่าเมื่อทรงดำเนิน ทรงก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน ไม่ก้าวพระบาทซ้ายหน้า ไม่ก้าวพระบาทสั้นนัก ไม่ทรงดำเนินเร็วนัก ไม่ทรงดำเนินช้านัก ขณะทรงดำเนินพระชานุกับพระชานูไม่เสียดสีกัน ข้อพระบาทกับข้อพระบาทไม่กระทบกัน ไม่ทรงยกพระอุรสูง ไม่ทรงพระอุรุไปข้างหน้า ไม่ทรงกระแทกพระอุรุ ไม่ทรงส่ายพระอุรุเมื่อทรงดำเนินพระวรกายส่วนบนไหว ทรงดำเนินไม่ใช้กำลังมาก เมื่อทอดพระเนตร ทรงเหลียวดูไปทั้งวรกาย ไม่ทรงแหงนดู ไม่ทรงก้มดู ขณะทรงดำเนิน ไม่ส่ายพระเนตร ทรงทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก ยิ่งกว่านั้นพระองค์ทรงมีพระญาณทัสสนะไม่มีอะไรขวางกันได้เมื่อเสด็จสู่ละแวกบ้าน ไม่ทรงยึดพระวรกาย ไม่ทรงย่อพระวรกาย ไม่ทรงห่อพระวรกาย ไม่ทรงส่ายพระวรกาย^{๑๐} ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้เคยเป็นอัญญเดียรฉัตรย์เข้าหมู่บ้านเข้าเกินไป กลับสายเกินไป แม้เช่นนี้ก็ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติมิให้สงฆ์ยินดี^{๑๑} และตั้งข้อความที่

^๙ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๒/๒๗๐ - ๒๗๒.

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘-๔๗๙.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๓๙-๑๔๑.

ปรากฏในประวัติของพระวังคีสะเถระในอดีตชาติ ความว่า ท่านอุ้มบาตรสำรวมสายตาไม่ลอกแลงพูดพอประมาณ และมองดูเพียงชั่วแอก เทียวบิณฑบาตอยู่^{๑๒}

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า ในการออกบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณร ไม่ควรออกเทียวบิณฑบาตเช้าหรือสายเกินไป ไม่ควรใช้เวลาในการเข้าหมู่บ้านนานเกินไป ไม่ว่าในอดีตจะเคยเป็นใคร เคยประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร แต่เมื่อบวชเข้ามาแล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ พระภิกษุสามเณรจะต้องสำรวมกิริยาอาการแห่งการเดิน ให้มองดูพอประมาณทอดสายตาลงนิดๆชั่วระยะแอก อันเป็นการแสดงถึงลักษณะของผู้มีสติ ผู้มีความสำรวม มีความสงบ สายตาไม่ลอกแลง ไม่กวาดสายตามองไปทั่ว ไม่มองเข้าไปถึงในบ้านของศรัทธาญาติโยม พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสามเณรนั่งห่มให้เรียบร้อย เป็นปริณทล คือ ให้นั่งสงบ โดยด้านบนจะต้องปิดสะดือด้านล่างจะอยู่ตรงกลางระหว่างแข้ง ส่วนการห่มจีวร ต้องห่มคลุมให้เรียบร้อย ไม่เปิดไหล่ ชายจีวรด้านล่างต้องไม่กวัดพ้อน โดยทา ชายจีวรทั้ง ๒ ข้างให้เสมอกันเวลาออกไปบิณฑบาต และทรงอนุญาตให้ใช้ประคดเอวเพื่อกันไม่ให้ผ้าที่นุ่งหลุดบทรบบัญญัติเกี่ยวกับการโคจรบิณฑบาต พระพุทธองค์ทรงบัญญัติห้ามไม่ให้พระภิกษุสามเณรเข้าไปบิณฑบาตยังสถานที่ที่เรียกว่า อโคจร หมายถึง สถานที่ที่ไม่เหมาะสมแก่บรรพชิตเสี่ยงต่อการเสียหายที่จะเกิดขึ้น เช่น ร้านขายสุรา ที่อยู่ของหญิงขายบริการ บ่อนการพนัน เป็นต้น

สถานที่ใดเสี่ยงต่อการตำหนิ ตีเตียนและโพนทะนาของชาวบ้าน ล้วนเป็นที่อโคจรทั้งสิ้น ลักษณะการโคจรบิณฑบาต จะต้องมีความสำรวม ระวัง คุ่มครองทวารทั้ง ๖ สายตามองทอดลงเบื้องต่ำสติสัมปชัญญะอยู่ทุกขณะแห่งการก้าว เดินบิณฑบาตบทรบบัญญัติเกี่ยวกับกิริยามารยาทในการรับบิณฑบาต พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสามเณรรับบิณฑบาตด้วยความเคารพ ให้ความสำคัญในบาตรขณะรับบิณฑบาต ให้รู้จักประมาณในการรับอาหาร ไม่รับจนล้นขอบบาตร ให้รับพอเหมาะกันทั้งข้าวแกงและกับ ให้เพียงพอแก่ความต้องการของร่างกายที่จะเป็นอยู่ได้ภายในวันหนึ่งบทรบบัญญัติเกี่ยวกับการรับอาหารบิณฑบาต พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเนื้อที่ประกอบด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนไม่เห็น เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน และเนื้อที่ตนไม่สงสัยอาหารที่ทำ ด้วยแบ่งทุกชนิด ผักสดทุกชนิด อาหารจำ พวกน้ำ นม น้ำ ผลไม้คั้น ทรงห้ามไม่ให้พระภิกษุรับอาหารจากมือของภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติผู้เข้าไปในละแวกบ้าน จากสกุลที่สงฆ์สมมติว่าเป็นเสชะทรงกำหนดไม่ให้พระภิกษุสามเณรรับอาหารมากเกิน ๓ บาตรในที่นั้นๆ แล้วให้นำมาแบ่งปันกันให้รู้จักประมาณโดยการรับ คือ รับพออิมท้อง รับเพื่อความเอ็นดู เพื่อการรักษา เพื่อการอนุเคราะห์ตระกูลโดยที่พระพุทธเจ้าก็ได้บทรบบัญญัติเกี่ยวกับการแบ่งปันอาหารบิณฑบาต ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรนำอาหารบิณฑบาตมาแบ่งปันกันได้ แบ่งปันให้กับพระอุปัชฌาย์ได้ นำไปแจกแก่พวกคนกินเดนได้ ถวายแก่สงฆ์ได้ ให้เป็นของส่วนบุคคลได้ ให้ภิกษุณีได้ และทรงบัญญัติห้ามไม่ให้พระภิกษุสามเณรภิกษุณีให้ของเคี้ยวหรือของฉั่นแก่อกเจลกปริพาชกปริพาชิกาด้วยมือของตน ห้ามไม่ให้แก่นักแสดงละคร นักฟ้อน เป็นต้น เพื่อให้เขาสรรเสริญคน ห้ามไม่ให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือของตนแก่คฤหัสถ์ แก่นักบวชชาย นักบวชหญิง เป็นต้น อีกทั้งยังบทรบบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับการฉั่นอาหารบิณฑบาต ห้ามการฉั่นปริมปรโภชนะ เมื่อบอกเลิกแล้วห้ามเคี้ยวหรือฉั่นอาหารอีก ห้ามไม่ให้พระภิกษุฉั่นอาหารในเวลาวิกาลห้ามฉั่นอาหารที่ยังไม่มีผู้

^{๑๒} ขุ.ป. (ไทย) ๓๓/๑๒๔/๓๐๖.

ถวาย ห้ามฉันอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ทรงบทบัญญัติเกี่ยวกับกิริยามารยาทในการฉันอาหารบิณฑบาต เอาไว้ในเสขียกัณฑ์มากมาย เช่น ฉันทบิณฑบาตโดยเคารพ ฉันทบิณฑบาตพอเหมาะแก่กับแกง ไม่ทำ คำข้าวให้ใหญ่เกิน ไม่ฉันหาเสียงดังจ๊ับๆ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการฝึกให้มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา และเป็นการรักษาสุขภาพอนามัยด้วย

การเก็บรักษาบาตรก็เช่นกันพระพุทธเจ้าก็ได้บัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับการดูแลรักษาบาตร บาตรเครื่องมือที่ใช้ในการดำรงชีพของพระภิกษุสามเณร จึงต้องมีการดูแลรักษาเป็นอย่างดี เพื่อเป็นการฝึกหัดพัฒนาจิตให้มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ทรงบัญญัติเกี่ยวกับการดูแลรักษาบาตร เอาไว้ ไม่ให้ใช้บาตรรองรับเศษอาหาร ให้เช็ดบาตรเสียก่อนแล้วจึงค่อยผึ่งแดดเก็บไว้ ให้ผึ่งแดดสักชั่วโมงแล้วจึงค่อยเก็บ ทรงอนุญาตที่วางบาตรไม่พึงวางบาตรไว้ที่ริมดั่งไม้ ทรงอนุญาตให้ใช้ถลกบาตร ไม่พึงแขวนบาตรไว้ ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนเตียง ไม่พึงวางบาตรไว้บนตัก ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนกลด ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสามารถใช้บาตรครองได้เพียงใบเดียว หากมีรอยซ่อมไม่เกิน ๕ แห่งห้ามออกปากขอบาตรใบใหม่ ไม่ให้ทำการสะสมบาตร

ดังนั้น ประโยชน์ในด้านการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ เป็นการรักษาข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ เพราะเป็นกิจวัตรของการโคจรบิณฑบาต เพราะพระสงฆ์ต้องออกรับบิณฑบาตทุกเช้า ทั้งนี้ยังเป็นการเกี่ยวกับกิริยามารยาทในการออกรับบิณฑบาต และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระภิกษุสามเณร ที่จะได้นำไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติให้สมกับความเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่สมบูรณ์อีกทั้ง เพื่อจะได้ยังความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดแก่อุบาสกอุบาสิกาและผู้ที่พบเห็นทั้งหลาย

๔.๒ ประโยชน์ด้านการพัฒนาพฤติกรรมของพระภิกษุ

การพัฒนาพฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุสงฆ์ มี ๓ ด้าน ดังนี้

๔.๒.๑ การพัฒนาด้านทางกาย

๑) การอุ้มบาตรทำให้กายสงบ การเดินบิณฑบาตถือได้ว่าเป็นการเดินที่สมบูรณ์แบบท่านติชนัท ฮันท์ ได้กล่าวเอาไว้ในหนังสือเรื่อง เดิน วิถีแห่งสติ, เดินให้ช้าลงและจดจ่อความสนใจของเธอลงไปในแต่ละก้าว มีสติอยู่ในการก้าวแต่ละก้าว ก้าวอย่างระมัดระวังและสงบ ก้าวด้วยอาการดำเนินแห่งพุทธองค์^{๑๓} มุนินั้นอุ้มบาตรเที่ยวไปไม่เป็นไ้ก็สมมติตนว่าเป็นไ้ไม่ควรดูหมิ่นทานว่าน้อยไม่ควรดูแคลนทายกผู้ให้^{๑๔} ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิบาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง^{๑๕} เราจะต้อง

^{๑๓} รสนา โตสิตรกุล แปล, ติช นัท ฮันท์ เขียน, **เดิน วิถีแห่งสติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔.

^{๑๔} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๑๙/๖๖๙.

^{๑๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๔/๗๓.

เดินในลักษณะที่ประทับรอยศานติและความสงบเย็นไว้บนพื้นพิภพนี้เท่านั้น^{๑๖} ฤษัษุทั้งหลาย อริยะสาวกเลี้ยงอัตภาพด้วยอาหาร ที่แสวงหามาได้ด้วยลำแข้ง^{๑๗}

จากข้อความข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า พระภิกษุสามเณรต้องมีความสรวมระว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา จึงส่งผลให้บุคลิกภาพทางกาย มีกายที่สงบการเดินมิใช่เพื่อไปให้ถึงเป้าหมาย จุดประสงค์ของการเดินก็เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันขณะและรื่นรมย์แต่อย่างก้าวที่เดิน การเดินที่ดูเหมือนว่าเป็นการวิ่ง เท้าก็บ่ว่าเราได้ประทับรอยจึงจะทำให้มีกายที่มีความสงบการเดินอุมบาตรในอาการออกบิณฑบาตเป็นการฝึกหัดพัฒนาทางด้านกาย ให้มีความสงบกาย สงบวาจา ต้องทำตัวให้คล้ายกับคนที่เดินไป และต้องไม่แสดงลักษณะท่าทางดูหมิ่น ดูแคลนทานคืออาหารที่ชาวบ้านนำมาถวาย เมื่อพระภิกษุสามเณรมีการกำหนดทุกกิริยาอาการ ทุกอย่างก้าวแล้วก็จะทำให้บุคลิกภาพทางด้านกายมีความสรวม และเมื่อเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านแล้ว ก็ไม่ควรแสดงอาการรีบร้อน ลูกลี้ลูกกลน ไม่ควรกล่าววาจาใดๆ ที่เป็นการขออาหารจากชาวบ้าน จะต้องมีความสรวมกายและวาจา นั่นก็คือจุดมุ่งหมายของการอุมบาตรในอาการบิณฑบาต ก็เป็นไปเพื่อการพัฒนาด้านบุคลิกภาพประการแรกก็คือ ช่วยทำให้มีกายที่สงบ เพราะแต่อย่างก้าวพระภิกษุสามเณรนั้นตั้งอยู่บนฐานของสติสัมปชัญญะ มีจิตใจจดจ่ออยู่ในแต่อย่างก้าวที่เดินไปบิณฑบาตชีวิตของพระภิกษุสามเณรเป็นอยู่ด้วยอาศัยอาหารบิณฑบาตที่ชาวบ้านถวาย เพราะตามพระวินัยนักบวชไม่สามารถที่จะประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้เหมือนกับคฤหัสถ์ พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ละบ้านเรือน ละเครื่องมืออุปกรณ์เลี้ยงชีพแบบชาวบ้าน มีพุทธานุญาตให้ดำรงชีวิตโดยอาศัยลาแข้งของตัวเอง ด้วยการบิณฑบาตหรือรับอาหารบิณฑบาตที่ชาวบ้านถวาย พระภิกษุอาศัยอาหารบิณฑบาตจากศรัทธาญาติโยมดำรงชีพ โดยอาศัยหลักการที่ว่าอาหารบิณฑบาตนี้เพียงเพื่อหล่อเลี้ยงอัตภาพ คือร่างกายนี้ให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ เพื่อกระทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นต่อไป ไม่ใช่บิณฑบาตเพราะเห็นแก่ปากแก่ท้องเห็นแก่ลาภสักการะ เพื่อเลี้ยงชีพตนเองให้อยู่สุขสบาย พระพุทธเจ้าทรงติเตียนภิกษุที่ดำรงชีวิตเพราะเห็นแก่ปากแก่ท้องเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้น

๒) การอุมบาตรก่อให้เกิดความสรวม

การเดินบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณรนั้น จะมีลักษณะพิเศษที่เป็นการกำหนดกิริยาอาหารทุกอย่างที่เดิน โดยการกำหนดรู้ จะต้องมีความสรวมตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นการก้าว การแลดู การก้าวเข้า เป็นต้น เมื่อพระภิกษุสามเณรมีการกำหนดทุกกิริยาอาการ ทุกอย่างก้าวแล้วก็จะทำให้บุคลิกภาพทางด้านกายมีความสรวม และเมื่อเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านแล้ว ก็ไม่ควรแสดงอาการรีบร้อนลูกลี้ลูกกลน ไม่ควรกล่าววาจาใดๆ ที่เป็นการขออาหารจากชาวบ้าน จะต้องมีความสรวมกายและวาจา ดังปรากฏความว่ามิใช่เข้าไปถึงหมู่บ้านแล้วไม่ควรรีบร้อนเข้าไปเรือนตระกูลอุปฐากเป็นผู้ตัดการพูดคุย ไม่ควรกล่าววาจาเกี่ยวกับการแสวงหาของกิน^{๑๘} สมณศากยบุตรจะต้องเป็นผู้ที่มีความสรวมในศีล สรวมในพระปาฏิโมกข์ มีความเพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มองเห็นโทษภัยแม้

^{๑๖} สันติสุข โสภณสิริ แปล, ดิษ นัท ฮันท์ เขียน, **เธอคือศานติ ลานาแห่งลมหายใจและรอยยิ้ม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๙.

^{๑๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๗/๔๘๘-๔๘๙.

^{๑๘} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๑๗/๖๖๙.

เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย จะต้องมีศีลสมบูรณ์^{๑๙} การกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนดุจเปลวเพลิงยิ่งดีกว่าการที่ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวมบริโภคอาหารที่ชาวบ้านเขาถวาย^{๒๐}

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า การกลืนกินก้อนเหล็กแดงยิ่งดีเสียกว่า การที่พระภิกษุสามเณรไม่มีความสำรวม เป็นผู้ทุศีล อาศัยอาหารที่ชาวบ้านเขาถวายบริโภคอยู่ เพราะหากพระภิกษุสามเณรเป็นทุศีล ไม่มีความสำรวมแล้ว ย่อมได้รับผลของกรรมอันหนักยิ่งกว่า ดังพระคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ เป็นต้น

๔.๒.๒ การพัฒนาด้านจิต

๑) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีสมาธิ พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ต้องได้รับการฝึกอบรมให้ปฏิบัติสมาธิภาวนาเกือบตลอดทั้งวัน ท่านเหล่านั้นจะสัมพันธ์กับผู้คนในหมู่บ้านก็ในกรณีของการแสดงธรรม และการรักษาจารีเพื่อหาอาหารประทังชีพไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ฉะนั้น ในเมื่อพระภิกษุสามเณรต้องอาศัยอาหารจากชาวบ้าน ก็อาศัยเหตุคือการบิณฑบาตนี้ เป็นประโยชน์ในการฝึกหัดพัฒนาทางด้านจิตใจ ฝึกจิตให้มีสมาธิอยู่ตลอดเวลาเพราะว่าการเดินบิณฑบาตก็คล้ายกับการเดินจงกรม สามารถใช้เป็นอุบายในการฝึกจิตให้มีสมาธิได้ และสมาธิที่เกิดขึ้นจากการเดินจะต้องอยู่นาน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า สมาธิที่ได้จากการเดินจงกรมตั้งอยู่ได้นาน^{๒๑} ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน เวลาเข้าครองอันตราวาสกถือบาตรและจีวรไม่รักษากายวาจาจิต ไม่ตั้งสติให้มั่นคง ไม่สำรวมอินทรีย์เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคมเธอเห็นมาตุคามนุ่งห่มไม่เรียบร้อยในที่นั้น รากะก็รบกววจิตของเธอ เพราะเห็นมาตุคามนุ่งห่มไม่เรียบร้อย เธอถูกรากะรบกววจิต จึงถึงมีความตายหรือทุกข์ปางตาย การที่เธอบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์นั้น จัดเป็นความตายในวินัยของพระอริยการที่เธอต้องอาบัติเศร้าหมองอย่างใดอย่างหนึ่ง การประพฤติวัตรเพื่อออกจากอาบัติ ตามที่ต่อนั้น จัดเป็นทุกข์ปางตายภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักรักษากายวาจาจิต ตั้งสติให้มั่นคง สำรวมอินทรีย์ เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม^{๒๒}

จากพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่าการออกไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านนั้นต้องได้พบเห็นอะไรต่างๆ มากมายที่ไม่ควรที่อาจจจะรบกววจิตใจ กระตุ้นอารมณ์ให้หลงเพลิดเพลินการไม่มีสติรู้เท่าทันอารมณ์ ไม่สำรวมอินทรีย์ อาจเกิดโทษแก่พรหมจรรย์ได้ และการอุ้มบาตรรอดเดินบิณฑบาตเป็นทางหนึ่งสำหรับการฝึกหัดพัฒนาจิตให้มีสมาธิทุกอย่างก้าว ทุกกิริยาบถจะต้องอยู่บนพื้นฐานของสมาธิให้มีจิตใจจดจ่อ แน่วแน่อยู่กับการอุ้มบาตรด้วยอาการบิณฑบาตไม่ว่าจะเป็นเวลาเดินอุ้มบาตรออกไปบิณฑบาตก็ให้มีสมาธิอยู่กับการเดิน เวลารับประทานอาหารบิณฑบาตก็ให้มีจิตใจแน่วแน่อยู่กับการรับประทานอาหารบิณฑบาต เวลาเดินกลับก็ให้มีสมาธิอยู่กับการเดิน เป็นต้น

๒) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีสติสัมปชัญญะ

พระภิกษุต้องมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่ก่อนจะออกไปบิณฑบาต ขณะกำลังเดินบิณฑบาตอยู่ ทุกอย่างก้าว ทุกอิริยาบถไม่ว่าจะเป็นการเปิดจีวร การเปิดผ้าบาตร การยื่นบาตรออกไปรับอาหาร การปิดผ้าบาตร การเดินกลับเมื่อบิณฑบาตเสร็จแล้ว จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของ

^{๑๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๗/๖๐.

^{๒๐} ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๐๘/๑๒๙.

^{๒๑} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๙/๔๑.

^{๒๒} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓๒/๓๒๒.

สติสัมปชัญญะอยู่เสมอการกำหนดรู้ขณะกำลังเดินบิณฑบาตจัดเป็นกายานุปัสสนาอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการกำหนดรู้กิริยาอาการต่างๆ ของร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการยืน เดิน การเคลื่อนไหว เมื่ออยู่ในกิริยาอาการใดๆ ก็ให้รู้ชัดในกิริยาอาการนั้นๆ ตามหลักสติปัฏฐาน ภิกษุหนึ่งเมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใดๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้น ๆ ด้วยวิธีนี้ ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นกายในกายอยู่^{๒๓} เมื่อมีสติแล้วจะต้องมีสัมปชัญญะควบคู่กันไปด้วย หลักของ สัมปชัญญะ มีอยู่ว่าทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดูทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออกทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร ดังที่พระพุทธองค์เปรียบเทียบเอาไว้ในสูตรที่ ๒ อันว่าด้วยนักรบอาชีพว่า พระภิกษุก็เหมือนกับนักรบ ความว่าภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกไหนบ้างคือ

๑) ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปอาศัยหมู่บ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ เวลาเช้า เธอครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา ไม่รักษาจิต มีสติไม่ตั้งมั่น ไม่สำรวมอินทรีย์ เธอได้เห็นมาตุคามนุ่งห่มไม่เรียบร้อยในหมู่บ้านหรือนิคมนั้น เพราะเห็นมาตุคามนุ่งห่มไม่เรียบร้อยนั้น ราคะ(ความกำหนัด) จึงรบกวนจิตของเธอ เธอถูกราคะรบกวนจิตแล้ว ไม่บอกคืนสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรม^{๒๔}

๒) ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ เวลาเช้า เธอครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต ฯลฯ มีความคิดอย่างนี้ว่า ทางที่ดีเราควรจะไปอารามบอกพวกภิกษุว่า ผู้มีอายุ ผมถูกราคะก่อกวน รุกขาคะครอบงำแล้วไม่สามารถสืบท่อพรหมจรรย์ได้ จักเปิดเผยความท้อแท้ในสิกขา บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์” เธอกำลังเดินไปยังอาราม ยังไม่ทันถึงอาราม ก็เปิดเผยความท้อแท้ในสิกขา บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์ในระหว่างทาง

๓) ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปอาศัยหมู่บ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ เวลาเช้า เธอครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต มีความคิดอย่างนี้ว่า ทางที่ดีเราควรจะไปอารามบอกพวกภิกษุว่า ผู้มีอายุ ผมถูกราคะก่อกวน รุกขาคะครอบงำแล้ว ไม่สามารถสืบท่อพรหมจรรย์ได้ จักเปิดเผยความท้อแท้ในสิกขา บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์เธอจึงไปยังอารามแล้วบอกพวกภิกษุว่า ผู้มีอายุ ผมถูกราคะก่อกวน รุกขาคะครอบงำแล้ว ไม่สามารถสืบท่อพรหมจรรย์ได้ จักเปิดเผยความท้อแท้ในสิกขา บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์

๔) ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ เวลาเช้า เธอครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต มีความคิดอย่างนี้ว่า ทางที่ดีเราควรจะไปอารามบอกพวกภิกษุว่า ผู้มีอายุ ผมถูกราคะก่อกวน รุกขาคะครอบงำ แล้ว ไม่สามารถสืบท่อพรหมจรรย์ได้ จักเปิดเผยความท้อแท้ในสิกขา บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์ เธอจึงไปยังอารามแล้วบอกพวกภิกษุว่า ผู้มีอายุ ผมถูกราคะก่อกวน รุกขาคะครอบงำ แล้ว ไม่สามารถสืบท่อพรหมจรรย์ได้ จักเปิดเผยความท้อแท้ในสิกขา บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์

๕) ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ เวลาเช้า เธอครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต รักษากาย รักษาวาจา รักษาจิต มี

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘-๑๐๙/๑๐๔-๑๐๕.

^{๒๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๖/๑๓๑-๑๓๘.

สติตั้งมั่น สำรวมอินทรีย์ เธอเห็นรูปทางตาแล้วไม่รวมถือไม่แยกถือปฏิบัติเพื่อสำรวม จักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็เป็นเหตุให้เห็นบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงทางหู ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจ เธอกลับจากบิณฑบาต หลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าทึบ ที่แจ้ง ลอม ฟาง เธอไปสู່ป่า ไปสู່โคนไม้ หรือไปสู່เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้ เฉพาะหน้า

จากพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าหากพระภิกษุสามเณรไม่มีสติสัมปชัญญะ ขาดความอดทนเสียแล้ว ก็ยากแก่การดำรงอยู่ในเพศสมณะ อาจจะต้องบอกลาสิกขากลับไปเป็นคฤหัสถ์ก็ได้ ฉะนั้น พระภิกษุสามเณรจึงต้อง ฝึกหัดพัฒนาจิตให้มีสติสัมปชัญญะ ให้มีความอดทน เพื่อรับมือกับกิเลสต่างๆ ที่เกิดขึ้นทุกขณะเวลา ไม่ว่าจะเป็นเวลาอุ้มบาตรออกบิณฑบาตหรือฉันอาหารบิณฑบาต เป็นต้น

๓) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีความสันโดษ พระพุทธองค์ตรัสสอนให้พระภิกษุเป็นผู้มีความสันโดษในการบิณฑบาตตามมีตามได้ ก็เพื่อสอนให้รู้จักประมาณ ไม่ทะเยอทะยาน ในสิ่งซึ่งทำให้เกิดความโลภจนไม่สิ้นสุด อันเป็นทางที่จะให้เกิดความทุกข์ร้อน เป็นทางที่จะนำไปสู่หายนะ เพราะธรรมดาของความโลภนั้นไม่มีขีดจำกัด^{๒๕} ดังมีปรากฏในพระไตรปิฎก ความว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหา ผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ได้บิณฑบาตก็ไม่กระวนกระวาย และได้บิณฑบาตแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญหาเครื่องสลัดออก บริโภคอยู่หนึ่ง เพราะความสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้นั้น จึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่นเพราะภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในการสันโดษด้วยบิณฑบาตนั้น^{๒๖} ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้วพึงรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ ธรรมวินัยนี้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่ใดๆ ก็ไปได้ทันทีเหมือนนกบินไป ณ ที่ใดๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าผู้สันโดษเป็นอย่างนี้แล^{๒๗}

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า สันโดษ เกี่ยวกับบิณฑบาตเอาไว้ว่า ให้แสวงหาอาหารบิณฑบาตแค่พอกุ้มท้อง ไม่ใช่ทำการเก็บสะสมอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตและจะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายวัตถุประสงค์ของการอุ้มบาตรเพื่อรับอาหารบิณฑบาต ยังส่งผลให้มีคุณค่า ด้านการพัฒนาจิต เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความสันโดษในอาหารบิณฑบาต รู้จักประมาณ มีกน้อย การบิณฑบาตเกิดประโยชน์กับตัวพระภิกษุสามเณรเอง ในด้านการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ ให้มีสติสัมปชัญญะ และให้มีความสันโดษ โดยการประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเอาไว้เกี่ยวกับการบิณฑบาต อันว่าด้วยบทบัญญัติต่างๆ ตั้งแต่การนุ่งห่มจีวรจนถึงการดูแลรักษาบาตร เป็นต้น

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ. พุทธทาสกับสวนโมกข์ ประวัติการทำงานของท่านพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๑.

^{๒๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๕/๗๓.

^{๒๗} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๕๙๙-๖๐๓.

๔.๒.๓ ด้านการพัฒนาปัญญา

๑) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดการรู้จักคุณค่าของอาหาร การบิณฑบาตส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาปัญญา ในด้านให้รู้จักคุณค่าของอาหารที่บิณฑบาตได้มา จะต้องทำให้ถูกต้องทั้งสองฝ่าย ข้าวปลาอาหาร ส่วนที่เป็นวัตถุดิบเป็นอาหารทางกาย การฉันอาหารเป็นเรื่องทางฝ่ายธรรมะ ต้องฉันให้ดีฉันให้ถูกวิธี จะต้องฉันชนิดที่เป็นอาหารอย่างฉันอย่างเป็นเหยื่อ อย่างฉันเพื่อสนองกิเลส ข้าวปลาอาหารที่บิณฑบาตมาได้ฉันให้ฉันให้เป็นอาหารทางจิตใจด้วย คือ อย่างฉันเพื่อความเอร็ดอร่อยให้เป็นเหยื่อของกิเลส ฉันเท่าที่เหมาะสมจะหล่อเลี้ยงร่างกายให้ปกติ แล้วจิตใจก็จะได้อาศัยอยู่บนร่างกายที่เป็นปกติ ฉะนั้น จึงต้องฉันอาหารโดยมีธรรมะอยู่ในอาหารที่เข้าไป^{๒๘} ผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาหารที่ผู้อื่นให้ได้อาหารดีเลิศ ก็ไม่กล่าวประจบยกย่องผู้ให้ได้อาหารปานกลางหรือเลวก็ไม่ติเตียนเขาให้เสียน้ำใจนักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี^{๒๙} เราลงจากเสนาสนะแล้วได้เข้าไปบิณฑบาตยังนครได้เข้าไปยืนอยู่ใกล้ๆ บุรุษโรคเรื้อนซึ่งกำลังบริโภคอาหารนั้นด้วยความเอื้อเฟื้อเพื่อบุรุษโรคเรื้อนนั่นใช้มือข้างที่หยิกงอน้อมค้ำข้าวเข้ามาถวายเราและเมื่อใส่ค้ำข้าวลงนิ้วมือของเขาเน่าเพื่อก็ตกลงในบาตรของเราเราจักได้อาศัยผาเรื้อนฉันค้ำข้าวนั้นอยู่ขณะฉัน หรือฉันเสร็จแล้ว เราไม่มีความรังเกียจเลย ภิกษุใดไม่ดูหมิ่นบริโภคปัจจัย ๔ นี้คืออาหารบิณฑบาตที่จะต้องลุกขึ้นยืนรับ บังสุกุลจีวรเสนาสนะคือโคนไม้ ยาดองด้วยน้ำ มูตรเน่าภิกษุนั้นแหละควรอยู่ในทิศทั้ง ๔ ได้^{๓๐} การเสวยพระกระยาหารอย่างรู้จักคุณค่าของอาหาร เพื่อวัตถุประสงค์ ๘ ประการ คือ (๑) ไม่เสวยเพื่อเล่น (๒) ไม่เสวยเพื่อมัวเมา (๓) ไม่เสวยเพื่อประดับ (๔) ไม่เสวยเพื่อตกแต่ง (๕) เสวยเพื่อดำรงพระวรกายนี้ไว้ (๖) เสวยเพื่อยังพระชนม์ให้เป็นไปได้ (๗) เสวยเพื่อป้องกันความลำบาก (๘) เสวยเพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์^{๓๑}

จากพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้สอนให้ภิกษุฉันอย่างรู้จักคุณค่าของอาหารการรู้จักคุณค่าของอาหารก็คือ การรู้จักคุณค่าที่แท้จริงของอาหาร ไม่ใช่คุณค่าเทียมหรือคุณค่าที่แอบแฝงสมณะผู้มีความสงบ ถึงแม้จะได้อาหารที่ไม่ค่อยดี ไม่ประณีตก็ไม่ไปต่อว่าติเตียนชาวบ้านให้ต้องเสียน้ำใจหรือเสียศรัทธา เมื่อได้อาหารอย่างดีหรืออาหารประณีตก็ไม่ยินดี ไม่กล่าวประจบยกย่องผู้ให้ คุณค่าของอาหารที่หล่อเลี้ยงอวัยวะให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ตนและผู้อื่นอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญ คุณค่าของอาหารไม่ใช่อยู่ที่รสชาติของอาหารว่าอร่อยหรือไม่อร่อย ไม่ใช่อยู่ที่ผู้ให้ว่าเป็นคนรวยหรือคนจน

๒) การอุ้มบาตรก่อให้เกิดปัญญารู้จักการปล่อยวาง การออกบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณรในทุกๆวันนั้น เป็นการส่งเสริมให้จิตใจไม่เกิดความยึดมั่นในการสะสม พระภิกษุสามเณรต้องพิจารณาให้รู้จักคุณค่าที่แท้จริงของปัจจัย ๔ โดยเฉพาะอาหารบิณฑบาต จะต้องไม่หลง ไม่ยึดติด ไม่พัวพัน ต้องประกอบด้วยปัญญา มองเห็นโทษ จึงจะสามารถปล่อยวาง พัฒนาจิตให้บรรลุถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ถึงแม้ว่าจะบิณฑบาตได้อาหารมาน้อยก็ฉันด้วยปัญญา หากได้อาหารมากก็รู้จักการแบ่งปัน ไม่เก็บกักตนไว้ด้วยโมหะ โดยหวังว่าจะได้ไม่ต้องออกบิณฑบาตบ่อยๆ อันเป็นการขัดต่อพุทธบัญญัติ

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมกับสุขภาพ ความมีสุขภาพอนามัยทางจิตใจที่ดี, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘.

^{๒๙} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๑๙/๕๕๑.

^{๓๐} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๕/๑๐๕๗-๑๐๖๐/๕๑๒-๕๑๓.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๙-๔๘๐.

ดังเช่นตัวอย่างในเรื่องนี้ท่านเวฬุสสีสะ พระอุปฌาย์ของท่านพระอานนที่อยู่ในป่าท่านเที่ยวบิณฑบาตได้มากมาย เอาข้าวสุกเปล่าไปตากแห้งเก็บไว้ที่อาราม คราวที่ต้องการภัตตาหารก็นำมาแช่น้ำแล้วฉัน นานๆ จึงจะเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า

เวฬุสสีสะ โฉนเธอจึงฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้เล่าเวฬุสสีสะ การกระทำอย่างนี้มีได้ทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส พระพุทธเจ้าจึงได้บัญญัติสิกขาบทว่าภิกษุใดเคี้ยวของเคี้ยวหรือฉันของฉันที่เก็บสะสมไว้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่ชื่อว่า ของที่เก็บสะสมไว้ คือ ของที่ภิกษุรับประเคนในวันนี้แล้วฉันในวันอื่นที่ชื่อว่า ของเคี้ยว คือ ยกเว้นโภชนะ ๕ ยามกาลิก สัตตาหกาลิก และยาวชีวิกอนกนั้น ชื่อว่าของเคี้ยวที่ชื่อว่า ของฉัน ได้แก่ โภชนะ ๕ คือ ข้าวสุก ขนนมกุมมาส ข้าวตูปลา เนื้อ ภิกษุรับประเคนด้วยตั้งใจว่า จะเคี้ยว จะฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุกๆ คำกลืน^{๓๒} ภิกษุได้ข้าวก่ำดี น้ำ ก่ำดี ของขบเคี้ยวก่ำดี ผ้ำก่ำดีแล้วไม่ควรทำการสะสม เมื่อไม่ได้ข้าวเป็นต้นเหล่านั้นก็ไม่พึงสะดุ้งคำว่า ไม่ควรทำการสะสม ได้แก่ ไม่ควรทำคือ ไม่ควรให้เกิด ไม่ควรให้เกิดขึ้นไม่ควรให้บังเกิด ไม่ควรให้บังเกิดขึ้น ซึ่งการสะสมข้าวสุก การสะสมน้ำ ต้ม^{๓๓} ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบพ (นิพพาน)ควรบำเพ็ญกรณียกิจ ควรเป็นผู้กล้าหาญ ชื่อตรงเคร่งครัด วาง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อยมีความประพฤติเบา (มีเพียงบริวาร ๘) มีอินทรียัสงบ มีปัญญา รักษาตนไม่คะนอง (กาย วาจา ใจ) ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย^{๓๔} ภิกษุจึงไม่ควรเป็นผู้ยึดติดในสิ่งเหล่านี้คือ อาหารบิณฑบาต ที่นอนที่นั่ง น้ำ ใช้น้ำ ฉันและการซักผ้าสังฆาฏิที่สกปรกให้สะอาดนี้เหมือนหยาดน้ำ ไม่ติดบนใบบัว^{๓๕}

จากพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่าการอุ้มบาตรเพื่อการบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสามเณร ช่วยขัดเกลาพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีก่น้อย สันโดษ ไม่หลงยึดติดในตระกูลทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งอาหารบิณฑบาต แต่ในบางสถานที่ก็ยากแก่การบิณฑบาต เมื่อออกบิณฑบาตแต่ไม่ได้อาหาร พระภิกษุก็ไม่พึงกระวนกระวาย ไม่สะดุ้ง พึงเป็นผู้รู้จักการกำหนดจิตใจที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ถึงแม้จะได้อาหารมากก็ไม่ทำการสะสม และจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของพระภิกษุต้องเป็นผู้สันโดษในปัจจุบันตามมีตามได้ เมื่อบิณฑบาตได้อาหารมาแล้วพิจารณาฉันเพียงเพื่อยังอัตภาพนี้ให้เป็นไปได้เท่านั้น ไม่เป็นผู้ยึดติดในอาหารนั้น ไม่ว่าจะประณีตหรือเศร้าหมองก็ตาม มากหรือน้อยก็ตาม อาหารของพระภิกษุคืออาหารบิณฑบาตที่ชาวบ้านถวาย ไม่ว่าจะเป็แกง ต้ม ผัก ผลไม้ล้วนแต่เป็นอาหารบิณฑบาตทั้งสิ้น พระภิกษุสามเณรจะต้องไม่ยึดติดในรสของอาหาร ไม่เที่ยวแสวงหาอาหารตามที่ตนชอบใจ พระภิกษุสามเณรเมื่อบิณฑบาตได้อาหารมาแล้ว ก็ไม่ควรยึดติดในอาหารบิณฑบาตนั้นควรฝึกหัดพัฒนาจิตใจให้รู้จักปล่อยวาง เปรียบเสมือนหยาดน้ำที่ไม่ติดบนใบบัว เป็นต้น

^{๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๕๒-๒๕๔/๔๐๗-๔๐๘.

^{๓๓} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๙/๔๔๔-๔๔๕.

^{๓๔} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๐.

^{๓๕} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๙๕/๕๙๒.

๔.๓ ประโยชน์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จุดมุ่งหมายของบาตรและการบิณฑบาต คือประโยชน์ที่เกิดแก่ผู้อื่น ผู้วิงัยได้แบ่งกรอบการศึกษาถึงจุดมุ่งหมายของบาตรและการบิณฑบาต ออกเป็น ๒ ประการ คือ เพื่อแสดงธรรมโปรดชาวบ้าน และเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านบำเพ็ญบุญ ผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ การอุ้มบาตรเป็นการแสดงธรรมโปรดชาวบ้าน

จุดมุ่งหมายการออกบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณร ด้านปรีดยะประโยชน์ประการแรก คือ เพื่อแสดงธรรมโปรดชาวบ้านที่ทำบุญตักบาตร เพราะบางครั้งชาวบ้านไม่มีเวลาได้เข้าวัดไปถือศีล ฟังธรรม ก็อาศัยการออกไปบิณฑบาตนี้แสดงธรรมโปรดชาวบ้านให้มีความรู้ความเข้าใจตามแต่ความสามารถ โอกาส และเวลาที่จะอำนวยให้ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ชาวบ้านด้วยธรรมะให้มีหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง อันเป็นหน้าที่ของพระภิกษุ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ความว่าดังมีบทพระบาลีว่า อุโกอัณญญนิสสิตาแปลว่า ทั้งสองฝ่ายอาศัยซึ่งกันและกัน^{๓๖} หมายความว่า ฝ่ายหนึ่งถวายวัตถุสิ่งของปัจจัย ๔ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อีกฝ่ายหนึ่งให้ธรรมะคือหลักในการดำเนินชีวิต เป็นต้นพระพุทธเจ้ายังตรัสอีกว่า ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจิวรบิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลายชื่อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแก่พรหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึงพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสลัดโอฆะออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้^{๓๗}

จากพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเองเวลาเสด็จออกบิณฑบาตในตอนเช้า เมื่อเห็นว่ายังเข้าอยู่ก็จะหาโอกาสไปแสดงธรรมโปรดชาวบ้านก่อนเสมอ ไม่ว่าชาวบ้านนั้นจะอยู่ในชนชั้นวรรณะใด นับถือศาสนาใดก็ตาม พระพุทธองค์ไม่เคยแบ่งแยก หากเขานั้นมีอุปนิสัยพอที่จะรับฟังธรรมได้ ดังเช่นตัวอย่างในเรื่องนี้ วันหนึ่งพระพุทธองค์ออกบิณฑบาตในตอนเช้า เห็นสิ่งคาลกมาณพมีเนื้อตัวเปียกปอนยืนไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่พระองค์จึงทรงแสดงธรรมการไหว้ทิศในอริยวินัยให้ฟังความว่าในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตร และจิวรเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสิ่งคาลก คหบดีบุตร ผู้ลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบนแล้ว ได้ตรัสถามสิ่งคาลก คหบดีบุตร ดังนี้ว่า “คหบดีบุตร เธอลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลายอยู่เพราะเหตุไร” สิ่งคาลก คหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บิดาของข้าพระองค์ก่อนจะตายได้กล่าวไว้อย่างนี้ว่า นี่แน่ะลูก เจ้าพึงไหว้ทิศทั้งหลาย ข้าพระองค์สักการะ เคารพ นับถือบูชาของบิดา จึงลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คหบดี ในอริยวินัย (ธรรมนิยมแบบแผนของพระอริยะ) เขาไหว้ทิศ ๖ กัน

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๙๖.

^{๓๗} ขุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖-๔๘๗.

อย่างนี้ สิ่งกาลกะมาณพุลขอให้พระผู้มีพระภาคแสดงธรรม ตามวิธีการไหว้ทิศ ๖ ในอริยวินัยพระผู้มีพระภาคตรัสว่า คหบดีบุตร อริยสาวกละกรรมกิเลส (กรรมเครื่องเศร้าหมอง) ๔ ประการได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข (ทางเสื่อม) ๖ ประการ แห่งโกศะทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม ๑๔ ประการนี้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปิดท้อทิศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสองทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๘}

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรมจบ สิ่งกาลกะมาณพได้กราบทูลพระพุทธรองค์ว่าภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่างๆ เปรียบเหมือนบุคคผลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดแล้ว สิ่งกาลกะมาณพขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ เป็นสภะที่พึงแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา เพราะอาศัยเหตุแห่งการออกไปบิณฑบาตของพระผู้มีพระภาคเจ้า สิ่งกาลกะมาณพจึงได้ฟังธรรมเกี่ยวกับการไหว้ทิศในอริยวินัยในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองต่อไป

จะเห็นได้ว่า ในการออกไปบิณฑบาตของพระภิกษุสามเณร เมื่อมีเวลาและโอกาสที่เหมาะสมก็ควรกล่าวสอนธรรมะให้ชาวบ้านได้ฟังบ้าง ดังตัวอย่างอีกท่านอัครสาวกที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา คือ ท่านพระอัสสชิ ท่านก็เป็นตัวอย่างในเรื่องการแสดงธรรมโปรดในขณะอุ้มบาตรไปบิณฑบาตในบ้าน ตอนที่ท่านกำลังบิณฑบาตอยู่ อุปติสสะ (พระสารีบุตร) เห็นลักษณะกิริยาอาการของท่านพระอัสสชิเข้าก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใส เมื่อมีโอกาสเหมาะก็เข้าไปถามธรรมะกับพระอัสสชิว่าใครเป็นศาสดา มีคำสอนว่าอย่างไร พระอัสสชิกกล่าวธรรมโดยปริยายว่าธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุพระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้นและความดับแห่งธรรมเหล่านั้นพระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้^{๓๙} จนทำให้อุปติสสะ(พระสารีบุตร)ได้ดวงตาเห็นธรรม หันมานับถือพระพุทธศาสนาต่อมาท่านออกบวชเป็นที่รู้จักกันในนามว่าพระสารีบุตรและได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นอัครสาวกเบื้องขวา เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเวลาต่อมาจากตัวอย่างที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พุทธบริษัท ๔ อันได้แก่ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ต่างก็มีความสำคัญในการรักษาสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ต่างฝ่ายต่างก็มีหน้าที่เกื้อกูลกันและกัน พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเอาไว้ในสิ่งกาลกะมาณพว่า ฝ่ายคฤหัสถ์มีหน้าที่ปฏิบัติต่อพระสงฆ์คือ (๑)จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา (๒)จะพูดสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา (๓)จะคิดสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา (๔)เปิดประตูต้อนรับ (๕)ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพส่วนพระสงฆ์ก็มีหน้าที่ให้ธรรมแก่ชาวบ้าน สอนให้ชาวบ้านรู้จักหลักการในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ ๑)ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒)ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓)อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ๔)ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง เป็นต้น

๔.๓.๒ การอุ้มบาตรเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านบำเพ็ญกุศล

จุดมุ่งหมายของการออกไปบิณฑบาตด้านปรัถยะประโยชน์ ยังเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านได้บำเพ็ญบุญในทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่าการบำเพ็ญบุญหรือเหตุให้เกิดบุญนั้นมี ๓ ประการ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ ความว่าภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้ คือ (๑)บุญกิริยาวัตถุที่เสร็จด้วยทาน (๒)บุญกิริยาวัตถุที่เสร็จด้วยศีล (๓)บุญกิริยาวัตถุที่เสร็จด้วยภาวนา เป็นต้น

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒ - ๒๔๔/ ๑๙๙-๒๐๐.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓-๗๔.

ผู้หวังประโยชน์สุขควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่าที่ให้เกิดผลติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร คือควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอและควรเจริญเมตตาภาวนา ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียน^{๔๐} บางครั้งชาวบ้านไม่มีโอกาสได้เข้าวัดมาทำบุญ รักษาศีล และฟังธรรม เพราะว่ามีหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบ มีครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดู การตั้งกัลยาณจิตออกบิณฑบาต โปรดชาวบ้านให้ได้มีโอกาสทำบุญและรู้จักการให้ อีกทั้งเกื้อกูลชาวบ้านให้ได้บำเพ็ญกุศลกรรมมากยิ่งขึ้น ก็เป็นอีกจุดมุ่งหมายหนึ่งของการอุ้มบาตรในทางพระพุทธศาสนาตามหลักพระพุทธศาสนา กรรมเป็นผู้จำแนกสัตว์ให้ดีหรือเลว มนุษย์ก็เป็นไปตามกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ และเกิดมาแล้วก็ต้องตาย จึงไม่ควรประมาท ควรเร่งสร้างสมบำเพ็ญบุญกุศล เพราะเหตุว่า บุญกุศล จะเป็นที่พักของสัตว์ในโลกหน้า ดั่งเนื้อความปรากฏในพระไตรปิฎกว่าสัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาปคือ ผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์ เพราะฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดี สะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้าเพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๔๑} ผู้ทำบุญไว้ ย่อมเพลิดเพลินใจโลกนี้ตายไปแล้วก็ยังเพลิดเพลินใจในโลกหน้า ชื่อว่าเพลิดเพลินใจในโลกทั้งสองเขาย่อมเพลิดเพลินใจว่า เราได้ทำบุญไว้แล้วครั้นไปสู่สุคติ เขายังเพลิดเพลินใจมากขึ้น^{๔๒} หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้นเพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้^{๔๓} บุคคลควรรีบเร่งในการบำเพ็ญบุญ เพราะเหตุว่าหากบุคคลไม่รู้จักรักการทำบุญหรือทำบุญเข้าไปอาจเป็นเหตุให้จิตตกไปสู่อกุศลได้ง่าย จะกลายเป็นคนที่ยินดีในการทำบาปไปเสีย^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า การอุ้มบาตรของพระภิกษุสามเณรอย่างสม่ำเสมอ ยังเป็นอีกแนวทางหนึ่ง ที่ช่วยส่งเสริมให้ชาวบ้านยินดีในการทำบุญสม่ำเสมออันจะช่วยป้องกันมิให้จิตใจเฝือบ่าบ เมื่อชาวบ้านทำบุญแล้วก็ควรทำจิตใจที่มีความพอใจในบุญนั้น ไม่ว่าจะก่อนให้ ขณะกำลังให้ และหลังจากให้ไปแล้ว การอุ้มบาตรของพระภิกษุสามเณร เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทำบุญบ่อยๆ เท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านสั่งสมบุญ อันก่อให้เกิดความสุขทางใจ นอกจากนี้เมื่อกุลบุตรบวชเข้ามาแล้ว หากออกไปบิณฑบาตโปรดโยมแม่โยมพ่อและญาติโยมที่บ้าน ถือว่าเป็นการทดแทนพระคุณของบิดามารดาได้อีกทางหนึ่ง เพราะเป็นการส่งเสริมให้พ่อแม่และญาติโยมมีจิตยินดีในการให้ทาน แม้ในครั้งพุทธกาลก็มีบุตรชายของพราหมณ์ที่ออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ไปบิณฑบาตโปรดมารดาถึงที่บ้าน เพื่อให้มารดาได้เห็นมานับถือพระพุทธศาสนาปัจจุบันตามตลาดในตัวเมือง จะมีแม่ค้าเตรียมอาหารสำหรับขายให้ชาวบ้าน เพื่อตักบาตรพระภิกษุสามเณรในตอนเช้าๆ ซึ่งอาหารเหล่านั้นบางอย่างก็ไม่มีคุณภาพ ไม่มีคุณค่าทางโภชนาการ บ้างก็เตรียมเอาไว้มานานจนอาหารนั้นบูดเน่าเสียก็มี ชาวบ้านบางคนเห็นว่าสะดวก ง่ายดีก็ซื้อถวายพระสงฆ์ถือว่าตนเองได้ทำบุญตักบาตรแล้ว ไม่สนว่าอาหารนั้นจะเป็นอย่างไร เมื่อพระภิกษุสามเณรฉันเข้าไปก็เกิดท้องเสีย ปวดท้องต้องเข้าโรงพยาบาล ฉะนั้น อุบาสกอุบาสิกาจะต้องมีปัญหาพิจารณาให้รู้จักการทำบุญตักบาตรด้วย

^{๔๐} ขุ.อิติ. ๒๕/๖๐/๔๑๒ - ๔๑๖.

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๔๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๒๙.

^{๔๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๔๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๖/๖๗.

๔.๔ ประโยชน์ด้านสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

คำว่า สัญลักษณ์ คือสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น หรือนิยามขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่งโดยความหมายอย่างกว้างท่านกำหนดเอาทั้งในส่วนที่เป็นวัตถุการกระทำและความคิด^{๔๕} ตรงคำในภาษาอังกฤษ ๒ ว่า sign และ symbol ปัจจุบันเป็นหน่วยหนึ่งในวิชาสัญลักษณ์^{๔๖} ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์และวิธีการเครื่องหมาย เครื่องบ่งชี้ สิ่งเสมือน รวมไปถึงคำอุปมา คำอุปมัย ระบบสัญลักษณ์ เครื่องแสดง และการสื่อสาร^{๔๗} ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสื่อความถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นอกเหนือจากตัวมันเอง อินเดียนับเป็นอัครวัฒนธรรมตะวันออกสำคัญสายหนึ่งของโลก มีความเก่าแก่ไม่น้อยไปกว่าวัฒนธรรมสายอื่นๆ เช่น เมโสโปเตเมียในกลุ่มแม่น้ำไทกริสและแม่น้ำยูเฟรติส อินเดียมัยโบราณถือว่าเป็นแหล่งเทพเจ้า มีรูปเคารพปรากฏอยู่มากมายและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีร่องรอยและตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เมื่ออินเดียนยอมรับและนับถือพระพุทธศาสนา เชื่อว่าสัญลักษณ์เหล่านี้ส่วนหนึ่งคงสภาพเดิมไว้ส่วนหนึ่งจะถูกตัดแปลงและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา เช่น จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในประเทศอินเดียนก่อนหน้าที่จะมีการสร้างรูปเคารพนั้น ได้มีการใช้สัญลักษณ์แทนรูปเคารพ ดังปรากฏในศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สถูปที่การหุต และ ศาถุจี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บริเวณเหล่านี้ไม่ได้ค้นพบประติมากรรมของพระพุทธรองค์เลย ปรากฏแต่ว่ามีสัญลักษณ์ต่าง ๆ อยู่ เช่น สถูปที่มีฉัตรปักอยู่ ต้นไม้ นาค ยักษ์ และยักษ์ณี เป็นต้น^{๔๘} จากการสืบค้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เบื้องต้นพบมีการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายต่าง ๆ อยู่ทั่วไป เช่น ในพระวินัยปิฎกพบการใช้หนังสือเป็นสัญลักษณ์ของเตียรถีย์ ปรับอบาบัติแก่ภิกษุผู้ใช้สัญลักษณ์ดังกล่าว^{๔๙} ใช้ต้นไม้ ก้อนศิลา ถอน จอมปลวก เป็นต้น เป็นสัญลักษณ์บอกเขต^{๕๐} ใช้ชวานเป็นสัญลักษณ์แทนความเคารพ^{๕๑} ใช้ดอกบัวแทนสัญลักษณ์แทนบุคคลระดับต่าง ๆ^{๕๒} ใช้บาตร ใช้การปลงผม และหนวดแล้วนุ่งห่มด้วยผ้ากาสาวะเป็น

^{๔๕} ดร.จอห์นพดล วศินสุนทรหม, แนวคิดสัญลักษณ์วิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification), [ออนไลน์],[บทความ], แหล่งที่มา: <http://johnnopadon.blogspot.com> [๕ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๔๖} สัญลักษณ์ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับภาษาศาสตร์แล้ว ต่อมาได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาเชิงวัฒนธรรม (cultural studies) ดูรายละเอียดใน Daniel chandler, “Semiotics of Beginners”, cf. http://www.dominicpetrillo.com/~ed/Semiotics_for_Beginners.pdf. (เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๕), อ้างใน, พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาวิโร/เจนทร), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^{๔๗} ดร.จอห์นพดล วศินสุนทรหม, แนวคิดสัญลักษณ์วิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification), [ออนไลน์], [บทความ], แหล่งที่มา: <http://johnnopadon.blogspot.com> [๕ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๔๘} ปรีชา นุ่นสุข, “หลักฐานโบราณคดีที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://dspace.nstru.ac.th: pdf\[๙ กันยายน ๒๕๕๙\].](http://dspace.nstru.ac.th: pdf[๙ กันยายน ๒๕๕๙].)

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๗๑/๒๔๗.

^{๕๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๕/๘, วิ.ม. (ไทย) ๒/๕๗๖/๑๐๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๙๐/๑๔๖.

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔.

สัญลักษณ์ของการบรรพชาอุปสมบท^{๕๓} ดังจะเห็นจากพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า เช่นภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌาย์พึงประพฤติชอบในสัททวิหาริก วิธีประพฤติชอบในสัททวิหาริกนั้นมีดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สัททวิหาริก ด้วยอุทเทสปริปูจณา โอวาท และอนุศาสน์ ถ้าอุปัชฌาย์มีบาตร สัททวิหาริกไม่มีบาตร อุปัชฌาย์พึงถวายบาตรแก่สัททวิหาริกหรือพึงทำการขวนขวายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บาตรพึงเกิดขึ้นแก่สัททวิหาริก^{๕๔}

จะเห็นได้ว่า บาตรเป็นสัญลักษณ์ และยังของใช้ส่วนตัวของพระ เครื่องใช้สอยประจำตัวของภิกษุบริวารที่จำเป็นแท้จริง คือ บาตร และไตรจีวร ซึ่งต้องมีพร้อมก่อนจึงจะอุปสมบทได้ แต่ได้ยึดถือกันสืบมาให้มีคือ ไตรจีวร บาตร มีดเล็ก เข็ม ประคดเอว ผ้ากรองน้ำ หรือกระบอกกรองน้ำและเมื่อ บาตร เป็นภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาตก็จะเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เป็นบริวารประจำตัวคู่กับไตรจีวร ซึ่งผู้จะอุปสมบทจำเป็นต้องมี จึงจะบวชได้

๔.๔.๑ สัญลักษณ์ด้านพระธรรมวินัย

บาตรเป็นสัญลักษณ์ด้านพระธรรมวินัยถูกพบจำนวนไม่น้อย ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยสื่อถึงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความเป็นผู้มีระเบียบ มีวินัยหากภิกษุ หรือ อุบาสก อุบาสิกา ไม่เชื่อฟังกระต้างกระเดื่องต่ออุปัชฌาย์หรืออาจารย์ ก็จะต้องถูกลงโทษ จากพระไตรปิฎกก็จะพบในเรื่องเจ้าวัชฌลิจฉวีได้กล่าวไว้ว่า พระภิกษุทั้งหลาย สงฆ์พึงคว่ำบาตรอย่างนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า ท่านผู้เจริญขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เจ้าวัชฌลิจฉวีใส่ความท่านพระทัฬหะมัลลบุตรด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงคว่ำบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวีห้ามสมโภคกับสงฆ์ นี่เป็นญัตติห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการคว่ำบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวีห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนิ่งท่านรูปใดไม่เห็นด้วยท่านรูปนั้นพึงทักท้วง เจ้าวัชฌลิจฉวีถูกสงฆ์คว่ำบาตร ห้ามสมโภคกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนิ่งข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้

พระอานนทโกศลเจ้าวัชฌลิจฉวี ท่านพระอานนทโครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของเจ้าวัชฌลิจฉวี ได้กล่าวกับเจ้าวัชฌลิจฉวีดังนี้ว่า วัชฌะสงฆ์คว่ำบาตรท่านห้ามสมโภคกับสงฆ์” ครั้นเจ้าวัชฌลิจฉวีทราบข่าวว่า สงฆ์คว่ำบาตร ห้ามสมโภคกับสงฆ์ จึงสลบล้มลงที่นั่นเองขณะนั้น มิตรอมตย์ญาติสาโลหิตของเจ้าวัชฌลิจฉวี ได้กล่าวกับเจ้าวัชฌลิจฉวีดังนี้ว่า ท่านอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พวกเราจะขอให้พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ยกโทษให้ครั้งนั้นแลเจ้าวัชฌลิจฉวีพร้อมกับโอรสและชายา มิตรอมตย์ญาติสาโลหิตมีฝ่าเปียงผมเปียง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ชบศิระลงแทบพระยุคลบาทแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่าพระองค์ผู้เจริญหม่อมฉันได้กระทำความผิด เพราะความโง่เขลาเบาปัญญาที่ได้ใส่ความพระทัฬหะมัลลบุตรด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ขอพระผู้มีพระภาคจงให้อภัยโทษแก่หม่อมฉันเพื่อความสำรวมต่อไปเถิด^{๕๕}

จะเห็นได้ว่า บาตรเป็นสัญลักษณ์ทางด้านพระธรรมวินัยคือการคว่ำบาตร มิใช่หมายความว่าคว่ำปากบาตรลง แต่หมายถึงไม่พึงรับไทยธรรมในเรือนของอุบาสกผู้ถูกคว่ำบาตร และ

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๓.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๒/๖๒.

^{๕๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๖/๔๔-๔๕.

ส่งข่าวไปในวัดอื่น ๆ ไม่ให้รับไทยธรรมที่อุบาสกนั้นถวาย ไม่ให้ภิกษุทั้งหลายรับภิกษาในเรือนของอุบาสกนั้น และกระทำการคว่ำบาตรด้วยกรรมวาจาสดประกาศพระภิกษุสงฆ์ฟังคว่ำบาตรอุบาสกเป็นผู้ชวนชวายเป็นไม่ใช่ลากไม่ใช่ประโยชน์ดาภิราชภิกษุยุยงภิกษุแตกกันกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า กล่าวติเตียนพระธรรมกล่าวติเตียนพระสงฆ์หลังจากการคว่ำบาตรแล้วหากผู้ที่ถูกคว่ำบาตรสำนึกในความผิด จึงประกาศแก้หม่อมสงฆ์ ดังนั้นบาตรจึงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอยู่การดำรงชีวิตของคุณคนในสังคมอย่างมีระเบียบวินัย เป็นต้น

๔.๔.๒ สัญลักษณ์ด้านงานศิลปะ

บาตรเป็นสัญลักษณ์ด้านงานศิลปะถูกพบจำนวนไม่น้อยที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยสื่อถึงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่นศิลปะด้านพระพุทธปฏิมาเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เป็นการเล่าถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธเจ้าเหมือนภาพที่เล่าเรื่องราวพุทธกิจของพระพุทธองค์ด้วย เริ่มต้นที่ปางประสูติ ปางอุ้มบาตร^{๕๖} ปางมหาภิเนษกรมณ์ปางทรงตรัสพระเมาสี ปางอธิฐานเพศบรรพชิต ปางปัจฉิมขณะ ปางทุกกรกิริยา ปางสดับพิณสามสาย ปางทรงสุบิน ปางทรงรับมรุปายาส ปางลอยถาด ปางทรงรับหญ้าคา ปางสมาธิเพชร ปางมารวิชัย ปางตรัสรู้ ปางถวายเนตร ปางจกรมแก้ว ปางเรือนแก้ว ปางนาคปรก ปางฉันทผลสมอ ไปจนถึงปางปรินิพาน เป็นที่สุด ทุกปางมีที่มาที่ไป และสามารถถ่ายทอดเรื่องราวของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีปัจจุบันมีผู้สร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า ๗๐ ปาง ปางที่เป็นเหตุการณ์ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงตรัสรู้ ในสมัยโบราณนิยมสร้างเพียงปางเดียวคือ ปางมารวิชัย แต่ในสมัยปัจจุบัน มีปางที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรก่อนที่จะบรรลุธรรม ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอีกหลายปางเช่น ปางบำเพ็ญทุกกรกิริยา ปางรับข้าวมรุปายาส ปางเสวยมรุปายาส ปางเสวยบารมีลอยถาด ปางรับหญ้าคา ในสมัยล้านนาตั้งแต่ยุคก่อนล้านนา (เชียงใหม่) มาจนถึงปัจจุบัน ที่ปรากฏปางของพระพุทธปฏิมามากที่สุดได้แก่ปางมารวิชัย ต่อมาจึงเป็นปางสมาธิ ปางลีลา และปางปรินิพานส่วนปางอื่น ๆ พระปางอุ้มบาตรนี้ยังเป็นที่มาของสัญลักษณ์กับการแสดงลักษณะท้องถิ่นหรือลักษณะเฉพาะสกุลช่างอย่างชัดเจนโดยเชื่อมโยงกับศาสนพิธีประจำท้องถิ่น ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่มีจุดประสงค์ในการสร้างเพื่อประกอบศาสนพิธีสำคัญของชาวนครศรีธรรมราช ศิลปะที่บ่งบอกถึงสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนานี้ ก็คือ พระพุทธรูปทรงปางอุ้มบาตร ที่เรียกชื่อด้วยภาษาถิ่นว่า“พระลาก” ซึ่งคำว่าพระลากน่าจะหมายถึงพระพุทธรูปที่ใช้ประกอบในพิธีลากพระ (ชักพระทางบก)พิธีกรรมนี้จะเกิดขึ้นในช่วง ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ตามความเชื่อว่ามีครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเสด็จโปรดพระมารดาเมื่อครบพรรษาจึงเสด็จมายังโลกมนุษย์พุทธศาสนิกชนจึงไปรับเสด็จพระองค์พิธีลากพระเป็นพิธีที่สำคัญอย่างในเมืองนครศรีธรรมราชและลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังปรากฏในเรื่องประวัตินคราให้แก่พระครูอินทร์เม้าผีคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุงแลเมื่อคณะป่าแก้วแต่ก่อนมีพระครูอันดับ ๖ องค์ได้ช่วยการพระราชพิธีตรุษสารทแลงานลากถวายพระราชกุศล^{๕๗}

^{๕๖} องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ สำนักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **สืบศิลป์ สานศรัทธาอนุรักษ์คุณค่า พระบูชา พระเครื่องล้านนา**, (ไม่ปรากฏโรงพิมพ์และ พ.ศ. ที่จัดพิมพ์), หน้า ๒๓ - ๒๔.

^{๕๗} กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, **ชักพระ** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอ็ดสันเพรส, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

นอกจากนี้ตำแหน่งการตีกลองลากพระถือได้ว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญ เพราะในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปรากฏตำแหน่งขุนรินไภริถือศักดินา ๒๐๐ ตำแหน่งดังกล่าวมีมาจนถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย^{๕๕} จึงแสดงให้เห็นว่างานพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีที่สำคัญอย่างมากในท้องถิ่นและเมืองนครศรีธรรมราชเรื่อยมา และจากหลักฐานด้านงานศิลปะทางประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงระยะเวลานี้มีค่อนข้างน้อยแต่ยังคงปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และตำแหน่งขุนนางที่เกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่น(ลากพระ)จึงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องปางอุ้มบาตรที่เป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญประเพณีท้องถิ่นนี้และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับราชธานีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่๓พระพุทธรูปทรงเครื่อง(แบบท้องถิ่น) ถือได้ว่าเป็นกลุ่มรูปแบบที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากกลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องสกุลช่างนครศรีธรรมราชที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอยุธยาโดยมีการสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้กับประเพณีท้องถิ่นคือพระเพณีสกุลลากพระทางบก (ลากพระ, ชักพระ) เป็นสัญลักษณ์และพัฒนาการของพระพุทธรูปที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในสกุลช่างนครศรีธรรมราชจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลาอันสั้น กล่าวคือ รูปแบบที่เกิดขึ้นเป็นรูปแบบศิลปะที่ยังคงมีพื้นฐานมาจากศิลปะอยุธยาและศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นแต่สิ่งที่แตกต่างออกไปอย่างยิ่งคือ ความคิดเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปทรงเครื่องปางอุ้มบาตร

จะเห็นได้ว่า สัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอดีตถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงรูปแบบของพระพุทธรูปในรูปแบบนี้อย่างชัดเจนนัก แต่จากการที่พระพุทธรูปนี้เป็นพระพุทธรูปสำคัญในประเพณีท้องถิ่นจึงทำให้บาตรหรือพระปางอุ้มบาตรนี้เกี่ยวเนื่องกับพระเพณีสกุลดังกล่าวโดยตรง พระพุทธรูปปางอุ้มบาตรที่สกุลช่างนครศรีธรรมราชเป็นงานศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากทัศนคติ และยังเป็นรูปแบบศิลปะของสกุลช่างนครศรีธรรมราชอีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคนั้น มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยาในช่วงดังกล่าวจึงอาจทำให้เกิดการอัญเชิญงานศิลปกรรมจากกรุงศรีอยุธยามายังเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

๔.๔.๓ สัญลักษณ์ด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี

๑) ความเชื่อด้านประเพณีตักบาตรเทโว ประเพณีตักบาตรเทโวมุ่งมีความสำคัญต่อสังคมชาวพุทธ คือวันออกพรรษาได้แก่วันที่สิ้นสุดระยะเวลาการจำพรรษาคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ในวันนี้พระสงฆ์จะประกอบพิธีทำสังฆกรรมซึ่งเรียกว่าวันมหาปวารณาคือการเปิดโอกาสให้ภิกษุด้วยกันว่ากล่าวตักเตือนกันได้ทั้งนี้เพราะในระหว่างพรรษานั้นพระสงฆ์บางองค์อาจมีข้อบกพร่องที่จำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้เป็นวิธีที่จะรู้ถึงข้อบกพร่องของตนทั้งนี้กระทำโดยเปิดเผยไม่ถือเป็นเรื่องที่จะมาโกรธเคืองกันภายหลังหรือเปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัยซึ่งกันและกันการกระทำมหาปวารณาเป็นการสังฆกรรมอย่างหนึ่งแทนการสวดพระปาฏิโมกข์ (พระวินัย) ที่ได้กระทำกันทุกๆ ๑๕ วันในช่วงเข้าพรรษาการตักบาตรเทโวจึงกระทำในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ คือหลังออกพรรษาแล้ว ๑ วันประวัติความเป็นมาของประเพณีการตักบาตรเทโวในสมัยพุทธกาลเมื่อพระสัมมาสัม

^{๕๕} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, บรรณาธิการ, ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช, (นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยลักษณ์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

พุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมและเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาโดยจำพรรษาอยู่ณสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลา ๓ พรรษาและเมื่อออกพรรษาแล้วพระองค์ได้เสด็จกลับยังโลกมนุษย์ณเมืองสังกัสสนครที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จลงมาจากรู้ชั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เรียกตามศัพท์ภาษาบาลีว่าเทโวโรหณะในครั้งนั้นบรรดาพุทธศาสนิกชนผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสเมื่อทราบข่าวต่างพร้อมใจกันไปโปรดตักบาตรเพื่อรับเสด็จกันอย่างเนืองแน่นจนถือเป็นประเพณีตักบาตรเทโวปฏิบัติสืบทอดกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

๒) ความเชื่อด้านไสยศาสตร์ คำว่า ไสยศาสตร์ เป็นวิชาเกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา และ เลขยันต์ ประกอบกับการใช้อำนาจสมาธิจิต การสาธยายเวทมนตร์คาถา การภาวนา และการปลุกเสกศาสตร์มืด หรือการทำคุณไสย ในพจนานุกรมไทยให้คำจำกัดความ คุณไสย ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อทำร้ายอมิตร เป็นศาสตร์ที่ทางวิทยาศาสตร์ไม่อาจจะพิสูจน์ได้ แต่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป และมีคนเชื่อและผู้ปฏิบัติทั่วโลกในแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบของไสยศาสตร์ที่แตกต่างกันออกไป แต่สรุปแล้วไสยศาสตร์ก็คือการทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น โดยผิดแปลกจากกฎของธรรมชาติ เช่น ทำให้สามีภรรยาที่ติดกันทะเลาะและแยกทางกัน ทำให้สาวหลงรักหนุ่มที่เคยเกลียด ซึ่งปกติแล้วจะใช้ไสยศาสตร์มาใช้ในทางที่ชั่วร้าย โดยเฉพาะการทำ คุณไสย ที่เป็นพิธีกรรมเพื่อทำร้ายผู้ไม่เป็นมิตรด้วยการปลุกเสกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าไปในตัว หรือฝังรูปฝังรอย หรือการทำเสน่ห์ยาแฝด ลงนะ จากผู้ที่อ้างตัวว่ามีอาคม ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเป็นพวกที่ทำมาหากินด้วยการหลอกลวงผู้คน หรือที่เรียกว่า พวกสิบแปดมงกุฎ ถึงกระนั้นก็ตามคุณไสยหรือ มนต์ดำยังมีผู้หลงงมงายมาและไสยศาสตร์ถือเป็นศาสตร์ที่ลึกลับมีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ และมีทั่วโลกแม้กระทั่งในเวลาปัจจุบัน แม้รูปแบบจะแตกต่างกัน แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การทำอันตรายต่อผู้คนด้วยวิธีที่ลึกลับ^{๕๙} เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง บาตรแตก หากพูดถึง บาตร หรือ บาตรพระ เชื่อว่าหลายคนคงคุ้นเคยกันดีพอสมควร เนื่องจากบาตรคือหนึ่งในอัฐบริวารที่เป็นของที่พระภิกษุและสามเณรใช้ในการบิณฑบาต โดยพระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ไว้ว่าบาตรมี ๒ ชนิดเท่านั้น คือ บาตรดินเผา และ บาตรเหล็กกรมดำ โดยมีขนาดตั้งแต่ ๒-๑๑ นิ้ว และพระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุใช้บาตรที่ทำจากวัสดุที่มีค่าเช่น เงิน ทอง ทองเหลือง ทองแดง ทว่าในปัจจุบันวัดส่วนใหญ่อนุโลมให้ใช้บาตรที่ทำจากสแตนเลส เนื่องจากทำความสะอาดง่ายและสะดวกต่อการดูแล ส่วนฝาบาตรในสมัยก่อนนั้นทำจากไม้ ก็เปลี่ยนมาใช้เป็นฝาสแตนเลสแทนแต่ในบางที่ในภาคอีสานยังใช้ฝาบาตรที่ทำจากไม้อยู่ นอกจากสัญลักษณ์ที่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับบาตรแตก

บาตรพระแตก ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอยู่กับชาวพุทธมานานหลายร้อยปีว่า บาตร เป็นของที่ใช้กับพระสงฆ์องค์เจ้า ไม่เหมาะที่จะมาปรากฏอยู่ใน เคหสถานโดยทั่วไปเนื่องจากเป็นของสูง ส่วนความเชื่อในเรื่องบาตรแตกนั้นจะปรากฏมากในภาคกลางยิ่งกว่าภาคอื่น เนื่องจากพระสงฆ์จะได้รับ การอบรม ถวายทอดจากพระอุปัชฌาย์ว่าให้ดูแลรักษา บาตร ของตนให้ดีที่สุด เพราะมีความเชื่อว่าพระสงฆ์หนึ่งรูปจะมี บาตร ได้เพียงหนึ่งใบเท่านั้น^{๖๐} ในสมัยโบราณ บาตร ทำจากดินเผาหรือไม้ หากเกิดรูรั่วพระสงฆ์จะต้องขันยาเพื่ออุดรูรั่วนั้นและใช้บาตรนั้นต่อไป จนกว่าจะมีผู้นำบาตรใบใหม่มาถวาย ในกรณีที่มีการแตกหรือชำรุดพระสงฆ์เท่า นั้นที่จะเป็นผู้เก็บรักษา และเก็บไว้ภายในวัด อย่าให้

^{๕๙}Pantip, “มนต์ดำหรือไสยศาสตร์มีจริงไหม”, [บทความ], [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pantip.com/topic/31860849> [๗ ธันวาคม ๒๕๕๕].

^{๖๐}Watakan, ทัศนีย์ บาตรแตก, [บทความ], [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://ghostwiki.blogspot.com/> [๗ ธันวาคม ๒๕๕๕].

ไปตกอยู่ในมือของคนไม่มีศีลธรรม หรือจิตใจไม่ดี และอาจคิดร้ายต่อผู้อื่น เป็นเรื่องที่พระสงฆ์ต้องระวังอย่างมาก

ส่วนสาเหตุที่ต้องมีการเก็บรักษาให้พ้นจากมือของคนจิตใจไม่ดี ไม่มีศีลธรรม เพราะคนจิตใจไม่ดีบางคนอาจนำ บาตร นั้นไปใช้ในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เพื่อให้เกิดผลในทางอาถรรพ์กับผู้ที่ตนมุ่งร้าย เพราะเพียงแค่นำ บาตร นั้น ไปทิ้งไว้ตามเรียกสวนไร่นา หรือนำไปโยนใส่ไว้ใต้ถุนบ้านของคน ที่ตนมุ่งร้าย ก็สามารถทำให้บ้านนั้นเกิดความเดือดร้อน เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง เกิดความแตกแยก และหากผู้ไม่มีศีลธรรมผู้นั้นลงคาถาอาคมกำกับขึ้นส่วนบาตรแตก อาถรรพ์ที่จะเกิดขึ้นกับเจ้าของบ้านหลังนั้นและจะมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น สำหรับการทำให้บาตรแตกนั้นถือว่าเป็นวิฆเนศมนต์ดำที่น่ากลัวมากสำหรับการทำของใส่กัน เหตุเพราะบาตรนั้นเป็นโคจรของพระภิกษุและเป็นจุดรวมแห่งทาน หากบาตรแตกนั้นจะส่งผลถึงความอดยาก การระงับทาน ดังนั้นวิชาบาตรแตกนั้นการทำใส่กันจึงสื่อถึงความขัดสนการอยู่กินอันจะนำมาซึ่งปากเสียงกัน^{๖๑}

๓) ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง เป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวมอญปฏิบัติเพื่อเป็นการบูชาพระสงฆ์การตักบาตรน้ำผึ้งนั้นชาวมอญเชื่อว่ามีอานิสงส์มากพระสงฆ์จะเก็บน้ำผึ้งไว้เพื่อใช้เป็นยาในคราวจำเป็นเพราะเป็นส่วนผสมของยาโบราณที่สำคัญพระสงฆ์ไม่สามารถจัดหาเองได้ชาวบ้านจึงจัดให้มีการตักบาตรน้ำผึ้งขึ้นความเชื่อในเรื่องการถวายน้ำผึ้งแต่พระภิกษุสงฆ์ได้อานิสงส์มากนั้นสืบเนื่องมาจากตำนานที่ว่าในสมัยพระที่บึงกรพุทธเจ้ามีพระปัจเจกโพธิรูปหนึ่งอาพาธประสงค์ที่จะได้น้ำผึ้งมาผสมโอสถเพื่อบำบัดอาการอาพาธวันหนึ่งได้บิณฑบาตในชนบทใกล้ชายป่าขณะที่พระปัจเจกโพธิกำลังโปรดสัตว์อยู่นั้นได้พบชายชาวบ้านป่าเกิดกุศลจิตขึ้นกับชายผู้นั้นหวังที่จะถวายทานแต่พระปัจเจกโพธิแต่ด้วยตนเองยากจนไม่มีอาหารอื่นใดจะถวายนอกจากน้ำผึ้งจำนวนหนึ่งด้วยจิตศรัทธาอย่างเปี่ยมล้นและสูงส่งของชายผู้นั้นเมื่อรินน้ำผึ้งลงในบาตรของพระปัจเจกโพธิเกิดปรากฏการณ์อัศจรรย์คือน้ำผึ้งเกิดเพิ่มพูนขึ้นจนเต็มบาตรและล้นบาตรในที่สุดขณะนั้นมีหญิงชาวบ้านคนหนึ่งกำลังทอผ้าเห็นน้ำผึ้งล้นบาตรด้วยจิตศรัทธาในพระปัจเจกโพธิเกรงว่าน้ำผึ้งจะเปื้อนมือพระจึงรีบนำผ้าที่ทอแล้วถวายแต่พระปัจเจกโพธิเพื่อซับน้ำผึ้งที่ล้นนั้นชายผู้นั้นอธิฐานด้วยอานิสงส์แห่งการถวายน้ำผึ้งเป็นทานขอเป็นพลังปัจจัยให้เกิดเป็นผู้มั่งคั่งเป็นผู้มีอำนาจส่วนหญิงที่ถวายผ้าได้อธิฐานขอให้เกิดเป็นผู้ที่มีความงามและมีโภคทรัพย์ต่อมาเมื่อทั้งสองมรณะแล้วได้อุบัติใหม่ในโลกมนุษย์ชายผู้ถวายน้ำผึ้งได้บังเกิดเป็นพระราชามีความเข้มแข็งและมั่งคั่งส่วนหญิงผู้ถวายผ้าได้บังเกิดเป็นธิดาของพระราชาก็เมืองหนึ่งมีความงามและความมั่งคั่งเช่นกัน

ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้งเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวมอญปฏิบัติเพื่อเป็นการบูชาพระสงฆ์การตักบาตรน้ำผึ้งนั้นชาวมอญเชื่อว่ามีอานิสงส์มากพระสงฆ์จะเก็บน้ำผึ้งไว้เพื่อใช้เป็นยาในคราวจำเป็นเพราะเป็นส่วนผสมของยาโบราณที่สำคัญพระสงฆ์ไม่สามารถจัดหาเองได้ชาวบ้านจึงจัดให้มีการตักบาตรน้ำผึ้งขึ้นประชาชนเยวชนมีจิตสำนึกที่จะร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนชาวมอญให้คงอยู่ต่อไปและรักษามรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษจะได้รับการรวบรวมเก็บรักษาไว้อย่างเป็นระเบียบและปลอดภัยชุมชนมีความภาคภูมิใจและเกิด

^{๖๑} ปู่ตัน kayasit, “บาตรแตก ไสยศาสตร์ มนต์ดำ มีจริงหรือ”, [บทความ], [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://horoscope.thaiza.com/> [๗ ธันวาคม ๒๕๕๙].

ความรักถิ่นฐานบ้านเกิดในวันทำบุญตักบาตรน้ำผึ้งนั้นประชาชนจะนำอาหารทั้งคาวหวานมาตักบาตร เช่นเดียวกับการทำบุญในเทศกาลอื่นๆเหมือนการทำบุญวันพระต่างๆไปแต่ที่พิเศษคือมีการตักบาตรน้ำผึ้งโดยทางวัดจัดเตรียมบาตรหรือภาชนะอื่นไว้สำหรับการตักบาตรน้ำผึ้งโดยเฉพาะชาวบ้านจะนำน้ำผึ้งที่บรรจุอยู่ในขวดรินลงในบาตรหรือภาชนะที่จัดเตรียมไว้ให้จนครบบางหมู่บ้านมีหญิงสาวนำผ้าเช็ดหน้ามาถวายพระ โดยรองไว้ที่ก้นบาตรตามคติความเชื่อที่มีอยู่ในตำนาน^{๖๒}

๔) ประเพณีตักบาตรดอกไม้ ประเพณีตักบาตรดอกไม้มักจัดขึ้นในฤดูกาลเข้าพรรษานั้นมีดอกไม้หลายชนิดที่ใช้ตักบาตรจะเป็นดอกไม้ที่ใช้ตักบาตรถวายพระ เช่นดอกมะลิ ดอกบัว ดอกกล้วยไม้ ดอกดาวเรือง เป็นต้น แต่หนึ่งในนั้นเป็นดอกไม้ที่นิยมใช้ในการตักบาตรก็คือ ดอกหงส์เหินหรือที่เรียกกันให้เข้ากับประเพณีว่าดอกเข้าพรรษาซึ่งมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า (Globba winiti) ด้วยลักษณะของดอกที่คล้ายตัวหงส์ที่กำลังเหินบินอย่างสง่างามจึงเรียกว่าดอกหงส์เหิน แนนอนว่าถ้าดูลักษณะภายนอกแล้วถ้าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางพฤกษศาสตร์หรือ แม้แต่นักพฤกษศาสตร์สมัครเล่นแค่มองปราดเดียวก็สามารถทราบได้ว่าอยู่ในวงศ์ซึ่งตามหลักการจำแนกตามหลักอนุกรมวิธานนั้นจัดให้อยู่ในสกุลกลอบบา (Globba) มีลักษณะคล้ายกับต้นกระชายหรือขมิ้นลำดับไม่สูงมากนักคือไม่เกิน ๑-๒ ฟุตจากดินชอบขึ้นในที่ร้อนชื้นสามารถขึ้นได้ริมเงาไม้ใหญ่พบในประเทศไทยพม่าเวียดนามเป็นไม้ดอกลำดับขึ้นเป็นกอจากหัวหรือเหง้าใต้ดินสำหรับดอกนั้นมีขนาดเล็กออกเป็นช่อส่วนยอดของลำต้นยาวประมาณครึ่งฟุตช่อดอกมีลักษณะอ่อนช้อยสวยงามประกอบด้วยดอกจริง ๑-๓ ดอกมีหลายสีเช่นเหลืองเหลืองแฉวม่วงเขียวแดงขาว เป็นต้นด้วยสีเหลืองที่สดใสทำให้มองไกลเหมือนหงส์กำลังบินโบของดอกเข้าพรรษาจัดเป็นใบเดี่ยวรูปหอกออกเรียงสลับซ้ายขวาเป็นสองแถวด้วยเอกลักษณ์ที่ดอกเข้าพรรษาอันเป็นที่มาของชื่อนี้ เนื่องมาจากในแต่ละปีจะออกในช่วงเทศกาลวันเข้าพรรษาเท่านั้น การตักบาตรถวายพระจะนำดอกเข้าพรรษาจัดรวมกับธูปเทียนเพื่อตักบาตรถวายพระโดยเชื่อกันว่าเมื่อนำดอกเข้าพรรษามาตักบาตรจะได้บุญกุศลแรงโดยนิยมตักบาตรด้วยดอกเข้าพรรษาที่มีสีขาวซึ่งหมายถึงความบริสุทธิ์แห่งพระพุทธศาสนาและที่มีสีเหลืองหมายถึงสีแห่งพระสงฆ์เป็นต้น^{๖๓}

๔.๔.๔ สัญลักษณ์ด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นภาคอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศและเป็นธุรกิจที่มีความอ่อนไหวต่อข่าวสารอย่างมากดังเช่น ในหลายประเทศหากการเมืองมีความมั่นคงการเงินของประชาชนมีสภาพคล่องดีสังคมมีความสงบสุขอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะมีความคึกคักอย่างมากดังนั้นการท่องเที่ยวจึงมีการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ ให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มนักท่องเที่ยวในปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งจากพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในปัจจุบันที่มีการให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวในลักษณะของการศึกษาเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมมากขึ้นจากที่มีความต้องการที่จะท่องเที่ยวทรัพยากรทางธรรมชาติมาเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบเชิงวัฒนธรรมลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรมเช่น ปราสาท พระราชวัง วัดโบราณ สถานโบราณ วัตถุประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะ ทุกแขนงและสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัยซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมาความเชื่อมุมมองความคิด

^{๖๒} นักเขียนหมอลำชาวบ้าน, ดร.ปิยรัชฎ์ เจริญทรัพย์, **ต้นไม้ใบหญ้า**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://www.doctor.or.th/\[๑๗ มกราคม ๒๕๖๐\]](http://www.doctor.or.th/[๑๗ มกราคม ๒๕๖๐]).

^{๖๓} อ้างแล้ว,

ความศรัทธาความนิยมของบุคคลที่ผ่านมาในอดีตถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งต่างๆ ประเทศไทยจัดว่ามีแหล่งท่องเที่ยวในแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามกระแสแนวทางในเรื่องการท่องเที่ยวกลับกลายเป็นตัวทำลายศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งนับวันก็จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น^{๖๔}

เนื่องจากในปัจจุบันได้มีการนำศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นจุดขายเพื่อการท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับรายได้ที่จะได้รับมากกว่าความคุ้มค่าจากประสบการณ์ที่จะได้รับนอกจากนั้นก็ยังมีคนบางกลุ่มที่เห็นว่าศิลปวัฒนธรรมต่างหากที่จะเป็นตัวดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจในการท่องเที่ยววัฒนธรรมและสามารถที่จะพัฒนาสู่การท่องเที่ยวในระดับชาติด้วยคุณค่าและอัตลักษณ์ที่มีอยู่ในศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญานั้นๆ ดังเช่นภูมิปัญญาในเรื่องของการทำบาตรซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านานวิถีชีวิตของชาวไทยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาดังจะเห็นได้ว่าชาวไทยได้นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์มรดกของชาติและเนื่องจากสังคมไทยมีหลักปฏิบัติและวิถีชีวิตอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนาซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หลักธรรมคำสอนและความเชื่อตลอดจนแนวปฏิบัติตนตามหลักศาสนาได้ซึมซาบอยู่กับวิถีชีวิตของคนไทยทุกคนดังจะเห็นว่าสังคมไทยทุกระดับได้รับเอาความเชื่อทางศาสนาเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตจนก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา^{๖๕}

ดังนั้น ภูมิปัญญาของการทำบาตรพระได้มีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่๑) จึงถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีความสำคัญกับสังคมไทยที่ยึดถือพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาอย่างช้านานแต่ในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไปโดยให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีในปัจจุบันมากขึ้นภูมิปัญญาบานบาตรจึงกำลังเลือนหายไปจากสังคมไทยจนท้ายที่สุดอาจจะเหลือไว้เพียงแค่ความทรงจำหรือเพียงแค่อะไรของชุมชนเท่านั้น ดังนั้นความรู้ในเรื่องของความสำคัญของการทำบาตรรวมถึงขั้นตอนในการทำบาตรและผลกระทบจากการใช้เทคโนโลยีในการทำบาตรยุคปัจจุบัน ภูมิปัญญาในเรื่องของบาตรถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านานวิถีชีวิตของชาวไทยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาดังจะเห็นได้ว่าชาวไทยได้นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์มรดกของชาติ เนื่องจากสังคมไทยมีหลักปฏิบัติและวิถีชีวิตอยู่บนหลักของพระพุทธศาสนาซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ภูมิปัญญาบานบาตรจึงกำลังเลือนหายไปจากสังคมไทยดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์คุณค่าของภูมิปัญญาไทยการทำบาตรพระจึงควรได้รับการสนับสนุนและฟื้นฟูในการอนุรักษ์มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การทำบาตรพระประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ตามลำดับคือ ทำขอบบาตรการประกอปกงการแล่นหรือการเชื่อมประสานรอยตะเข็บการลายหรือการออกแบบรูปทรงการตีการสุ่มหรือระบมบาตรและการทำสีการทำบาตรในแบบโบราณเป็นลักษณะของการทำด้วยมือซึ่งมีความประณีต และใช้เวลาในการทำค่อนข้างนานโดยมีระยะเวลาในการทำประมาณหนึ่งอาทิตย์ แต่ในปัจจุบันซึ่งมีเทคโนโลยีในการทำบาตรเข้ามาแทนที่ ทำให้การผลิตหนึ่งครั้งสามารถผลิตบาตรพระได้ถึง ๓๐ ใบ การทำบาตรในแบบโบราณเป็นลักษณะของการทำด้วยมือซึ่งมีความประณีต และใช้เวลาในการทำค่อนข้างนานกว่าการทำบาตรในยุคปัจจุบันอย่างเช่น การทำบาตรใบใหญ่ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๙ นิ้ว จะใช้ระยะเวลาในการทำ

^{๖๔} อัญชญา สุขสมจิตร, “ประสิทธิผลในการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรม” (โครงการวิจัยและบริการวิชาการตามความร่วมมือทางวิชาการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

^{๖๕} อิศระพงษ์ พลธานี, “บ้านบาตร ภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทย”, ครั้งที่ ๙, (เอกสารประกอบการประชุมประชุมวิชาการแห่งชาติ วิทยาเขตกำแพงแสน: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), หน้า ๖๙๙-๗๐๐.

ประมาณหนึ่งอาทิตย์ เนื่องจากทำให้ความสำคัญในปัจจุบันที่สืบทอดวิธีการทำที่เป็นภูมิปัญญามีน้อยจากข้อมูลในปัจจุบันพบว่า มีผู้ประกอบการเพียง ๕ ครอบครัว และมีจำนวนคนทำบาตรในปัจจุบันไม่เกิน ๒๐ คน^{๖๖}

ส่วนในการทำบาตรในปัจจุบันเป็นการทำบาตรในลักษณะของการปั๊มคือ การทำด้วยเครื่องไม่มีตะเข็บซึ่งสามารถทำด้วยเครื่องได้ต่อวันเป็นจำนวนร้อยใบจนถึงพันใบซึ่งผู้ประกอบการจะมีต้นแบบในการผลิตอยู่ก่อนแล้วแต่ผลลัพธ์ในทางตรงกันข้ามกับการทำบาตรด้วยวิธีสมัยใหม่คือ คุณภาพของบาตรค่อนข้างจะต่ำกว่าบาตรที่ผ่านวิธีการทำด้วยมือของชุมชนบ้านบาตรปัจจุบันมีการผลิต“บาตรบุ” น้อยลงมากและจำกัดอยู่เพียงแค่จำหน่ายเป็นของที่ระลึกหรือรับสั่งทำจากพระสงฆ์โดยตรงเท่านั้นการมี“บาตรปั๊ม” เข้ามาแทนที่เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้หัตถกรรมบาตรบุลดน้อยถอยลงเป็นลำดับในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมาบาตรปั๊มมีส่วนแบ่งการตลาดเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากมีกำลังการผลิตสูงราคาขายส่งถูกจึงเป็นที่ต้องการของพ่อค้าคนกลางเทียบกันตามราคาขายในขณะที่บาตรบุขนาด ๗ นิ้วจำหน่ายในราคา ๘๐๐ บาทบาตรปั๊มสามารถขายได้ในราคาเพียง ๑๐๐ กว่าบาทเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้พ่อค้าคนกลางหันมาจำหน่ายบาตรปั๊มและกดราคาบาตรบุลงจนช่างผู้ทำบาตรจากภูมิปัญญาไม่สามารถหากำไรจากการขายส่งได้ช่างฝีมือเหล่านั้นจึงหันมารับงานที่ผู้ว่าจ้างต้องการความประณีตเป็นพิเศษโดยไม่เกี่ยงราคาบางคนก็เลือกที่จะเลิกอาชีพช่างไปประกอบอาชีพอื่น บาตรปั๊มจึงเข้ายึดครองตลาดจนบาตรบุขาดหายไปจากตลาดเครื่องสังฆภัณฑ์ในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมาบาตรบุของชาวบ้านบาตรมีราคาสูงเนื่องจากการทำบาตรต้องอาศัยช่างหลายประเภทแบ่งค่าจ้างแรงงานให้กับช่างฝีมือต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย ช่างตีขอบ ช่างต่อบาตร ช่างแล่น ช่างลาย ช่างตีและช่างตะใบ จึงมีค่าใช้จ่ายเป็นต้นทุนสูงช่างบางคนก็ทำได้เองทุกขั้นตอนแต่แบ่งงานกันไปตามความชำนาญและเพื่อเป็นการผ่อนแรงโดยมาก

จากราคาของบาตรที่ทำด้วยมือของชาวบ้านบาตรเมื่อเทียบกับคุณภาพแล้วถือว่าคุ้มค่างกว่าบาตรปั๊มที่ทำจากเครื่องจักรกลเป็นอย่างมากนอกจากนั้นบาตรที่ทำด้วยมือยังถูกต้องตามพระวินัยและยังมีความคงทนมีความหลากหลายในรูปทรงที่สืบทอดภูมิปัญญามาแต่โบราณ ช่างทำบาตรที่ยึดอาชีพนี้จะต้องทำด้วยใจรักอย่างแท้จริงทำขึ้นด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วยความเคารพในวิชาความรู้ครูบาอาจารย์ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้สอยในการยังชีพทุกชิ้นตามแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทย บาตรของชาวบ้านบาตรจึงก่อปรด้วยคุณค่าที่ผสมผสานฝีมือแรงงานและจิตใจไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนบางครั้งการประเมินความคุ้มค่าของบาตรอาจไม่สามารถกำหนดด้วยค่าของเงินตราแต่เป็นคุณค่าที่จิตใจเนื่องจากกว่าจะได้บาตรทำด้วยมือสักใบต้องใช้ทั้งความประณีตประสพการณ์ความชำนาญและความตั้งใจจริงของช่างทำบาตรที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญานี้ไม่ให้สูญหายไป บาตรบุ้นนอกจากจะมีความประณีตในกระบวนการทำแล้วบาตรหนึ่งใบที่ใช้เวลาทำราว ๓ วันนั้นสามารถใช้งานได้ยาวนานถึง ๓๐-๔๐ ปีเป็นต้น

๔.๔.๕ สัญลักษณ์ด้านศาสนพิธี

ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงศาสนธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้ตั้งนั้นการกระทำศาสนพิธีหรือพิธีกรรมต่างๆในทางพระพุทธศาสนา

^{๖๖} อิศระพงษ์ พลธานี, “บ้านบาตร ภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทย”, ครั้งที่ ๙, (เอกสารประกอบการประชุมประชุมวิชาการแห่งชาติ วิทยาเขตกำแพงแสน: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,) หน้า ๖๙๘.

ควรที่จะต้องมีการแนะนำและให้ผู้ร่วมพิธีได้ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีต่างๆให้ถ่องแท้ตามหลักการทางพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาเพื่อผู้ปฏิบัติจะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามจุดมุ่งหมายในศาสนพิธีนั้นๆ

เนื่องจากศาสนพิธีจัดเป็นวัฒนธรรมและจารีตประเพณีของชาติที่มีการสืบสานกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งการปฏิบัติศาสนพิธีจะต้องทำให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเป็นไปในแนวทางเดียวกันเพื่อก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในการดำเนินกิจกรรมด้านพิธีของศาสนา ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญของพุทธศาสนิกชนเพราะการดำเนินกิจกรรมของพิธีกรรมต่างๆ ถือเป็นก้าวแรกที่มีความเป็นรูปธรรมของการก้าวเข้าสู่หลักการของพระพุทธศาสนาที่เป็นการเสริมสร้างคุณค่าทางด้านจิตใจรวมทั้งการธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติและพระพุทธศาสนา ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติงานศาสนพิธีจึงควรมีความรู้ความสามารถและความเข้าใจอย่างถูกต้องเนื่องจากศาสนพิธีเป็นการสร้างระเบียบแบบแผนแบบอย่างที่ดีปฏิบัติในศาสนานั้นๆ ตามหลักการความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถือเมื่อนำมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาย่อหมายถึงระเบียบแบบแผนและแบบอย่างที่ดีปฏิบัติในพระพุทธศาสนาซึ่งบางท่านเรียกว่าพุทธศาสนพิธีได้แก่ (๑) กุศลพิธีคือ พิธีกรรมที่เนื่องด้วยการอบรมเพื่อความดีงามทางพระพุทธศาสนาเฉพาะตัวบุคคลเช่น การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การรักษาศีลต่างๆ (๒) บุญพิธีคือการทำบุญอันเป็นประเพณีในครอบครัวในสังคมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของสังคมเช่น พิธีทำบุญงานมงคล พิธีทำบุญงานอวมงคล (๓) ทานพิธีคือ พิธีถวายทานต่างๆเช่น ปาฏิบุคลิกทาน การถวายสังฆทาน การถวายกฐินผ้าป่าผ้าอาบน้ำฝนและอื่นๆ (๔) ปกิณกพิธีคือ พิธีเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับมารยาทและวิธีปฏิบัติศาสนพิธีเช่น วิธีตั้งโต๊ะหมู่บูชาจัดอาสนะสงฆ์ วิธีวางด้ายสายสิญจน์ วิธีจุดธูปเทียน วิธีแสดงความเคารพ วิธีประเคนของพระสงฆ์ วิธีทอดผ้าบังสุกุล วิธีทำหนังสืออาราธนา และใบปวารณา วิธีอาราธนาศีลอาราธนาพระปริตรอาราธนาธรรม วิธีกรวดน้ำ^{๒๗}

จากที่บาตรเป็นสัญลักษณ์ ที่เกี่ยวกับศาสนพิธีในเชิงสัญลักษณ์ในลักษณะการนำบาตรมาใช้เป็นบาตรน้ำมนต์จะใช้ในพิธีพุทธาภิเษกโดยการใช้เทียนไขปักไว้ให้เกจิอาจารย์จุดเพื่อทำน้ำพุทธมนต์ประพรหมพุทธศาสนิกชนผู้มาร่วมงานและแจกจ่ายไปประพรหมบ้านเรือนเพื่อปิดเคราะห์ภัยและความเป็นสิริมงคล แม้กระทั่งงานพระราชกุศลเป็นงานที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลงานพระราชกุศลบางงานต่อเนื่องกับงานพระราชพิธีเช่นพระราชกุศลมาฆบูชาพระราชกุศลทักษิณานุปทานพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชาบุพการีพระราชกุศลทรงบาตรปัจจุบันนิยมใช้ครอบสำริดทองแดงหรือทองเหลืองหากไม่สามารถใช้บาตรหรือขันแทนได้ภายในใส่น้ำสะอาดและติดเทียนบริเวณฝาครอบสำหรับประธานจุดเพื่อถวายประธานสงฆ์ทำน้ำพระพุทธมนต์ไว้ให้เรียบร้อยเมื่อประธานสงฆ์เข้านั่งประจำอาสนสงฆ์เรียบร้อยแล้วจึงนำครอบน้ำมนต์หรือภาชนะใส่น้ำวางไว้เบื้องหน้าประธานสงฆ์สำหรับเทียนทำน้ำพระพุทธมนต์ควรใช้เทียนขี้ผึ้งแท้นิยมใช้เทียนขนาดน้ำหนัก ๑ บาทหรือจะหย่อนหรือเกินบ้างตามความเหมาะสมเป็นต้น

จะเห็นได้ว่า บาตรได้เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญ โดยทางภาคอีสานได้ให้ความสำคัญ โดยเฉพาะฮีตสิบสองของชาวอีสานเป็นฮีตที่บริสุทธิ์เป็นเรื่องของความ

^{๒๗} กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓ - ๑๕.

เชื่อในพระพุทธศาสนาและประเพณีนิยมพื้นบ้านเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงประเพณีที่สมาชิกในสังคม จะได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญประจำทุกๆ เดือนของรอบปีผลที่ได้รับคือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัด ไกล่ชิดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นทำให้ได้มีโอกาสพบปะและรู้จักมักคุ้นกัน รวมทั้งเป็น จารีตบังคับให้ทุกๆ คนเสียสละทำงานร่วมกันเมื่อว่างจากงานแล้วตั้งนั้นประเพณีฮีตสิบสองก็คือ ประเพณีสิบสองเดือนนั่นเองรวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ บาตรก็ได้เป็นสัญลักษณ์ที่สังคมไทย ให้ความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับ ความน่ากลัวที่อยู่กับสังคมไทยและจากผลสำคัญของการสืบทอดภูมิปัญญา ของบาตรที่มีมาอย่างช้านานจนถึงปัจจุบันที่ผลสำคัญของการทำบาตรกำลังจะหายไปจากสังคมไทยคำพูด ที่ว่าการถ่ายทอดวิชาความรู้จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเพื่อให้ได้วิชาความรู้นั้นมาประกอบอาชีพกันต่อไป ยังจะสามารถนำมาใช้กับบ้านบาตรได้หรือไม่และการนำการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาช่วยสนับสนุนการคง อยู่ของภูมิปัญญาไทยจะมีความสอดคล้องกันหรือไม่คำถามจากกรณีต่างๆ เหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการ มองเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์หรือเป็นเพียงแค่ความคิดที่จะทำแต่กลับสูญหายก็ยังคงเป็นคำถามที่เราควร จะพิจารณาภูมิปัญญาที่มีของไทยกับกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกรวมถึงเทคโนโลยีที่เข้ามาแทนที่อะไรมี ความสำคัญมากกว่ากันในสังคมไทยและบาตรยังเป็นสัญลักษณ์ส่วนหนึ่งการปฏิบัติศาสนพิธีที่ถูกต้อง เรียบร้อยงดงามย่อมเพิ่มพูนความศรัทธาปสาทะแก่ผู้ที่ได้พบเห็นเป็นเครื่องแสดงเกียรติยศของ เจ้าภาพและผู้เข้าร่วมพิธีทั้งยังเป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาติไว้

๔.๕ สรุปท้ายบท

การศึกษาประโยชน์ของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ประโยชน์ของบาตรด้านการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์เป็นการรักษาข้อวัตรปฏิบัติ ของพระภิกษุสงฆ์ เพราะเป็นกิจวัตรของการโคจรบิณฑบาต เพราะพระสงฆ์ต้องออกมารับบิณฑบาตทุก เช้า ทั้งนี้ยังเป็นการเกี่ยวกับกิริยามารยาทในการออกมารับบิณฑบาต และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระภิกษุ สามเณร ที่จะได้นำไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติให้สมกับความเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่สมบูรณ์ อีกทั้งเพื่อจะได้ยังความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดแก่อุบาสกอุบาสิกาและผู้ที่ได้พบเห็นทั้งหลาย

๒. ประโยชน์ด้านการพัฒนาพฤติกรรมของพระภิกษุโดยมีการพัฒนาด้ายกายรักษาการ อากาศอุ้มบาตรทำให้กายสงบการอุ้มบาตรก่อให้เกิดความสำรวม เพื่อให้เป็นที่เรียบร้อยและศรัทธาแก่ พุทธศาสนิกชน การพัฒนาด้านจิต การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีสมาธิ การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมี สติสัมปชัญญะ และการอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีความสันโดษ และการพัฒนาปัญญาการอุ้มบาตร ก่อให้เกิดการรู้จักคุณค่าของอาหาร และการอุ้มบาตรก่อให้เกิดปัญญารู้จักการปล่อยวาง

๓. ประโยชน์ของบาตรด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาการอุ้มบาตรเป็นการแสดงธรรม โปรตชาวบ้าน โดยออกมารับบิณฑบาตเป็นประจำทุกเช้า เป็นที่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและการอุ้ม บาตรเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านบำเพ็ญกุศล

๔. ประโยชน์ด้านสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาบาตรเป็นสัญลักษณ์พระพุทธศาสนา แสดงถึงความมีพระธรรมวินัยในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสงฆ์ โดยลักษณะของบาตร ก็แสดงถึงการมีศีลปะด้านการออกแบบและรูปทรงที่งดงามสัญลักษณ์ด้านความเชื่อและ ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งประเพณีของชาวพุทธจะเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับ ประเพณีสำคัญ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรเทโวประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ความเชื่อของไสยศาสตร์ และ

ประเพณีตักบาตรดอกไม้สัญลักษณ์ด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น เป็นการรักษาไว้ด้วยการปั้นหรือผลิตบาตร รักรูปทรง ทั้งวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ บางครั้งใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างขึ้น และสัญลักษณ์ด้านศาสนพิธีลักษณะของบาตรจะเกี่ยวเนื่องด้วยงานพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมของชาวพุทธในการจัดงานต่าง ๆ ต้องใช้บาตร เพื่อให้ดูมนต์ขลัง และศักดิ์สิทธิ์

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเล่มนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาเรื่อง การใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้ คือ ๑) ศึกษาประวัติของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) ศึกษาบทบาทปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) ศึกษาประโยชน์ของการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งผลจากการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปความได้ตามวัตถุประสงค์ ๓ ข้อดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ประวัติของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถสรุปได้ ดังนี้

บาตรนั้น เริ่มมีการใช้มาก่อนสมัยพุทธกาล โดยนักบวชสันยาสีได้นำผลไม้เข้าบ้าง เมล็ดมะม่วงหิมพานต์บ้างซึ่งแห้งและมีขนาดใหญ่ โดยเอาเมล็ดออก บางที่เป็นดินเผา บางครั้งเป็นกะโหลกผี แล้วใช้เชือกร้อยเป็นห่วงสำหรับใช้ถือ หิ้ว หรือคล้อง ป่าประสงค์เพื่อรับอาหาร ส่วนบาตรใบแรกของพระพุทธเจ้า คือ บาตรที่ขมิถุการพรหมนำมาถวายครวเสด็จออกบวช พระวินัยปิฎกจูฬวรรคกล่าวถึงบาตรที่อนุญาตไว้ ๒ ชนิด คือบาตรดินและบาตรเหล็ก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นได้ว่า การทำบาตรในประเทศไทยมีมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์

บาตร คือ ภาชนะที่ภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต หรือ ภาชนะสำหรับรองรับอาหารจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธา ได้นำอาหารมาใส่บาตร พระพุทธเจ้าได้ห้ามใช้บาตรที่เป็นกะโหลกผี รูปใดใช้ต้องอาบัติทุกกฏ บาตรในยุคโบราณต้องตามหลักศาสนา จะต้องมี ๘ ชั้น ไม่ว่าจะเป็บบาตรขนาดใด วัตถุประสงค์สำคัญที่ใช้ในการทำบาตรคือเหล็ก สำหรับวิธีการผลิตบาตรในยุคปัจจุบัน สามารถแบ่งวิธีการทำบาตรแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) การทำบาตรใหม่ (๒) การนำบาตรเก่ามาปรับปรุงสภาพ (๓) การซ่อมแซม ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีดังนี้ ๑) ความเชื่อเกี่ยวกับบาตรด้านประเพณี ๒) ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตรด้านไสยศาสตร์ ๓) บาตรแตกกับทางสองแพร่ง ๔) ความเชื่อที่เกี่ยวกับบาตรด้านสังฆกรรมนั่นก็คือ การคว่ำบาตร คือ การที่สงฆ์ลงโทษอุบาสกผู้ปรารถนารายต่อพระรัตนตรัย โดยประกาศให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย คือไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ ไม่รับไทยธรรม เป็นต้น

๕.๑.๒ บทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถสรุปได้

ดังนี้

บทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักการเป็นพุทธบัญญัติเกี่ยวกับบาตรไว้ดังนี้ คือ การแสวงหาบาตร ว่าด้วยเรื่องการสะสมบาตร และการขอบาตร ในการสะสมบาตรนั้น ภิกษุใดทรงอติเรกบาตร ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ และพระอนุบัญญัติ พระพุทธเจ้าได้กล่าว ภิกษุพึงทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ถ้าเกิน

กำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ บาตรที่เป็นนิสสัคคีย์ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติวิธีแก้ไขไว้ด้วยการการสละบาตร ๓ ลักษณะคือ (๑) สละแก่สงฆ์ (๒) สละแก่คณะ (๓) สละแก่บุคคล ส่วนเรื่องการขอบาตรนั้น ภิกษุจะขอบาตรต้องมีผู้จัดระเบียบเกี่ยวกับการแจกบาตรให้แก่ภิกษุ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความถูกต้องในเรื่องนั้น บาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ถ้าหากภิกษุมีบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่งขอบาตรที่ไม่มีรอยซ่อม ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ และถ้าภิกษุ มีบาตรที่มีรอยซ่อม ๑ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๒ แห่ง ขอบาตรที่มีรอยซ่อม ๓ แห่ง ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ เป็นต้น ส่วนพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับการขอบาตร พุทธบัญญัติข้อห้ามสำหรับการขอบาตร พุทธบัญญัติสำหรับขอบาตร ข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร พระพุทธเจ้าได้วางแบบอย่างหรือ แนวทางไว้เกี่ยวกับข้อที่ควรพิจารณาในการขอบาตร ไว้ว่า บาตรที่ชื่อว่า มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง คือ บาตรไม่มีรอยซ่อม หรือมีรอยซ่อมเพียง ๑ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๒ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๓ แห่ง มีรอยซ่อมเพียง ๔ แห่งบาตรที่ชื่อว่า ไม่มีรอยซ่อมได้แก่บาตรไม่มีรอยร้าวถึง ๒ นิ้ว ถ้าภิกษุใด ออกปากขอมา คือ ออกปากขอ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายาม บาตรที่เป็นนิสสัคคีย์เพราะได้มาเป็นของจำต้องสละ ในท่ามกลางสงฆ์ภิกษุ ฟังถือบาตรที่อธิษฐานไปประชุม ภิกษุฟังสละบาตรที่เป็นนิสสัคคีย์ ส่วนภิกษุผู้ที่ขอบาตรแล้วไม่ต้องอาบัติ ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวไว้ว่า มีดังต่อไปนี้ (๑) ภิกษุมีบาตรสูญหาย (๒) ภิกษุมีบาตรแตก (๓) ภิกษุขอจากญาติ (๔) ภิกษุขอจากผู้ปวารณา (๕) ภิกษุขอเพื่อภิกษุอื่น (๖) ภิกษุซื้อมาด้วยทรัพย์ของตน (๗) ภิกษุวิกลจริต (๘) ภิกษุต้นบัญญัติ เป็นต้น

พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการบิณฑบาต ภิกษุควรนุ่งห่มปิดมณฑล คาดประคตเอวห่มผ้าสังฆาฎิที่พับซ้อนกันกลัดลูกตุ้มจะเข้าบ้านพึงปกปิดกายด้วยดีสำรวมด้วยดีมีจักขุทอดลง ไม่เวกผ้าไม่หัวเราะดัง พุดเสียงเบาไม่โคลงกายไม่แกว่งแขนไม่โคลงศีรษะไม่เท้าสะเอวไม่คลุมศีรษะ ส่วนพระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการฉันอาหารในบาตร ไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่ ไม่ทำคำข้าวให้กลมกล่อม ไม่อ้าปากไว้อร่าไม่สอดนิ้วมือเข้าปาก ไม่พุดทั้งในปากมีคำข้าว ไม่ฉันโยนคำข้าว เป็นต้น ส่วนพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการเก็บรักษาบาตร พระพุทธบัญญัติ เกี่ยวกับเรื่องการล้างบาตร พระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรที่ยังไม่แห้งพระพุทธบัญญัติ และกิจวัตรการเก็บรักษาบาตรไว้ในที่ร้อน การเก็บรักษาบาตรไม่มีเชิงรอง การรักษาบาตรนี้ก็เพื่อสุขภาพของตัวภิกษุเอง และป้องกันการถูกตีเตียนจากชาวบ้าน พระภิกษุไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน ภิกษุควรเอาบาตรไปผึ่งแดดไว้เพื่อป้องกันบาตรมีกลิ่นเหม็น ด้วยการเช็ดบาตรเสียก่อนแล้วจึงค่อยผึ่งแดดแล้วจึงค่อยเก็บ ส่วนสถานที่ไม่ควรเก็บบาตรไว้ได้แก่ เก็บบาตรไว้บนกลด เก็บบาตรไว้บนตั่ง ภิกษุไม่พึงแขวนบาตรไว้ไม่ควรอุ้มบาตรแล้วผลักประตุ การใช้บาตรเพื่อบิณฑบาต ก็จะเป็นการใช้บาตรเพื่อรับปัจจัย ๔ พระอุปัชฌาย์บอกการใช้บาตรเป็นกิจวัตรของภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์บอกนิสสัยคือปัจจัย เครื่องอาศัยของบรรพชิต การใช้บาตรเป็นส่วนหนึ่งของพุทธกิจ การใช้บาตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธุดงค์วัตร เป็นต้น

๕.๑.๓ ประโยชน์ของบาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๓.๑ ประโยชน์ของบาตรด้านการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์เป็นการรักษาข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ เพราะเป็นกิจวัตรของการโคจรบิณฑบาต เพราะพระสงฆ์ต้องออกมารับบิณฑบาตทุกเช้า ทั้งนี้ยังเป็นการเกี่ยวกับกิริยามารยาทในการออกมารับบิณฑบาต และเป็น

แบบอย่างที่ดีแก่พระภิกษุสามเณร ที่จะได้นำไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติให้สมกับความ เป็นพระภิกษุสงฆ์ที่สมบูรณ์อีกทั้งเพื่อจะได้ถึงความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดแก่อุบาสกอุบาสิกาและผู้ที่ พบเห็นทั้งหลาย

๕.๑.๓.๒ ประโยชน์ด้านการพัฒนาพฤติกรรมของพระภิกษุโดยมีการพัฒนาด้วย ภายรักษาการอาการอุ้มบาตรทำให้กายสงบการอุ้มบาตรก่อให้เกิดความสำรวม เพื่อให้เป็นที่เรียบร้อย และศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน การพัฒนาด้านจิต การอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีสมาธิ การอุ้มบาตรก่อให้เกิด มีสติสัมปชัญญะ และการอุ้มบาตรก่อให้เกิดมีความสันโดษ และการพัฒนาปัญญาการอุ้มบาตร ก่อให้เกิดการรู้จักคุณค่าของอาหาร และการอุ้มบาตรก่อให้เกิดปัญญารู้จักการปล่อยวาง

๕.๑.๓.๓. ประโยชน์ของบาตรด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาการอุ้มบาตรเป็น การแสดงธรรมโปรดชาวบ้าน โดยออกมารับบิณฑบาตเป็นประจำทุกเช้า เป็นที่ศรัทธาของ พุทธศาสนิกชนและการอุ้มบาตรเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านบำเพ็ญกุศล

๕.๑.๓.๔. ประโยชน์ด้านสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา บาตรเป็นสัญลักษณ์ พระพุทธศาสนา แสดงถึงความมีพระธรรมวินัยในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสงฆ์ โดย ลักษณะของบาตรก็แสดงถึงการมีศิลปะด้านการออกแบบและรูปทรงที่งดงามสัญลักษณ์ด้านความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งประเพณีของชาวพุทธจะเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับ ประเพณีสำคัญ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรเทโวประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง ความเชื่อของไสยศาสตร์ และ ประเพณีตักบาตรดอกไม้สัญลักษณ์ด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น เป็นการรักษาไว้ด้วยการปั้นหรือ ผลิตบาตร รักษารูปทรง ทั้งวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ บางครั้งใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างขึ้น และ สัญลักษณ์ด้านศาสนพิธีลักษณะของบาตรจะเกี่ยวเนื่องด้วยงานพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา ศาสน พิธีหรือพิธีกรรมของชาวพุทธในการจัดงานต่าง ๆ ต้องใช้บาตร เพื่อให้ดูมนต์ขลัง และศักดิ์สิทธิ์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษา เรื่อง ศึกษาการใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ตระหนักถึง ประเด็นสำคัญที่น่าสนใจ ในการนำมาศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ส่งเสริม ให้พระภิกษุสงฆ์รู้จักคุณค่าของบาตร ใช้บาตรอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีการศึกษาเชิงอนุรักษ์ที่ เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเกี่ยวข้องกับบาตร โดยเฉพาะการทำบาตรของช่างที่มีฝีมือ ส่งเสริมให้ผู้ผลิตบาตร ได้มีรายได้ที่ดี และที่เกิดจากการสร้างที่เป็นภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ด้วยการสอนให้รู้จักคุณค่า ของบาตร โดยให้เกิดความลึกซึ้ง ทางด้านจิตใจ พร้อมกับให้นำหลักพระธรรมวินัยมาใช้เป็น เครื่องมือตรวจสอบในการผลิตบาตรก็จะได้บาตรที่มีคุณค่าทางด้านภูมิปัญญา และถูกต้องตามหลัก พระธรรมวินัยอีกด้วย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

การใช้บาตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ประเด็นที่ศึกษาไปแล้วนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง ที่ เกี่ยวข้องกับการใช้ แต่ในทางพระพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของบริวารที่จะขาด เสียไม่ได้ในเรื่องบรรพชาอุปสมบท สำหรับภิกษุ สามเณร ใช้รับอาหารบิณฑบาต เพื่อดำเนินชีวิตใน เพศสมณะ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ด้านศาสนพิธี

พิธีกรรม เป็นสัญลักษณ์การทำบุญ เป็นแบบอย่างทางศิลปะในแง่มุมพุทธศิลป์ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ควรแก่การศึกษาพิจารณาต่อ ผู้วิจัยอยากที่จะเสนอแนะ เพื่อนำไปต่อยอดแก่ผู้ที่สนใจในการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีดังนี้

- ๑) ศึกษาวิเคราะห์บาตรกับสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๒) ศึกษาวิเคราะห์บาตรในแง่มุมพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
- ๓) ศึกษาบาตรเชิงอนุรักษ์ด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นของชุมชนบ้านบาตร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. **ชักรพระ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอ็ดสัน เพรส,
๒๕๓๖.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๖.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระธัมมปัทธฐคาถา แปล
ภาค ๑.**

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเวียง. **วินัยมุข เล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕.

_____ . **พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน น.ธ.ตรี.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๗.

จำนง ทองประเสริฐ. **พระพุทธศาสนากับสังคมการเมือง.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทต้นอ้อแกรมนี่ จำกัด, ๒๕๓๙.

นฤดี น้อยศิริ.. **คู่มือการบวช.** กลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา.

ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี. **การศึกษาการอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเถรวาท.** กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ธรรมสภา. **อสีติมหาเถระสาวก.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๕.

ปรีชา พิณทอง. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน.** มปท. มปป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . **สอนนาค - สอนทิต ชีวิตพระ - ชีวิตพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต,
๒๕๕๘.

- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. มูลนิธิธรรมทานกุศล-จิต, ๒๕๕๘.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พุทธทาสภิกขุ. **พุทธทาสกับสวนโมกข์ ประวัติการทำงานของท่านพุทธทาส**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๙.
- _____ . **ธรรมกับสุขภาพ ความมีสุขภาพอนามัยทางจิตใจที่ดี**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.
- _____ . **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.
- รสนา โตสิตระกูล แปล. ดิช นัท ฮันท์ เขียน. **เดิน วิถีแห่งสติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๘.
- วิเชียร มีผลกิจ สุรีย์ มีผลกิจ. รวบรวมและเรียบเรียง. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๓.
- วิรัช ศรีเมือง. **วินัยสงฆ์**. ลำปาง: พิมพ์ที่ลำปางภักดิ์เพ็ญ, ๒๕๔๕.
- สันติสุข โสภณสิริ แปล. ดิช นัท ฮันท์ เขียน. **เธอคือศานติ ลานาแห่งลมหายใจและรอยยิ้ม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๗.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. บรรณาธิการ. **ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช**. นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ๒๕๔๖.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่. สำนักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **สืบศิลป์ สานศรัทธา อนุรักษ์คุณค่า พระบูชา พระเครื่องล้านนา**. (ไม่ปรากฏโรงพิมพ์และ พ.ศ. ที่จัดพิมพ์).
- อุดม บัวศรี. **ผญาถ้อย ประชญาชีวิตอีสาน**. ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗.
- อิสระพงษ์ พลธานี. **บ้านบาตร ภูมิปัญญาที่กำลังจะหายไปจากสังคมไทย**. ครั้งที่ ๙. เอกสารประกอบการประชุมประชุมวิชาการแห่งชาติ วิทยาเขตกำแพงแสน: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

(๒) งานวิจัย / วิทยานิพนธ์ / สารนิพนธ์

- พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาวิโร/เจนทร). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖
- พระครูโสภณปริยัตตา. “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

- พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน). “การศึกษาวิเคราะห์ บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิต และกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระสุทัศน์ สีลวิโส (อัญชะโล). “ศึกษาการใช้จิวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- นันทนา สาหิตานนท์. “การศึกษาแนวความคิดการแก้ไขปัญหาภาวะโลกร้อนตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ภิญโญ กมลาภรณ์. “การศึกษาลักษณะชุมชนบ้านบาตร อาเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย จังหวัดกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕.
- นางสาวสุนีย์ ภัทรเจียรพันธ์. “การจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทาบาตร กรณีศึกษาร้านหัตถกรรมไทยโบราณ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.
- พระลิขิต ทินนปญโญ (เมืองจันทร์). “การวิเคราะห์รูปแบบการใช้จิวรที่เกี่ยวเนื่องการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระวิจิตร ฐานุตตโร (เกิดไผ่ล้อม), “วิเคราะห์การใช้บริขารของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- นายวิชัย ศรีแก้ว. “การศึกษาวิเคราะห์ความมีอยู่ของเทพในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโธ (กุนต์). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- อัญชญา สุขสมจิตร. “ประสิทธิผลในการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรม” โครงการวิจัยและบริการวิชาการตามความร่วมมือทางวิชาการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๘.

(๓) บทความวารสาร

- อังศิกา อังกูร. “การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น”. **วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราช ฉบับที่ ๑ ปี ๒๕๔๙**.

(๔) บทความออนไลน์/เว็บไซต์

- เกร็ดธรรม, [บทความ]. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.tourwat.com. [๒๓ ส.ค. ๒๕๕๙].
- พระปลัดอุดร อุตตรเมธี. “เรื่องการบวชและการประพาศพรหมจรรย์”. [บทความ], [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/> [๒๗.เม.ย.๒๕๕๘].
- ปู่ตัน / kayasit. บัตรแตก ไสยศาสตร์ มนต์ดำมีจริงหรือ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://horoscope.thaiza.com>. [๒๓มิถุนายน ๒๕๕๙].
- Ghost Wiki. “ผีไทยพื้นบ้าน. แหล่งรวมข้อมูลผีพื้นบ้าน ในประเทศไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://ghostwiki.blogspot.com/2012/06/blog-post_14.html, [๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๙].
- S. new ข่าวสด. “พระชี้รถไฟฟ้าบิณฑบาต”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://news.sanook.com>, [๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].
- ดร.จอห์น นภดลวคินสุนทร. “แนวคิดสัญวิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification)”. [ออนไลน์]. [บทความ]. แหล่งที่มา: <http://johnnopadon.blogspot.com> [๕ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- ปรีชา นุ่นสุข. “หลักฐานโบราณคดีที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://dspace.nstru.ac.th: pdf/๙ กันยายน ๒๕๕๙>
- อีตลีสอง ครอบสิบลี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sabaideeradio.com/> [๗ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- Pantip. “มนต์ดำหรือไสยศาสตร์มีจริงไหม”. [ออนไลน์]. [แหล่งที่มา]: <http://pantip.com/topic/31860849> [๗ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- Watakan. “อาถรรพ์ บัตรแตก”. [บทความ]. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://ghostwiki.blogspot.com/> [๗ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- Pragoong. “ชุมชนบ้านบาตร กว่าจะมาเป็นบาตรพระ”. [ออนไลน์], [แหล่งที่มา]: <http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=pragoong&month=20-06-2011&group=5&blog=8> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- Pombo. “ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพฯ” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=549075> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- Tassapol. “ทำบาตรต้อนรับ (ทำบาตร ๒)”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://tassapol.wordpress.com/> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].

ภาคผนวก ก

ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านบาตร

ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านบาตร

ชุมชนบ้านบาตรตั้งอยู่บริเวณแขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ทางทิศเหนือติดถนนบำรุงเมือง ทิศใต้ติดถนนหลวง ทิศตะวันออกติดถนนวรจักร ทิศตะวันตกติดถนนบริพัตร ที่ดินขนาด ๔ไร่ ๓๗งาน ที่ดินเป็นของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ไม่สามารถซื้อขายได้ ชุมชนบ้านบาตรจัดเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.๒๕๓๔ เมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๕๓๖ จากการสอบถามฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๖ พบว่าปัจจุบันชุมชนบ้านบาตรมีพื้นที่ ๘๐๐ ตารางวา จำนวนครอบครัว ๑๘๖ ครอบครัว จำนวนบ้าน ๑๓๖ หลังคาเรือน จำนวนประชากรผู้ชาย ๒๓๖ คน จำนวนประชากรผู้หญิง ๒๓๗ คน^๑

“ชาวบาตรบ้านเดิมเป็นคนอยุธยา เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าครั้งที่ ๒ ในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ ชาวบ้านบาตรก็หนีกันไปคนละทิศละทาง จนกระทั่งรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดฯ ให้สถาปนากรุงเทพฯเป็นราชธานี ชาวบ้านบาตรก็เป็นชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาจากอยุธยา มาสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯด้วย ที่แหล่งแรกๆที่ได้มาอาศัยอยู่ อยู่ในบริเวณที่เรียกว่า วังแดง (แถวถนนบริพัตรในปัจจุบัน) อย่างที่สองแล้วว่า ตนเองเดิมเป็นชาวเขมรที่ได้ถูกกวาดต้อนมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่แรกที่ได้มาอาศัยอยู่เป็นบริเวณที่เรียกว่า เกาะเขมร ซึ่งเป็นบริเวณกักกันของชาวเขมรที่ถูกกวาดต้อนมา ชาวเขมรเหล่านี้ส่วนมากมีฝีมือในการทำบาตร ดังนั้นรัชกาลที่ ๓ จึงได้มีการสนับสนุนให้มีการทำบาตรเป็นอาชีพและอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่ไม่เหลือสภาพความเป็นเขมรอีกต่อไป เพราะได้แต่งงานกับคนไทยกลายเป็นคนไทยหมด”^๒

ในปี พ.ศ.๒๕๑๓ ชาวบ้านบาตรเป็นหนึ่งในกลุ่มที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม เกิดระบบการซื้อขายบาตรผ่านพ่อค้าคนกลางและโรงงานผลิตชิ้นงานเกี่ยวกับเหล็กเริ่มทำบาตรปี่ม่อออกจำหน่าย ทำให้ชาวบ้านบาตรเกิดปัญหาถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง นอกจากนั้นพ่อค้าคนกลางยังสนับสนุนการขายบาตรปี่ม่อมากกว่าบาตรทำมือ เพราะพ่อค้าคนกลางได้กำไรมากกว่า ทำให้งานบาตรที่เคยทำลดน้อยลง มีรายได้จากการขายบาตรน้อยลง

ปี พ.ศ.๒๕๑๔ ชาวบ้านบาตรได้ตั้ง “สมาคมผู้ค้าบาตรไทย” โดยคำแนะนำของข้าราชการกรมการค้าภายในกระทรวงพาณิชย์ เพื่อรวมกำลังชาวบ้านบาตรต่อสู้และต่อต้านการผลิต

^๑ นางสาวสุนีย์ ภัทรเจียรพันธ์, “การจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร กรณีศึกษาร้านหัตถกรรมไทยโบราณ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑.

^๒ ภิญโญ กมลภรณ์, “การศึกษาลักษณะชุมชนบ้านบาตร อาเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย จังหวัดกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑.

บาตรป้อม โดยรวมกลุ่มกันไปร้องเรียนต่อทางราชการบ้าง ทางหนังสือพิมพ์บ้าง ผลที่ได้คือกระทรวงอุตสาหกรรมได้ออกหนังสือเป็นนโยบายห้ามการผลิตบาตรโดยเครื่องจักรอย่างเด็ดขาด แต่ก็ยังมีโรงงานบางแห่งยังแอบผลิตบาตรป้อมออกจำหน่ายอยู่

หลังจากการแก้ปัญหาบาตรป้อมแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านบาตรที่ทำบาตรเริ่มเป็นหนี้กันมากขึ้นเพราะไม่มีงานทำ ดังนั้นชาวบ้านบาตรส่วนหนึ่งจึงตัดสินใจเลิกทำบาตร เปลี่ยนอาชีพไปทำงานอย่างอื่น เช่น ค้าขาย พนักงานบริษัท ฯลฯ เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง ทำให้ ภูมิปัญญาการทำบาตรมีคนสืบทอดน้อยลง ชาวบ้านบาตรจากเดิมที่รวมกลุ่มใหญ่ เพื่อสู้กับพ่อค้าคนกลางและวิกฤตบาตรป้อม แต่เมื่อพ่อค้า คนกลางหันไปขายบาตรป้อม ไม่ขายบาตรทำมือ ก็ทำให้ชาวบ้านบาตรที่ผลิตบาตรต้องขายบาตรตัวเอง ไม่ได้รวมกลุ่มกันขายเหมือนเดิม ทำให้วิถีชีวิตจากเดิมที่ใกล้ชิดกัน ต้องร่วมมือกัน ก็เริ่มเปลี่ยนมาเป็นวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ จึงทำให้เกิดปัญหาแข่งขันกันขายบาตร กลายเป็นคู่แข่งทางการค้า จนบางคนในชุมชนเกิดปัญหากัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยิ่งห่างเหินกัน

ปี พ.ศ.๒๕๔๔เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ริเริ่มฟื้นฟูชุมชนบ้านบาตร และภูมิปัญญาการทำบาตร โดยการท่องเที่ยว พากลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาชมวิธีการทำบาตร ทำให้บ้านบาตรเป็นที่รู้จักมากขึ้น อีกทั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้บรรจุบ้านบาตรไว้ในรายการการท่องเที่ยวกรุงเทพฯ ทำให้มีนักท่องเที่ยวแวะเวียนมาที่บ้านบาตรอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นจึงเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนบ้านบาตรเริ่มปรับตัวเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการทำป้ายไวนิลหน้าชุมชนเพื่อเป็นจุดเด่นดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนอย่างเป็นมิตรและขายที่ระลึกเป็นบาตรใบจิ๋วเพื่อสร้างรายได้ เมื่อแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านบาตรเริ่มมีชื่อเสียง จึงส่งผลให้นักเรียนนักศึกษาเริ่มเข้ามาเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนบ้านบาตรกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาที่น่าสนใจ

ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ชุมชนบ้านบาตรถือเป็นชุมชนหัตถกรรมชาวบ้านหรือ “บ้านช่าง” ที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร เพราะมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์และยังเป็นชุมชนที่รู้วิธีปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทำให้ภูมิปัญญาการทำบาตรไม่สูญหายไปและยังเป็นชุมชนแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สำคัญ จนได้รับการรวบรวมอยู่ในหนังสือ ๑๘ ชุมชนหัตถกรรม ภูมิปัญญาโบราณ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นโครงการหนังสือเพื่อนำเสนอภูมิปัญญาไทยในกรุงเทพมหานคร โดยแบ่งเป็นชุมชนหัตถกรรมทางฝั่งธนบุรี เช่น บ้านช่างหล่อ บ้านบุ ฯลฯ และชุมชนหัตถกรรมฝั่งพระนคร เช่น บ้านดอกไม้ บ้านดินสอ บ้านนางเลิ้ง บ้านหม้อ บ้านบาตร ฯลฯ ต่อมาชุมชนบ้านบาตรก็มีแนวคิดที่จะสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและร้านค้าชุมชน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ

ปัจจุบันชาวบ้านบาตรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอื่นนอกชุมชน เช่น อาชีพค้าขาย อาชีพรับราชการ อาชีพรับจ้าง เป็นต้น เหลือเพียง ๕ กลุ่มเท่านั้นที่ยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการทำบาตรด้วยการประกอบอาชีพทำบาตร ซึ่งมี ดังนี้

๑. กลุ่มคุณกฤษณา แสงไชย
๒. กลุ่มคุณสมศักดิ์ บัณชาติ
๓. กลุ่มคุณอารีย์ สายรัตทอง
๔. กลุ่มคุณมยุรี เสือศรีเสริม

๕. กลุ่มคุณหิรัญ เสือศรีเสริม

ทั้ง ๕ กลุ่ม นี้นอกจากจะเป็นแหล่งการผลิตบาตรแล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้ที่สำคัญ ซึ่งต้องต้อนรับนักท่องเที่ยวและนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาเยี่ยมชมและเรียนรู้ภายในชุมชนบ้านบาตร ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำบาตร ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านบาตร และขายสินค้าทั้งบาตรใช้และบาตรที่ระลึกอีกด้วย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำบาตร

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่อยู่กันเองภายในชุมชน ทำให้ช่างทำบาตรส่วนใหญ่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำบาตรสอนให้กับคนในครอบครัว ลูกหลานหรือญาติเท่านั้น ในอดีตเด็ก ๆ ในชุมชนบ้านบาตรไม่สามารถไปเที่ยวนอกชุมชนได้ ก็เล่นกันกับเพื่อนในชุมชนซึ่งบ้านเพื่อนก็ทำบาตรเหมือนกันเลยเห็นการทำบาตรบ่อยจับสัมผัสการทำบาตรจากการโตในชุมชน” วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาคือการสอนแบบตัวต่อตัว ไม่ได้เรียนรู้ผ่านตำรา เพราะภูมิปัญญาการทำบาตรเป็นภูมิปัญญาเชิงช่าง ที่ต้องอาศัยการปฏิบัติและฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดความชำนาญ

ปัจจุบันวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำบาตรแก่เด็กคือจัดกิจกรรมให้เด็กในชุมชนลองทำบาตรที่ระลึกฝีมือของตัวเองเก็บไว้คนละใบเพื่อกระตุ้นความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาการทำบาตรของตนเอง อีกทั้งยังให้เด็กในชุมชนสาธิตการทำบาตรและสอนร่วงบ้านบาตรแก่เด็กนอกชุมชน ทำให้เด็กรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและแสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาการทำบาตรสามารถทำเป็นอาชีพได้ เพราะการสาธิตการทำบาตรและการแสดงร่วงบ้านบาตรมีค่าตอบแทน ทั้งนี้การถ่ายทอด ภูมิปัญญาการทำบาตรแก่เด็กให้อิสระในการเรียนรู้ว่าเด็กสนใจที่จะเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตรหรือไม่ หากเด็กสนใจภูมิปัญญาการทำบาตร ผู้ใหญ่ก็ถ่ายทอดให้หรือหากเด็กไม่สนใจก็สามารถไปทำกิจกรรมอื่นได้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำบาตรแก่ผู้ใหญ่คือการสอนภูมิปัญญาการทำบาตรให้กับคนในรุ่นเดียวกันหรือคนในรุ่นลูกหลานเพื่อนำไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงตัวเองได้ นอกจากนั้นยังมีพิธีไหว้ครุที่จะช่วยสมานสามัคคีกันในชุมชน ให้คนในชุมชนดูแลสอนอาชีพซึ่งกันและกัน เพราะความรู้สึกร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวกัน

ปัจจุบันอาชีพการทำบาตรยังไม่มีผู้สืบทอดมากนัก ที่ทำบาตรกันอยู่เป็นช่างทำบาตรรุ่นเก่า เพราะเด็กบ้านบาตรสมัยนี้เติบโตเรียนรู้อยู่ในสังคมภายนอกมากกว่าการคลุกคลีในชุมชน ทำให้ขาดความคุ้นเคยกับภูมิปัญญาการทำบาตร แต่ยังมีเด็กบ้านบาตรส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนน้อยที่ยังสนใจภูมิปัญญาการทำบาตรอยู่ แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นการสืบทอดอาชีพ เพราะงานการทำบาตรเป็นงานหนัก ที่ต้องทุ่มเทเวลาและอดทนในการฝึกฝนให้ชำนาญ ในตอนนี้กลุ่มเด็กทำบาตรเป็นเพียงงานอดิเรก

นอกจากนั้นภูมิปัญญาการทำบาตรแบบดั้งเดิมจะมีการร่วงบ้านบาตร หลังจากการทำบาตร แต่ในปัจจุบันนั้นไม่มีการร่วงบ้านบาตรหลังการทำบาตรแล้ว แต่ได้เปลี่ยนรูปแบบการร่วงบ้านบาตรจากการละเล่นเพื่อผ่อนคลายจากการทำงาน เป็นการแสดงเฉพาะงานสำคัญในชุมชนช่วงเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลปีใหม่ และแสดงนอกชุมชนตามงานที่ได้รับเชิญหรือออกงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านบาตร

ประวัติความเป็นมาของรำวงบ้านบาตรคือ สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ชาวบ้านบาตรที่หนีภัยจากการทำบาตร นิยมเล่นรำวงบ้านบาตรกัน เป็นการละเล่นสนุกของชาวบ้าน เพื่อความสนุกสนาน ผ่อนคลายจากการทำงานและชีวิต สร้างความสามัคคีและความมีวินัยในชุมชน ชาวบ้านบาตรเล่นรำวงบ้านบาตรมาเป็นเวลานานจนถึงยุคหนึ่งก็เลิกเล่นไป จนกระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่บ้านบาตรเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้านบาตรกลุ่มหนึ่งเริ่มกลับมาฟื้นฟูรำวงบ้านบาตรใหม่ โดยจัดตั้งกลุ่มรำวงบ้านบาตรขึ้น เริ่มจากการชวนคนในชุมชนที่เคยเล่นรำวงบ้านบาตรมารวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ ช่วยกันรวบรวมเพลง จัดพิมพ์และแจกจ่ายสมาชิกในกลุ่ม และร่วมกันฝึก รำวงบ้านบาตรที่ศาลาอเนกประสงค์ของชุมชนบ้านบาตรสำหรับเล่นภายในชุมชนและแสดงนอกชุมชน ปัจจุบันกลุ่มรำวงบ้านบาตรเริ่มถ่ายทอดรำวงบ้านบาตรให้กับเด็กในชุมชน ๓-๔ คน รุ่นอายุประมาณ ๗ ขวบ ฝึกให้เป็นตัวแทนของชุมชนบ้านบาตรในการแสดงรำวงบ้านบาตรร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชน

บทเพลงรำวงบ้านบาตรส่วนหนึ่งแต่งเป็นกลอน ๔ สุภาพ จังหวะของเพลงเป็นรำวงและรำโทน เนื้อหาเพลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ชุมชนบ้านบาตร แบ่งเป็นทำนอง เช่น ทำนองสโลว์ ทำนองสวิง ทำนองแซมบ้า ทำนองฉิ่งปี่พาทย์ ทำนองคองก้า ทำนองบีกิน ทำนองพม่า ทำนองจีน ฯลฯ ชื่อผู้แต่ง เช่น พระแป้นคนอัมพวา พี่จุก อำพล ทะนานทอง ลุงพิต บุญประกอบ น้ำหิน น้ำชู ฯลฯ ตัวอย่างเช่น เพลงอวยพร เพลงบ้านบาตรยินดี เพลงนั้นเพลงของใคร เพลงใจหนอใจ เพลงพระจันทร์เยี่ยมฟ้า เพลงสุขหนักหนา เพลงบ้านบาตรยินดี เพลงเชิญมาร่วมใจ เพลงลิ้นรัก เพลงมนต์นาง เพลงยามเย็น เพลงอยู่ทุ่ง เพลงตะลุ่มปุ่มปุ่ม เพลงผักจำผัก เพลงลา ฯลฯ

ภาคผนวก ข.
รูปภาพวัสดุและอุปกรณ์ในการทำบาตร

รูปภาพวัสดุและอุปกรณ์ในการทำบาตร

วัสดุและอุปกรณ์การทำบาตร

วัสดุที่ใช้ทำบาตรคือเหล็กและแสดนเลส ตามหลักพุทธาณุญาตเกี่ยวกับบาตรจากพระไตรปิฎกความว่า “อนึ่งทรงห้ามใช้บาตรที่ทำด้วย ทอง เงิน แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วผลึก สำริด แก้วหุง ดีบุก สังกะสี ทองแดง (รวมเป็น ๑๑ ทั้งบาตรไม้) ทรงอนุญาต ๒ ชนิดคือบาตรเหล็ก และบาตรดิน” เครื่องมืออุปกรณ์ใช้ในการทำบาตร มีดังนี้

๑. ค้อน ใช้สำหรับตีเหล็ก และตีบาตรให้เรียบ ดังตัวอย่างในรูป^๓

๒. ทังไม้ ทำจากไม้มะขาม วิธีการทำทังไม้คือนำไม้มะขามที่ตัดเป็นท่อนตามขนาดที่วัดไว้มาทำให้เกิดหลุม ด้วยการก่อถ่านในความร้อนสูงจนถ่านกลายเป็นสีแดง แล้วนำถ่านมาวางไว้บนไม้ให้เนื้อไม้ยุบเป็นหลุม จนได้หลุมที่พอใจจึงดับถ่านด้วยน้ำเย็น ทังไม้ใช้ในขั้นตอนการลายบาตร ดังตัวอย่างในรูป^๔

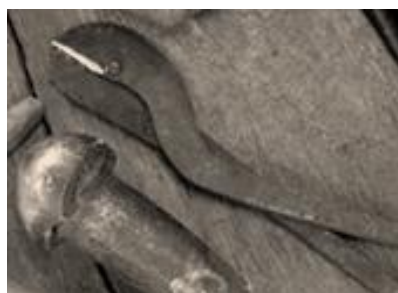
^๓ รูปภาพจาก Pragoong, “ชุมชนบ้านบาตร กว่าจะเป็นบาตรพระ” [ออนไลน์] [แหล่งที่มา]: <http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=pragoong&month=20-06-2011&group=5&gblog=8> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^๔ รูปภาพจาก Pragoong, “ชุมชนบ้านบาตร กว่าจะเป็นบาตรพระ” [ออนไลน์] [แหล่งที่มา]: <http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=pragoong&month=20-06-2011&group=5&gblog=8> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๓. ลูกกะลอน มีทั้งลูกกะลอนโบราณที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยอดีตและลูกกะลอนใหม่ ลูกกะลอนโบราณนั้นคนจีนเป็นผู้ทำ ส่วนลูกกะลอนใหม่ได้ส่งโรงงานเหล็กทำขึ้นมา ลูกกะลอน มี ๒ แบบคือแบบที่ยึดติดกับพื้นที่และแบบที่สามารถเคลื่อนย้ายเพื่อนำไปใช้ในการสาธิตทำบาตรนอกสถานที่ การดูแลรักษาลูกกะลอนนั้นเมื่อใช้เสร็จแล้วก็นำแก้วพลาสติกมาวางครอบไว้กันแดดกันฝน ลูกกะลอนใช้ในขั้นตอนการตีบาตร ดังรูปต่อไปนี้

๔. กรรไกรยี่น ใช้ในขั้นตอนการตัดเหล็ก หรือเรียกอีกอย่างว่า “กรรไกรฉนวน” ดังรูปภาพนี้^๕

๕. ค้อนลาย ใช้สำหรับทำลายบาตร ดังตัวอย่างในรูปนี้^๖

^๕ รูปภาพจาก Pombo ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพฯ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=549075> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^๖ รูปภาพจาก Pombo ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพฯ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=549075> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๖. กรรไกร ใช้ในขั้นตอนการจักเหล็ก^๗

๗. ตะไบ ใช้ในขั้นตอนการตะไบบาตร ดังรูปภาพ^๘

๘. คีม ใช้ในขั้นตอนการหักเหล็ก ดังรูปภาพ^๙

^๗ รูปภาพจาก taklong “ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพฯ” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=549075>[๙ ธันวาคม ๒๕๕๙]

^๘ รูปภาพจาก Tassapol, “ทำบาตรต่อครึ่ง (ทำบาตร ๒)”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://tassapol.wordpress.com/> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙]

^๙ รูปภาพจาก Tassapol, “ทำบาตรต่อครึ่ง (ทำบาตร ๒)”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://tassapol.wordpress.com/> [๙ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๙. อุปกรณ์จิปาณะ เช่น ที่อุดหู เมจิก ถุงมือ ผ้ารอง กระดาษทราย ฯลฯ อุปกรณ์การทำบาตรนั้นมีครู เพราะในวันไหว้ครู ช่างทำบาตรนิยมนำมาวางไว้ในพิธีด้วย เพื่อให้ครูพ่อปู่คุ้มครองและบันดาลให้บาตรที่ทำออกมาสวยงาม จึงเป็นที่รู้กันว่าไม่ควรข้าม เครื่องไม้เครื่องมือ เพราะถือเป็นการลบหลู่ครูพ่อปู่^{๑๐}

^{๑๐} นางสาวสุนีย์ ภัทรเจียรพันธ์, “การจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร กรณีศึกษาร้านหัตถกรรมไทยโบราณ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖.

ภาคผนวก ค.

ความเชื่อของช่างผู้ทำบาตรและรูปภาพขั้นตอนการทำบาตร

ความเชื่อของช่างผู้ทำบาตรและรูปภาพขั้นตอนการทำบาตร

ความเชื่อของช่างผู้ผลิตการทำบาตร

การทำบาตร เริ่มต้นจากการไหว้ครู เพราะชาวบ้านบาตรมีความเชื่อว่าวิชาการทำบาตร มีครู ซึ่งเป็นผู้ประสาวิชาทำบาตร จึงต้องไหว้ครู พ่อปู่ครูบาตรและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านบาตรเคารพคือ เต่าแล่นบาตร เพื่อฝากเนื้อฝากตัวเป็นช่างทำบาตรและให้ช่วยคุ้มครองให้งานบาตรสำเร็จได้ด้วยดี

“ประวัติของพ่อปู่ครูบาตร สร้างตามความเชื่อว่า มีครูประสิทธิ์ประสาวิชาความรู้ ที่เรียกกันว่า พ่อปู่หรือปู่ครู ชาวบ้านเชื่อกันว่า พ่อปู่เป็นบุคคลธรรมดาที่มีความรู้เรื่องการทำบาตรเป็นอย่างดีตั้งแต่ครั้งโบราณ ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือสืบทอดกันมาและได้ตั้งศาลพ่อปู่ไว้ กลางหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านได้มาสักการบูชา เพื่อให้อาชีพการทำบาตรดำเนินไปด้วยดี มีความก้าวหน้าเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่คนทำบาตร และยังเชื่ออีกว่าศาลนี้สามารถ ปกป้องรักษาให้ทุกคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ” (ปราณี กล่ำส้ม ,๒๕๓๕) ส่วนประวัติของเต่าแล่นบาตรนั้น เชื่อกันว่าตกทอดมาจากอยุธยา

การสักการบูชาพ่อปู่ครูบาตรและเต่าแล่นโบราณคือ การไหว้จตุรูป เทียนและถวายดอกไม้ นอกจากนั้นยังอาจถวายของ เช่น ตู๊กตาข้างคู่ ตู๊กตาคนคู่ เป็นต้น และยังมีพิธีกรรมที่สำคัญประจำปีคือ พิธีไหว้ครู ซึ่งจัดในวันพฤหัสบดีที่ ๓ ของเดือนเมษายน วันนั้นชาวบ้านทั้งชุมชนบ้านบาตร และคนที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบาตรแต่ได้ย้ายออกไปแล้วจะมารวมตัวกันทำพิธีไหว้ครู ตอนเช้านิมนต์พระสงฆ์ ๙ รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วเลี้ยงภัตตาหารเช้า ตอนสายเริ่มบวงสรวงที่ศาลปู่ครู ของที่ใช้บวงสรวงมีหัวหมู สุราและอาหารทั้งของคาวของหวาน ระหว่างนั้นชาวบ้านบาตรจะเริ่มไหว้ครูและนำอุปกรณ์เกี่ยวกับอาชีพทำบาตร เช่น ค้อน คีม กรรไกร ฯลฯ นำมาเจิม เพื่อความเป็นสิริมงคลและความเจริญก้าวหน้าในอาชีพ หลังจากการไหว้ครูคือ ขั้นตอนการทำบาตร ซึ่งร้านหัตถกรรมไทยโบราณมี ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑) ตีขอบ เป็นการทำปากบาตรครีบ ความยาวของเหล็กก็ขึ้นอยู่กับขนาดบาตร การตีขอบบาตร เป็นการทำปากบาตรหรือที่เรียกว่า “กงบาตร” เริ่มจากการวัดความยาวของเหล็กขึ้นอยู่กับขนาดของบาตร การตีขอบบาตรเป็นงานฝีมือที่ต้องค่อยๆตัดเหล็กให้โค้งด้วยมือจนสำเร็จเป็นขอบบาตร ดังรูป^{๑๑}

^{๑๑} รูปภาพจาก taklong “ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพฯ” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=5490751๐> ธันวาคม ๒๕๕๗.

๒) กะเหล็ก ตัดเหล็ก เป็นการกะขนาดของเหล็กก็ขึ้นอยู่กับขนาดบาตร การกะเหล็กเป็นการวัดกะขนาดของเหล็กที่จะนำมาต่อเป็นโครง โดยการคิดออกแบบและวัดกะขนาดของเหล็กเพื่อให้ขึ้นเป็นโครงบาตรที่สวยงาม ไม่ได้ทำตามรูปแบบสำเร็จรูปที่มีอยู่แล้ว แต่ต้องออกแบบคำนวณต่อบาตรแต่ละใบ ตามลักษณะทรงบาตรและขนาดที่กำหนดไว้

๓) การตัดเหล็ก เป็นการตัดแผ่นเหล็กให้เป็นรูปกากบาทตามที่วัดไว้

๔) การเว้าเหล็ก เป็นการตัดส่วนปลายของเหล็กรูปกากบาทให้เว้าลงไปเพื่อให้เข้ากับปากบาตรพอดีกัน

๕) การจักเหล็ก เป็นการใช้กรรไกรจักตรงส่วนเว้าของแผ่นเหล็กรูปกากบาททั้ง ๔ ด้านและทาบให้เรียบ

๖) การรองเหล็ก เป็นการตัดเหล็กที่จักแล้วให้โค้งได้ลักษณะของบาตร

๗) การหักเหล็ก เป็นการหักเหล็กที่จักไว้ให้เป็นแบบสลับฟันปลา เพื่อจะนำไปประกอบเข้ากับปากบาตร

๘) การติดกง เป็นการนำแผ่นเหล็กรูปกากบาทที่โค้งแล้ว หักสลับฟันปลาแล้วมาประกอบเข้ากับปากบาตร ดังรูป^{๑๒}

๙) การกะหน้าวัว เป็นการนำแผ่นเหล็กมาวัดกะขนาด เพื่อประกอบเข้ากับกง

^{๑๒}รูปภาพจาก taklong “ชุมชนบ้านบาตร กรุงเทพฯ” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=549075\[๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙\]](http://www.taklong.com/pictpost/show-pictpost.php?No=549075[๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙]).

- ๑๐) การตัดหน้าวัว เป็นการตัดแผ่นเหล็กตามที่วัดไว้และตัดขนาดเผื่อไว้สำหรับจักฟัน ด้วยประมาณ ๒-๓ มิลลิเมตร เรียกแผ่นเหล็กที่ตัดแล้วว่า “หน้าวัว”
- ๑๑) การจักหน้าวัว เป็นการใช้กรรไกรจักให้รอบหน้าวัว เสร็จแล้วทุบให้เรียบ
- ๑๒) การโค้งหน้าวัว เป็นการตัดหน้าวัวให้โค้งเพื่อจะนำไปประกอบกับโครงให้ได้รูปทรงของบาตร
- ๑๓) การหักหน้าวัว เป็นการง้างเหล็กที่จักให้ได้ลักษณะสลับฟันปลา
- ๑๔) การเข้าหน้าวัว เป็นการนำหน้าวัวไปประกอบเข้ากับกง จนเป็นรูปบาตร เรียกว่า “บาตรหน้าวัว”

- ๑๕) การหยอดบาตร เป็นการโรยผงประสานทองตามตะเข็บด้านในของบาตร ก่อนโรยต้องนำบาตรไปแช่น้ำก่อน พอบาตรสะเด็ดน้ำจึงโรยผงประสานทองลงไปทุกตะเข็บ เหตุที่ต้องนำบาตรไปแช่น้ำก่อน ก็เพื่อให้ผลประสานทองได้เกาะติดกับตะเข็บได้

- ๑๖) การแล่นบาตร เป็นการเป่าแล่นทำให้ผงประสานทองละลายออกมาเชื่อมตามตะเข็บ โดยใช้ไฟที่มีความร้อนสูง หมายเหตุ: เมื่อขึ้นรูปมาแล้วบาตรที่เพิ่งต่อกันจะแข็ง มีคำแนะนำให้นำบาตรไปเผาไฟเพื่อให้เหล็กนิ่ม จะได้ตีบาตรได้ง่าย

๑๗) การยุบมูมบาตร เป็นการทุบตามตะเข็บและเป็นการตรวจสอบสภาพด้วยว่า ทุกตะเข็บเชื่อมติดกันดีหรือยัง ถ้ายังมีปัญหาที่ต้องนำไปเป่าเล่นซ่อมอีกที

๑๘) การลายบาตร เป็นการใช้ค้อนลายทุบบาตรบนทั้งลายบาตรให้ได้รูปทรงของบาตร แต่จะยังไม่เรียบ จากนั้นก็นำบาตรไปแช่น้ำกรด ให้กรดกัดขี้เหล็กออกให้หมด ก่อนที่จะนำไปตีให้เรียบ น้ำกรดที่ใช้จะผสมน้ำ ๑ ถึงต่อกรดครึ่งขวด เทคนิคการลายบาตรคือให้ขีดเมจิกเป็นวงกลมรอบบาตร เขียนเส้นรอบบาตรเพื่อเป็นจุดสังเกตว่าลายบาตรได้สมดุลทั่วทั้งบาตรหรือยัง

๑๙) การตีบาตร เป็นการนำบาตรมาตีให้เรียบ ช่างเรียกว่า “ตีเรียงเม็ด” ตีให้เรียบมาก

ขึ้น

๒๐) การตะไบบาตร เป็นการนำบาตรที่ดีแล้วมาตะไบให้เรียบร้อย จะได้บาตรขาว

๒๑) การระบมบาตร เป็นการนำบาตรขาวไปอบด้วยความร้อนสูงจนเหล็กสุก บาตรที่ได้จากการระบมจะมีสีค่อนข้างดำและด้าน

ปัจจุบันนี้ขั้นตอนที่๑๕ -๑๖ เปลี่ยนมาเป็นการเชื่อมบาตร เป็นการประกอบและเชื่อมบาตรให้ได้รูปทรงบาตร การเชื่อมบาตรเหล็กเป็นการเชื่อมด้วยทองแดง ซึ่งจะไม่เห็นตะเข็บ สามารถทำเองได้ ส่วนการเชื่อมบาตรแสตนเลสเป็นการเชื่อมด้วยอากาศ ซึ่งจะเห็นตะเข็บรอยเชื่อมหนาเกือบ ๑มิลลิเมตร ต้องจ้างโรงงานแถววงเวียนใหญ่ทำ ราคาค่าเชื่อมอากาศนี้วละ ๑๐ บาท ระหว่างการทำบาตร หากบาตรเป็นสนิมดำ ให้ใช้น้ำกรดกำมะถันกัดแล้วขัด หรือใช้เปลือกส้มปะรดถู หรือใช้หินหยาบถู

หลังขั้นตอนการทำบาตร ๒๑ ขั้นตอน ปัจจุบันมีการเพิ่มขั้นตอนการวาดลวดลายลงบนบาตร เป็นการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้พัฒนารูปแบบหลากหลาย โดยมีที่มาจากเหตุการณ์ที่ชาวต่างชาติถามคุณกฤษณา แสงไชยว่า บาตรสามารถนำไปใช้เป็นภาชนะใส่อาหารรับประทานที่บ้านเหมือนที่พระสงฆ์ใช้ได้ไหม คุณกฤษณา แสงไชยบอกว่า ไม่ได้เพราะบาตรเป็นภาชนะของพระสงฆ์ ไม่ใช่ภาชนะสำหรับบุคคลทั่วไป จึงเป็นที่มาของความคิดว่าเราน่าจะวาดลวดลายลงบนบาตรเน้นบาตรให้เป็นของที่ระลึกที่ใช้สำหรับเก็บสะสมมากกว่าการเป็นภาชนะใช้งาน เพื่อเป็นการ ป้องกันการใช้บาตรอย่างไม่เหมาะสม

ตัวอย่างลายที่วาดลงบนบาตร เช่น ลายพญานาคทรงเศียร ลายเพดานโบสถ์ ลายเสาบสถ์ ลายไทยจากหนังสือรวบรวมลายไทย ลายไทยประยุกต์ เป็นต้น และไม่รับสั่งทำลวดลายตามที่ลูกค้ากำหนด เพื่อป้องกันความไม่เหมาะสม เส้นลายที่วาดมีทั้งสีทอง สีเงินและสีนาก ลูกสาวและเพื่อนของลูกสาวของคุณกฤษณา แสงไชยที่เรียนมาทางด้านศิลปะจากมหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นผู้ออกแบบและเขียนลวดลายลงบนบาตร

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	นายวีรพล พิชนาหะรี
ว/ด/ป เกิด	:	วันศุกร์ ที่ ๘ กันยายน ๒๕๒๑
สถานที่เกิด	:	ตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
การศึกษา	:	พ.ศ.๒๕๓๗ สำเร็จชั้นประถมศึกษา จากโรงเรียนวัดปทุมคงคา ตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
	:	พ.ศ.๒๕๔๒ สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากศูนย์บริการ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
	:	พ.ศ.๒๕๔๗ สำเร็จนักธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนวัดจำปาทอง อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์
	:	พ.ศ.๒๕๔๘ สำเร็จปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) จาก มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียน วัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์
หน้าที่	:	พ.ศ.๒๕๔๙ ปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธ บาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ (ลูกจ้างชั่วคราว)
	:	พ.ศ.๒๕๕๓ รักษาการหัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ วิทยาลัย สงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	:	พ.ศ.๒๕๕๕ นักวิชาการศึกษา ปฏิบัติการงานทะเบียนและวัดผล วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย
ปีที่เข้าศึกษา	:	๒๕๕๖
ปีที่สำเร็จการศึกษา	:	๒๕๖๐
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	๓๕๘ หมู่ ๙ บ้านโคกใหญ่ ตำบลเสม็ด อำเภอมืองบุรีรัมย์ จังหวัด บุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐